

EIGEN SCHOON

EN

DE BRABANDER

MAANDSCHRIFT

VAN HET

GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIG

GENOOTSCHAP VAN VLAAMS-BRABANT

Jubileumreeks

1911 - 1961

GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP VAN VLAAMS-BRABANT

(V.Z.W.O. opgericht in 1926; bijl. bij het Belg. Staatsblad van 30-10-1937, nr. 1672)

Stichter: Dr. Jan Lindemans.

Voorzitter van de Raad van Beheer: Dr. J. Verbesselt, Ransbeekstraat 79, Neder-Over-Heembeek.

Hoofdredakteur: Dr. L. de Man, de Limburg-Stirumlaan 310, Wemmel.

UITGAVEN

Te bestellen, indien niet anders aangeduid, mits voorafbetaling van het bedrag + verzendingskosten op

POSTREKENING 5170.40

van het

Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant, Brussel.

I. Eigen Schoon en De Brabander.

Prijs van het jaarabonnement: Voor de leden: 130 F — In de boekhandel: 180 F.

De volgende jaargangen zijn nog volledig te verkrijgen: XXVII (1944), XXVIII (1945), XXXIX (1946), XXX (1947): elk 70 F; XXXI (1948), XXXII (1949), XXXIII (1950), XXXIV (1951), XXXV (1952), XXXVI (1953), XXXVII (1954), XXXVIII (1955), XXXIX (1956), XL (1957), XLI (1958), XLII (1959), XLIII (1960): elk 130 F.

II. Monografieën van Brabantse Gemeenten.

Afzonderlijke afleveringen van onvolledige jaargangen, zover de voorraad strekt: 20 F; dubbele afleveringen: 40 F.

Dr. Jan LINDEMANS, *Geschiedenis van Opwijk*, 304 blz., ill. (1937-39), 240 F (voor de leden: 180 F).

Dr. A. SCIOT en Dr. V. VERSTEGEN O.F.M., *Geschiedenis van Attenrode-wever*, 130 blz., ill. (1947), 60 F (voor de leden: 40 F).

Fr. BORGERS, *Geschiedenis van Geetbets*, 276 blz., ill. (1949), ing. 135 F (voor de leden: 90 F).

C. THEYS, *Geschiedenis van Dworp*, 404 blz. ill. (1948), ing. 160 F, gebonden 195 F (voor de leden: 110 en 130 F).

C. THEYS, *Geschiedenis van Kapelle-op-de-Bos*, 272 blz., ill. (1954), 180 F (voor de leden: 120 F).

C. THEYS en J. GEYSELS, *Geschiedenis van Linkebeek*, 270 blz., ill. 300 F (voor de leden: 200 F).

C. THEYS, *De geschiedenis van Alseberg*, 540 blz., ill. 250 F.

Jan VERBESSELT, *Het ontstaan, de ontwikkeling en de instellingen van Overijse*, (1955), 144 blz., 120 F (voor de leden: 80 F).

Jan VERBESSELT, *Het Domein van de Abdij van Nijvel in West-Brabant* (1957), 241 blz., ill., 280 F (voor de leden: 210 F).

III. Streekmonografieën en andere Geschiedkundige Studiën.

Jan VERBESSELT, *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13e eeuw*. Deel I, 200 F (te bestellen bij de schrijver, mits storting van het bedrag op p. rek. nr. 420.475. J. Verbesselt, Neder-over Heembeek).

A. SUYKENS, *Franse Revolutie en Boerenkrijg in Klein-Brabant*, 249 blz., ill. — 150 F (voor de leden: 100 F).

J. LINDEMANS, *De heerlijke rechten in 't Land van Asse*, 28 blz., — 30 F (ledenprijs: 20 F).

Prof. Dr. C. LEURS, *De voorstelijke heuvel van Koudenberg*, 68 blz., ill. — 60 F, voor de leden 40 F.

Jan VERBESSELT, *Het ontstaan en de ontwikkeling van de stad Vilvoorde*. — 40 F, voor de leden: 30 F.

J. VERBESSELT, *Het Ontstaan en de ontwikkeling van de parochie Tervuren*, 40 F, voor de leden: 30 F.

J. MERTENS, *St.-Verone's graf te Leeftaal*. — 40 F, voor de leden: 30 F.

P. LINDEMANS, *De pachthoven van St.-Mertens-Lennik*. — 20 F.

Jan VERBESSELT, *Oude cijzen, munten en maten*. — 40 F, voor de leden: 30 F.

Mr. Dr. A. SCHILLINGS, *Rechters, misdaden en straffen te Leuven*. — 60 F, voor de leden: 40 F.

A. MEULEMANS, *Leuvense Ambachten: 1. De Hoveniers, Fruiteniers en Mandenmakers; 2. De Barbiers en Chirurgijs. — 3. De Oudekleerkopers*. — elk nummer 60 F, voor de leden: 40 F.

Em. TORFS, *Het Stevenisme in West-Brabant*. — 90 F, voor de leden 60 F (uitverkocht).

Mansionarii, Meiseniers of Kossaten ?

*Twee oorkonden uit het abdijsarchief van Grimbergen
uit 1223 en 1125*

Al wie zich bezighoudt met de studie van de oude domeinen staat bij het lezen van de zeldzame oude rechtsteksten in verband met dit probleem en meestal van voor de 11e eeuw dagtekenend, voor heel wat vraagstukken vooral in verband met de terminologie en zit meermaals verveeld met de juiste betekenis van de gebruikte woorden, vooral wanneer het er gaat om de rechtswaarde te bepalen. F.L. Ganshof, P. Bonenfant, L. Verriest, J. Dhondt en L. Génicot zijn de voornaamste auteurs die zich hiermede bezighielden.

Een vrij ingewikkelde discussie ontstond rond de term «*mansionarius*» sinds G. Desmarez in zijn werk «*La Colonisation franque et le Système agraire en Belgique*» in verband met het domein van Sint-Pieters-Leeuw uit de «*Donatio Angelae*» zelfs besluiten trok van ethnografische aard (1). Deze «*Donatio Angelae*» is de fel besproken (2) notitia, volgens P. Bonenfant op gemaakt rond de jaren 1000 op grond van oudere gegevens (3). Zij maakt deel uit van een 15e-eeuws handschrift, bestaande uit een eerste deel, dat de cijnslieden van het domein opsomt rond het midden van de 13e eeuw en een tweede, de eigenlijke notitia van rond 1000. Hierin komen allerlei rechtsbepalingen voor omtrent het statuut van de houders van mansi en andere lieden, *solivagi* genaamd, die geen mansus hielden vanwege de heer.

P. Bonenfant weerlegde de opvatting van G. Desmarez als zouden de *solivagi* van Sint-Pieters-Leeuw een afzonderlijke kaste geweest zijn, vrijgevochten, een soort vrijstaande politiemacht. Aldus hebben *solivagi* en *mansionarii* niets gemeens.

Interessanter wordt het wanneer P. Bonenfant in het domein «*cossaeten*» of *lites* naast *mansionarii*, meysenlieden of «*masuirs*» vindt (4). Hiervoor wordt naar de «*costuymen*» van Leeuw uit de 14e eeuw teruggeroepen. Daar hebben wij «*meysse-niede lieden en cossaeten*». Meisseniers zijn de opvolgers van de *Sint-Pieters mannen van Leuven*, een door de hertog van Brabant geprivilegieerde groep, «*gens de minie*», «*sainteurs*», *homesfamiliae*. Zij onderscheiden zich vooral in de 13e en 14e eeuw in Brabant door het verschil van verplichtingen tegenover de hertog ten overstaan van de andere sociale klassen. Dit verschil kwam vooral tot uitdrukking in de economische toestand van deze klassen. De *meissenielieden* waren meestal welhebbende lieden,

(1) Revue d'Histoire et de Philologie, jg. 1934, blz. 794 vlg.

(2) G. Desmarez, Le Problème de la Colonisation franque, ARB, 1925.

(3) P. Bonenfant, o.c., blz. 804.

(4) G. Des Marez, o.c., blz. 52.

die door de hertog voor legerdienst konden opgeroepen worden en daardoor ook van bepaalde voorrechten genoten, tegenover de minder bedeeden, de *coessaeten*, die in de plaats de «*tallia*» betaalden en best beschreven worden als volgt: «de ketere, die nicht plegh odir perde hebben» (5). Oorspronkelijk slechts van mekaar onderscheiden wegens de economische toestand, werd dit onderscheid in de 14e eeuw in het plaatselijk recht vastgelegd vanaf de geboorte. P. Bonenfant meent dat de oorsprong van beide sociale kasten opgaat tot de 11e-12e eeuw, de tijd toen de hertogen hun staten oprichtten, dus niet vóór de jaren 1000.

Tot zover de oorsprong van de *meiseniers* volgens P. Bonenfant en G. Desmarez. Preciseren wij de terminologie nader. Eerstens is het etymologisch verband de *meissenielieden* gelijk te schakelen met *mansionarii*, d.i. lieden die één of meer mansi hielden. *Meisseniers* zijn de «gens de minie» of «*maisnede*». Dit betekent dat etymologisch de *meisnie* niet komt van *mansus*, maar wel van *mansio*, dus van «*mansionata*» of «*la maisonnie*». Volgens P. Bonenfant is in het diets de *mansionarius* niet de *meisenier*, maar de *mansionaris* (6). Wat zegt Dr. J. Lindemans nu over de *meisenier* en *kossatier*? Etymologisch is de *meisenier*, *mansionarius*, de houder en bewoner van een hof, een *mansio*, in tegenstelling met een *kossaat*, *cassatus*, een bewoner van een *casa*, een hut. Bij het hof hoorde een hoeveelheid gronds, wel verschillend van streek tot streek, maar in Brabant, inzonderheid te Grimbergen ongeveer 36 bunder groot, ingedeeld in drie percelen van ongeveer 12 bunder (een *mansus*), één in elk der drie *velden* van de gemeente gelegen. De *meiseniers* kunnen wij beschouwen als de grote boeren tegenover de kleinere landbewoners, die maar over enkele dagwanden beschikten en die men nog in West-Brabant, *coessaeten*, *kossaards*, *kossaerde mensen* noemt (7). In latere tijden wanneer velen zich nog in Brabant op hun *meiseniersbloed* beroepen in de 15e tot 18e eeuw, zien wij dat de etymologische betekenis van het woord niet meer van toepassing is. Onder hen komen nog wel grote boeren voor, maar ook neringdoeners, ambachtslieden, ambtenaars en zelfs landlieden, die men veeleer als kossaten zou beschouwen. Het woord dekt dus een ander begrip. In elk geval blijft het een rechtsterm voor een bevoorrechte stand van landlieden, die kunnen vergeleken worden met de meeste buitenpoorters van vrijheden en steden en die vooral de vrijstelling van het betalen van het recht van de *dode land* en *karweien* genieten. Zij kunnen alleen voor hun eigen schepenbank gevonnist worden (8).

De tienduizenden *meiseniers*namen, die J. Lindemans geeft, komen vooral uit het Land van Grimbergen. F. Vennekens in

(5) Mnd. W., 2551.

(6) P. Bonenfant, o.c., blz. 800-01, steunend op gegevens van Prof. Van Loey.

(7) J. Lindemans, Van *meiseniersbloed*, blz. 1.

(8) Ibidem, blz. 1.

zijn werk «*La Seigneurie de Gaesbeek*» (9) spreekt herhaaldelijk over de *mansionarii* en *meiseniers* van dit gewest.

De *mansionarii* van Gaasbeek waren vrije landlieden, die een goed in erfpacht uitbaatten, mits deze te betalen in natura of geld en bovendien voor bepaalde werkprestaties ten dienste van de heer stonden (de *corweyden*). Zij werden houders van een erfgoed, waarvoor zij een bepaalde erfcijns betaalden. Later werd het oude erfgoed-cijnsgoed wel eens onderverhuurd en verbrokkelde in kleinere delen. Volgens F. Vennekens waren in het Land van Gaasbeek de *servi*, *mancipia* en *cozzati* de laten van het domein (10). Naast de poorters hadden wij nog te Gaasbeek de *Sint-Pietersmannen* of *meiseniers*, *asseinteurés*, *sainteurs* genaamd (11), behorend tot de *familia ducis*, de ondergeschikte *ministeriales* van de hertog; ze waren de getrouwen van de hertog.

Ze mogen dus niet verward worden: *masseniers*, *meysseiers* of *meisseniersmannen* (*mansionarii*) zijn geen maisnieden, vrije *meysseielieden* (*mainsniers*) zegt F. Vennekens uitdrukkelijk. Deze laatsten vormden een bevoorrechte stand, nl. de *Sint-Pietersmannen* en *maislieden*. Bijgevolg niet alle *mansionarii* waren *meissenielieden*; alleen dezen die de voorrechten genoten van de Sint-Pietersmannen, de *familia ducis*. Hieraan wordt nog steeds in de 18e eeuwse meiseniersbrieven herinnerd, o.a. in 1788:dat sy affirmeerden dat de vs. comparanten sijn vrije maisseiersvrouwen van Sinte Peeters tot Loven toebehorende den hove ende huysse van gaesbeke.... (11/12).

Ziedaar de verscheidene opvattingen over *mansionarii*, *meiseniers* en *kossaten*. Deze uiteenzetting bleek ons noodzakelijk om de teksten uit het archief van de abdij Grimbergen uit 1223 en later, alsmede de lijst van de *mansionarii* van Grimbergen en Amelgem uit 1307 hieraan te toetsen.

In het abdijsarchief bevinden zich volgende stukken:

1° *Copia jurium mansionarium*.

1 Martii 1223.

1 Junii 1253 «Vidimus».

Noverint universi quod nos Johannes, abbas Haffligenensis, Cameracensis diocesis et sancti Benedicti ordinis, legimus, vidimus et diligentur examinavimus litteras non rasas, non abollitas, nec in aliqua sui parte viciatas, sed integras et bene sigillatas, prout prima facie apparebant secundum modum sequentem:

Nos Arnoldus, dominus de Grimbergis et de Perweis, notum facimus, universis, tam presentibus quam futuris in perpetuum, quod dominus Hesoilinus (sic), abbas ecclesie beati Petri Grimbergensis, contulit quedam allodia, existentia in domino nostro,

(9) Affligem, 1935, blz. 131 vlg.

(10) F. Vennekens, o.c., blz. 134-36.

(11) Ibidem, blz. 137-38.

(12) F. Vennekens, o.c., blz. 139-140.

in terra Grimbergensi, pluribus mansionariis, qui quidem mansionarii tenentur dicto abbati et successoribus suis in perpetuum ad talem servitutem, quod ipsi singulis annis, quociens cunque fuerint requisiti, in fenando prestabunt unum famulum vel ancillam vel solvent sex denarios pro qualibet dieta, et in fimando unum famulum bis in anno, vel bis solvent sex denarios pro quolibet premissorum. Sub tali eciam condicione quod ipsi nullum habent terminum, sed de anno in anno cum solucione sui census (Ms.: sensus) possint amoveri (Ms.: ammoveri), si dicto domino abbati vel suis successoribus visum fuerit expedire.

Actum in villa nostra, in Grimbergis, anno Incarnationis Dominice M.CC. vicesimo secundo, prima die mensis Marcii.

Et quia nos predictus abbas Hafligenensis has litteras veras et bonas, prout superius declaratum est, invenimus, sigillum nostrum in testimonium veritatis duximus apponendum.

Datum anno Domini M.CC. quinquagesimo tercio prima die mensis Junii.

Ex. Cartul. II, fol. 240.

2° De enemptione mansionariorum nostrorum in Grimbergis.

Oct. 1225.

Gerardus, dominus de Grimbergis, universis fidelibus presentem inspecturis paginam in domino salutem. Vestra noverit universitas quod ego de consencu Agnetis, uxoris mee, omnibus *hominibus et censionariis et mansionariis* Grimbergensis ecclesie, in terra mea constitutis, *omnes tallias et exactiones* condonani in perpetuum et remisi.

Ego Agnes, uxor domini Gerardi de Grimbergis, prefatam condonationem et remissionem approbo et ratam habeo et gratam in omnibus et acceptam.

Datum anno Domini millesimo CCXX quinto, mense Octobri.

Ex Cartul. I, n° 95.

3° In het «Antiquum Registrum Bonorum, a^o 1307, in het abdiijarchief, f. 38-39, lezen wij het volgende, samen met de lijst van *mansionarii* van Grimbergen:

Isti sunt mansionarii nostri qui tenantur nobis ad talem servitutem quod ipsi nobis singulis annis quocienscum, que fuerunt requisiti in fenando praestabunt unum famulum vel ancillam vel solvent VI denarios pro qualibet dieta et in fimando unum famulum, bis in anno. vel (bis staat in 1223) solvent VI denar. pro quolibet premissorum sub tali eciam condicione quod ipsi nullum habent terminum, sed de anno in annum possunt ammoveri, si nobis visum fuit expedire. Ut si nobis infidelos obloquentes inobedientes et contra nos mala machinantes fuerint possunt a nobis de martio in martinum cum solucione sui census repudiari. In mutatione sui juris vendeus solvet ii sol. monete currentis et totidem emes.

In matrimoniis vero ipsorum contrahendis et in morte solvent ii sol. et in permutationibus nostrum censum consuevimus meliorare.

Primo Henricus de molendino tenet 1 jorn. et XXVIII virg. ante curiam Henrici de lire pro XII sol. VI cap. et C ovis.

Item Elysabeth bugghenhouts 1 jorn. et XIX virg. pro IX sol. IIII cap. et C ovis.

Item Alysia de aquis (later Johannes de Withe) 1 jorn. et XXXIII virg. pro VIII sol. III cap. et C ovis.

Item Johannes esselere (later Johannes de Withe) 1 jorn. XI virg. minus pro IX sol. IIII cap. et C ovis.

Item Laurentius superde de laben (later Henricus Gossart) 1 jorn. et II virg. pro VI¹/₂ sol. VI cap. et CC ovis.

Item Arnoldus de novosarta (later de boevenweghe) 1 jorn. XXV virg. pro X sol. IIII cap. et C ovis.

Item Egidius faber (later Henricus berben) LXX virg. pro VIII sol. II cap. et L ovis.

Item idem (later symon faber) de loco ubi fabrica sua II sol.

Item idem (later Nicholas faber) de LXXIII virg. super quos ipse moratur pro VI s. IIII cap. et C ovis.

Item Johannes bock (later Gossuimus tielen) LVIII virg. pro III sol. II cap. et L ovis.

Item Clemencia duelsacs (later gosuinus tielen) LVIII virg. pro III sol. II cap. et L ovis.

Item Clarissia (later Walterus) halvetongs de orto suo quod pertinet ad pitantiam C ova solvit nobis.

Item Johannes vos (later Wilhelmus pistor) tenet curtim et petiam terre juxta curtim que nostre fuit.

Item Laurentius cocus (later Johannes coverijs) de orto suo quod pertinet ad pitantiam, dat nobis CC ova.

Item Robertus famulus abbatis II s. et 1 cap. et L ova.

Item Henricus filiastus roberti XVIII den. 1 cap. et XXV ova de XXVII virg.

Item gertrudis barbatoris ¹/₂ jorn. et III virg. pro XII sol. II cap. et C ovis.

Item Henricus scotelman (barbotonsor) XXX virg. pro VI sol. II cap. et 4 ovis.

Item Willelmus faber XXXIII¹/₂ virg. XII sol. et IIII cap.

Item Johannes moiensone XXIII virg. pro VI sol. et II cap.

Item Egidius cupere XXIII¹/₂ pro VI sol. et II cap.

Item Johannes (Henricus) esellere XIII¹/₂ virg. pro V sol. et C ovis.

Item Willelmus herenbolle VI virg. pro XXVI den. III cap. et C ovis.

Item Arnoldus de wachtake (Will. Backe) XIII¹/₂ virg. pro IIII sol. et IIII den. II cap. et C ovis.

Item Aleidis de scatbrock XIII¹/₂ virg. pro VI sol. II cap. et CC ovis.

Item Sigerus mercator (later Judocus) XIII¹/₂ virg. pro VI sol. IIII cap. et C ovis.

Item Margareta de perka (later Johannes philippi) XX $\frac{1}{2}$ virg.

Item Henricus de perka IX virg. cum quarta parte.

Item Symon pistior (later Jo. de pomereo) XII virg. cum wens nog gekend hebben in de 19e en zelfs in deze tijden.

Daaruit volgt m.i. dat het hier niet zo zeer gaat om het quarta parte pro XV sol.

Item Johannes filius symonis notarii XIX virg. pro VIII sol. V cap. et C ovis.

Item Henricus bake (later H. de biest) XI virg. pro III sol. I cap. et L ovis.

Item Henricus scotelman (later dominus gelinus de Tumba) XXIX virg. pro XIII sol. et II cap.

Item Johannes mule VI virg. pro XII sol. et II cap.

Item Symon notarius XLIII virg. pro V $\frac{1}{2}$ sol. IIII cap. et C ovis.

Item Henricus tonsor XLIII virg. pro VI $\frac{1}{2}$ sol. V cap. et CL ovis.

Item Willelmus de pomerio (later Egidius de ossele) XXX virg. pro VII sol. V cap. et C ovis.

Item petrus de Rode 1 jorn. XI virg. minus pro IX sol. VI cap. et C ovis.

Item Ida de Vorde 1 jorn. XXII virg. minus pro VII sol. III cap. et C ovis.

Item margarita sancti Spiritus 1 jorn. XII virg. minus pro IIII $\frac{1}{2}$ sol. III cap. et LX ovis.

Item Johannes de Aloist LX $\frac{1}{2}$ virg. pro III cap. et C ovis et XII den., qui remanent nobis et VI sol. quos habet custos noster).

Item relicta boschmans XLIII virg. pro IIII sol. II cap. et C ovis.

Item gosuimus de puteo 1 jorn. et 1 virg. pro XII den. IIII cap. et C ovis, et domus quod ibidem situm ipse et ejus uxor suis eupensis in suo robore conservabunt.

Item Johannes scinkel LII virg. pro V sol. II cap. et C ovis.

Item Otto sassor LII virg. pro VIII sol. II cap. et C ovis.

Item Katherina relicta desberen I jorn. et III virg. pro X sol. VI cap. et CL ovis.

Item Symon dovenscietera $\frac{1}{2}$ jorn. et II virg. pro VI sol. IIII cap. et C ovis.

Item Otto sassor 1 jorn. pro XIII sol. (later XX sol.) IIII cap. (later VII) et CL ovis.

Item Willelmus tais 1 jorn. et XXII virg. pro VIII (later XIII) sol. IIII (later V) cap. et C ovis.

Item Leonius vetteborse 1 jorn. et VIII virg. pro X sol. IIII cap. et C ovis.

Item Elysabeth de malren 1 jorn. XV virg. minus pro IIII $\frac{1}{2}$ sol. IIII cap. et C ovis (later pro XII sol. VII cap. et CL ovis).

Item Egidius de Spreeth (later Elyzabeth de hamme) XXXIV virg. pro XXX den. II cap. et L ovis.

Item filie hannemanne de werde XXXVII virg. pro XXVII den, II cap. et C ovis.

Item beatrix de vliedere 1 jorn. XVIII virg. minus pro VII sol. VI cap. et C ovis.

Item Johannes screinre 1 jorn. XVIII virg. minus pro VIII sol. VI cap. et C ovis.

Item Gerardus sorghe 1 jorn. XV virg. minus pro VIII sol. VI cap. et C ovis.

Item zota relicta Willelmi clerq 1 jorn. X virg. minus pro VI sol. VI cap. et C ovis.

Decima a domo Roberti famuli abbatis solum pertinet ad nos usque ad locum istum.

Item gerardus de trille 1 jorn. et VII virg. XXV sol

Item Egidius de Stalle 1½ jorn. XXIII sol.

Item Sigerus maeger 1 jorn. et V virg. XV sol. IIII den. minus.

Item Henricus happaert 1 jorn. et XV virg. pro XV sol. IIII den. minus.

Item Henricus de Ghele 1 jorn. et XX virg. pro XVII sol.

Item Egidius faber 1 jorn. et XIX virg. pascue juxta biest pro XXX sol. et V cap.

Item Johannes de palude (de quaderebbe) III jorn. et IIII virg. pro XXXV (later XL) sol. VIII cap. et C ovis.

Item Willelmus (Johannes later) de pomerio de 3 jorn. quos tenet a nobis in loco qui dc. vliederken versus Beighem hereditarie XL sol.

Item Robertus famulus abbatis 1 jorn. et II virg. apud wesenhaghe pro XIV sol. IIII cap. et C ovis.

Antiquum Registrum
bonorum a^o 1307,
f. 38-39.

4° In hetzelfde register staat ook f. 11v, a^o 1307 en aangevuld in 1319, een lijst «*De mansionariis nostris in Amelreghem*». Buiten Grimbergen en Amelgem had de abdij geen *mansionarii* in haar andere domeinen. Dit is wel eigenaardig.

Isti sunt *mansionarii* nostri in Amelreghem eo jure quo in Grimbergi. Egidius Retro ecclesiam. Willelmus Hinnenbeen ½ bon. XII virg. pro IX s. VI caponis V pullis et C ovis. Item ½ bon. et VII virg. pro XX s. (ab anno domini M.CCC XIX ad XII annos ad natale) (*is van later*). Item Johannes Trilman ½ bon. VI virg. in pascue pro X s. VI pullis et VI libris cere. Item Walterus de Elewite 1 jorn. et XXV virg. Item ½ bon. XIX virg. pascue pro XIII s. IIII capon. VI jullis et C ovis.

Item Hermannus plachere 1 jorn. et III½ virg. m. et LII virg. pascue pro X s. III capon. III pullis et L ovis.

Item maria splackers 1 jorn. III½ virg. m. et LII virg. pascue pro X s. III capon. III pullis et L ovis.

Item gertrudis filia mychael 1 jorn. XIII virg. m. pro VII s. VII cap. et C ovis.

Item Henricus Wale 1 jorn. et XVIII virg. pro VIII s. V cap. et V pullis.

Item margareta de busco $\frac{1}{2}$ bon. et XLV virg. pascue pro X s. et V pullis.

Item Katherina Raets $\frac{1}{2}$ bon. et V virg. pro X s. et V cap.

Item Gertrudis de Ophem $\frac{1}{2}$ bon. XII virg. pascue pro X solidis cujus nigrorum et III capon.

*

* * *

Tot hier de teksten. Wij hebben ze al willen geven opdat de lezer zich een klaar idee zou kunnen vormen en de vraag beantwoorden: zijn deze *mansionarii* de eerste *meisseniers* of niet van Grimbergen? Hebben zij iets gemeens met de *cassati*?

Bij nuchtere ontleding zeggen de teksten het volgende. De *mansionarii* van Grimbergen zijn tegenover de abt van Grimbergen in gevolge bijzondere toelating van de heer van Grimbergen uit 1223, elk afzonderlijk verplicht «*ad talem servitutum*» (erfdienstbaarheid) om elk jaar, telkens zij worden opgeroepen, te geven een knecht of meid - *unum famulum vel ancillam* - ofwel te betalen 6 deniers voor elke werkdag «*in fenando*» en «*in fimando unum famulum*» tweemaal 's jaars of telkens te betalen 6 deniers voor elke persoon.

Bij verandering van rechtstoestand betaalt de *mansionarius* 2 solidi. Van jaar tot jaar kan de heer, d.i. de abt ze doen verwijderen van het door hen gehouden goed, indien het hem goeddunkt en zij niet voldoen aan hun verplichtingen. Ter gelegenheid van huwelijk of ook bij het afsterven betalen ze 2 solidi. Ter gelegenheid van een «*permutatio*» mogen de cijnzen worden aangepast.

Bovendien onthieven heer Gerard en zijn vrouw Agnes voo genoemde *mansionarii* in 1225 van «*omnes tallias et exactiones*» Vooral deze bepaling is van het grootste belang. De akte van 1225 is een echte ontvoogdingskeure voor de *mansionarii* van de abdij.

Het belangrijkste punt is wel de datum en de wijze waarop dit geschiedde. De oorkonde van 1223 vermeldt het zeer duidelijk. Het was de grote Grimbergse abt *Helcesco* die het initiatief nam, het aan heer Arnoud van Grimbergen voorlegde, die het bekrachtigde. Abt *Helcesco* bezat grote allodia te Grimbergen en schonk deze aan verscheidene *mansionarii contulit quidam allodia, existentia in dominio nostro, in terra Grimbergensi, pluribus mansionariis*».

Leggen wij hier even de nadruk op enkele rechtstermen.

1° de geschonken goederen zijn *allodia*, vrije gronden.

2° *in dominio nostro*, zegt Arnoud. Hij handelt dus als vrijheer.

3° Herhaaldelijk wordt gezegd aan de *ecclesie beati Petri Grimbergensis*» (1223); «*omnibus hominibus et censionariis et mansionariis Grimbergensis ecclesie*» (1225). Dit betekent dat de verleende privileges alleen slaan op de mannen van de abdijkerk, meer in het bijzonder volgens de titels, die in Cartularium I en II bovenaan worden gezet en voor Cartularium I bepaald vóór 1240 geschreven, op de *mansionarii* toepasselijk zijn, daar wij steeds bovenaan lezen «*De exemptione mansionariorum nostrorum in Grimbergis*» (1225) en «*De iuribus mansionariorum*» (1223).

Het is dus zeer duidelijk dat het initiatief kwam van abt Helcesco, en slechts slaat op zijn «*mansionarii*».

Bovendien stellen wij een geleidelijke evolutie van de rechtstoestand in verruimende zin vast tussen 1223 en 1307. De eerste oorkonde bepaalt klaar de rechtstoestand: *mansionarii allodia* van de *abdijkerk* houdend. Het wordt een erfdiensbaarheid «*in perpetuum ad talem servitutem*». Het is een gans nieuwe rechtstoestand, die ontworpen wordt. De tweede oorkonde van Arnoud en Agnes, opvolgers van Gerard, gaat veel verder en ontstaat niet alleen de *mansionarii*, maar ook «*omnibus hominibus et censionariis ECCLESIE Grimbergensis*» van alle *tallia* en *exactiones*. Dit is een ware ontvoogdingskeure.

De derde oorkonde van 1253 is een *vidimus*, gegeven door de abt van Affligem, Johannes, die een bevestiging is van de oorkonde van 1223. Het moet wel van belang zijn geweest amper 25 jaar na de afkondiging van de ontvoogding, zulks te bevestigen. Het laat zelfs vermoeden dat het in het Land van Grimbergen als iets uitzonderlijk belangrijks moet zijn geweest. Het vierde stuk staat in het *Registrum antiquum bonorum*» van 1307 en mag doorgaan als een nadere omschrijving van de rechten van de *mansionarii*. De twee eerste oorkonden werden algemener geformuleerd. De tekst van 1307 laat vermoeden dat tal van moeilijkheden met de vrijgevochten *mansionarii* - *si nobis infidelos obliquentes, inobedientes et contra nos mala machinantes fuerint* - in de loop van de 13e eeuw waren opgerezen. De tekst beschrijft ze onder meer. Daarenboven werd de termijn van «*in perpetuum ad talem servitutem*» tot «*nullum habent terminum, sed de anno in annum possunt amoveri, si nobis visum fuit expedire*». Ook wordt het regime van de *tallia* in zekere mate opnieuw ingevoerd. «*In matrimoniis..., in morte et in permutationibus nostrum censum consuevimus meliorare.*»

Slotsom

Welk is nu het besluit dat wij uit die teksten kunnen halen? Waren de *mansionarii Grimbergensis ecclesie* meiseniers of niet?

Op het eerste gezicht zijn wij geneigd er *meiseniers* van te maken zoals zij in de latere schepenbank geboekt staan. En wel om volgende redenen. Het is de heer van Grimbergen, in 1223

heer Gerard, in 1225 heer Arnoud en zijn vrouw Agnes, die de keure verlenen. «*In dominio nostro*» zegt de tekst van 1223. Die heer bezat dus nog in 1223 de macht buiten de hertog om *eigenhandig* vrijheden aan zijn onderdanen te verlenen. Dit is ongetwijfeld een groot voorrecht, dat de vroegere macht van de Berthouds onderstreept. Het is daarenboven een macht, die wijst op een grote zelfstandigheid, zeer hoog opklimt en niet werd ontnomen door de hertogen na hun val in 1159. Dit staat gelijk met de macht, die graaf Godfried van Leuven in het Land van Gaasbeek bezat in dezelfde periode, 1236, waarin ook de vrije meierie begrepen was; Grimbergen en Leeuw vormen aldus twee typische voorbeelden, die G. Des Marez deden zoeken naar een andere ethnische oorsprong van de bewoners dezer dorpen. Wat er ook van zij, beide, Leeuw en Grimbergen behielden hun eigen meiseniers doorheen de tijden.

Naast dit eigenhandig optreden van de heer van Grimbergen in zijn *dominium*, stellen wij vast dat de verleende voorrechten alleen slaan op de houders van *allodiale* goederen en geen andere. Dit ook onderstrepen wij voor wat de meiseniers betreft en wetigt ons overhellen naar de thesis «*mansionarii-meiseniers*», daar zulks van oorsprong af een bevoorrechte stand aanwijst. Ten derde hebben wij «*ecclesie Grimbergensis*». Abt Helcesco's opvatting ligt aan de basis. Hij scheidt een nieuwe sociale klasse, door zijn allodia te verdelen onder de houders ervan en hun van meet af een nieuw statuut te doen verlenen door de heer van Grimbergen. Hier valt vooral de treffende gelijkenis op met Leeuw, waar de meisseniers «*homines Sancti Petri Lovaniensis*» zijn, en te Grimbergen eveneens mannen worden «*ecclesie sancti Petri Grimbergensis*». Beide behoren aldus tot een *familia ecclesie*. Zij staan aldus onder kerkelijke bescherming langs en met de heer om (13).

Een vierde vaststelling volgt uit de lijst van *mansionarii* van 1307. Doorgaans gaat het er om kleine partijen grond, 1 dagwand en enkele roeden te Grimbergen, te Amelgem gaande van 1 dagwand tot maximum een half bunder. Wanneer wij de ligging van de stukken opzoeken in de latere kaartboeken en de sociale stand van de houders nagaan, stellen wij vast dat de *mansionarii* meestal tot eenzelfde sociale klasse van mensen behoren. Het zijn veelal stielmannen, ambachtslieden, vele vrouwen en weduwen in 1307-1319. Grote pachters komen niet in de lijst voor. Het komt ons voor dat de *mansionarii* uit de 13e-14e eeuw te Grimbergen mensen waren, die naast hun ambacht een stuk grond bewerkten, waarvoor ze de hulp van grote pachters inriepen om het om te ploegen, enz., en als tegenprestatie op bepaalde dagen, bij de oogst b.v., gingen werken op het hof, zoals wij dat trouwens nog gekend hebben in de 19e en zelfs in deze tijden.

(13) Vergelijk J. Calbrecht, De oorsprong van de Sinte Peetersmannen, Leuven, 1922. - Errera, Les Masuirs, Brussel, 1891. - L. Verriest, Le servage dans le comté de Hainaut, blz. 171 en 212.

Daaruit volgt m.i. dat het hier niet zo zeer gaat om het begrip «*mansus*», maar eerder «*mansio*», zoals P. Bonenfant het heeft omschreven. Het gaat er meer om de plek grond, die zij *bewonen*, dan om de uitbating van grote percelen, wat niet uitsluit dat ook die percelen grond, hoe klein ook, mede telden om hun rechtstoestand te bepalen. Onthouden wij bovendien dat het steeds gaat om *allodiale* gronden!

Leggen wij ten vijfde nog eens de nadruk op het feit dat de Grimbergse abdij op slechts twee plaatsen *mansionarii* heeft gehad, nl. te Grimbergen zelf en in hun oud en voornaam allodiaal goed te Amelgem, dat ze in de 12e-13e eeuw zelf ontgon met eigen volk - lekenbroeders - onder de leiding van een *villicus*, een kanunnik uit eigen midden.

Noteren wij bovendien dat volgens de vergelijkende gegevens, die wij konden trekken uit de lijsten van mansionarii en de kaartboeken, de mansionarii van Amelgem bijna allen rondom de kapel van Amelgem woonden en hun stempel hebben gedrukt op de parcellaire verdeling van de grond rondom de kapel.

Deze vijf redenen nopen ons de *mansionarii ecclesie Grimbergensis* gelijk te schakelen met de *homines Sancti Petri Iovaniensis*, die te Leuven ook *meiseniers* werden genoemd.

Dit is onze overtuiging. Er blijft echter nog een laatste en belangrijke vraag: waren er dan in het Land van Grimbergen, buiten de mansionarii van de abdij, geen andere meiseniers, waarvan de schepenbanken in de 16e-17e-18e eeuw zo menigvuldig gewagen? Ja, zeker. Maar dezen hoorden rechtstreeks tot de afstammelingen van de *mansionarii* van de heer zelf, die, alhoewel wij er tot heden geen oorkonden over vonden, waarschijnlijk van eenzelfde statuut genoten als deze van de abdij.

Indien wij deze twee mogen aan mekaar schakelen - en dit is zeer waarschijnlijk - dan hebben wij dank zij de oorkonden van 1223 en 1225 - naar onze bescheiden mening de oorsprong van de meiseniers van Grimbergen gevonden. Aan de ene kant de meiseniers, rechtstreeks door de heer van Grimbergen krachtens zijn macht geëmancipeerd, aan de andere zijde deze van de abdij, door toedoen van de grote abt Helcesco in het leven geïroepen en bekrachtigd door de heer.

Een laatste punt. *Mansionarii Grimbergenses - kossaten?* Wanneer wij de lijsten van Grimbergen en vooral die van Amelgem doorlopen, zou men op het eerste gezicht denken dat de conditio van deze *mansionarii* niet veel beter is, vooral te Amelgem, dan deze van een kossaat; maar bekeken in het licht van de teksten van 1223 en 1225 is er geen het minste verband.

Nog in de 16e-eeuwse cijnsboeken van abt Velasco van Grimbergen komen *mansionarii* voor, maar later verdwijnen ze in de registers.

Brouwerijen en brouwers van Oud-Brussel

Vervolg van blz. 380, jg. 1960.

DE MEEREMINNE

«Op den Anderlechtschen steenwegh» (1656); - «tusschen de twee bruggen ontrent de kerk van O.-L.-Vrouw van Bijstand» (1708).

De brouwerij hoorde toe aan Sr. *Franchoys de Witte*. In 1656 verhuurt zijn weduwe, Jw. *Marie Evenepoel*, de brouwerij aan haar zoon *Diederik de Witte*. Ze werd later overgenomen door *Franchoys de Witte*, zoon van *Franchoys* en *Margriete van der Hulpen*. Doch, toen zijn weduwe, Jw. *Theresia Opdenbosch* (in 1708) hertrouwde met Sr. *Joannes Perreboom*, was de schuld van deze overname maar gedeeltelijk afgelegd. Die schuld wordt door *Perreboom* overgenomen (150).

BROUWERS: *Franchoys de Witte*; *Franchoys van Schoonenendonck* (1643); *Diederik de Witte* (1656); *Joannes Perreboom* (1708); *N. van der Vinnen* (einde 18e eeuw).

de Witte

Zie onder «de Bruyt».

De *Franchoys de Witte* die de brouwerij overnam, was zoon van *Franchoys* en *Margriete van der Hulpen*. Hij trouwde 1. *Isabelle Leemans* (waarvan een zoon *Bernard Franchoys*); 2. *Theresia Opdenbosch*. Deze hertrouwde met *Jan-Bap. Perreboom* (151).

Perreboom

I. JAN PERREBOOM, q. 1710, × *Marie t'Servranckx*. Zij waren ouders van:

1. *Joannes*, mr.-brouwer; × 1. *Anna Pauwens*, weduwe van *Guillam Sassenus*, d. van *Gabriel Pauwens* en van *Elisabeth van der Swalmen*; - 2. *Theresia Opdenbosch*, weduwe van *Franchoys de Witte*, d. van *Bartolomeus O.* en van *Emerentia Crockaert*, brouwer in «de Meerminne»; - 2. *Catharina* × *Cornelis van der Goten*; - 3. *Marie* × *Pauwel van der Veken*; - 4. *Guillam* × *Cath. Servranckx*, waarvan:
a. *Joanna* × *Matheus Mus*; b. *Anna*; c. *Françoise* (151).

DE MOLENSTEEN

«De brouwerije *de Molensteen* tusschen de twee Bijstand bruggen (1713).»

«Bijstand bruggen» bedoelt bruggen omtrent de kerk van O.-L.-Vrouw-Bijstand.

BROUWERS: *Steven 't Kint* (× *Marie van Bossuyt*) (1670); *Nicolaes van den Broeck* (× *Jacoba van Coeckenbeke*) (vóór 1690); *Franchoys Lallemand* (× *Marie Fr. Pauwens*) (1713, 1721).

(150) Notaris Halfbunder, 1708.

(151) Not. Ign. van de Velde, 1710.

't Kint: zie «Gulden Casteel».

Lallemant: zie «Baert».

DE MORIAEN

«Brouwerij *de Moriaen* in de Nieuwstraete» 1681, 1683.

Deze straat is reeds van ouds, en thans nog steeds de Nieuwstraat.

BROUWER: *Joannes van Boxstal* (1683).

van Boxstal

JOANNES VAN BOXSTAL, q. 1687, wonende «in den Savel», × *Gudula van Antwerpen*. Zij waren ouders van: 1. *Adriana*; - 2. *Joannes*, mr.-brouwer in de «Moriaen», q. 1690; × *Marie van Damme*; - 3. *Simon*, «weert in de afspanning «de Groene Seilt», × *Joanna de Smeth*; - 4. *Margareta*, q. 1690 (152).

DE NIEUWBRUG

«Eene hofstede eertijts ververij... in de Nieuwe Brughstraet à la mode... tusschen de Zenne (1662)... (153); - «in de Bloemstraet tegenover de brouwerij *de Nieuwbrugge* (1700).

De Nieuwbrugstraat bestaat nog. In de wandeling noemde men ze «Nieuwbrugstraat-à-la-mode», en aldus vonden wij ze opgetekend in vele notariële akten. Wat die bepaling betekent weten wij niet.

De hofstede werd in 1662 aangekocht door de meesterbrouwer *Nicolaes Bolly* (153).

BROUWERS: *Nicolaes Bolly* (1662, 1670); *Peeter van Volxem* (1682); *Philippe Puttaert* (1721); *Joannes-Franciscus Passenbrander* (1794).

Bolly, Bouilly.

LAUREYS BOLLY, koopman, had volgende kinderen:

1. *Anna*, begijn; - 2. *Catharina* × N.; 3. *Nicolaes*, mr.-brouwer in «de Nieuwbrug», × *Geertruyde de Smet*.

DE NIEUWENBORRE

«Een brouwerij *de Nieuwenborre* gelegen in de Putterij ende achter uyt commende in de Loexhemstraete» (1689) (154).

De brouwerij competeerde in 1689 Sr. *Joannes Heymans*, oud-burgemeester uit de natiën.

BROUWERS: *Martinus Lemmens* (1670); *Philippus Puttaert* (× *Joanna van Malderen*) (1689).

(152) Not. van der Slaghmolen, 1683; Schepengriffie Ukkel, 1699.

(153) Not. Rol. van der Borcht, 1662.

(154) Not. Judocus Verheyleweghe, 1689.

Lemmens

LAMBRECHT LEMMENS, q. 1660, was vader van *Martinus Lemmens*, q. 1675, mr.-brouwer in de «Nieuwenborre», getrouwd met *Marie Cormondijn* (uit 1660). Uit dit huwelijk werden geboren: *Martinus L.*, mr.-brouwer, × *Marie van Ysendijck* (cit. 1683), 2. *Anthonette* × *Jan Pollé* (cit. 1675).

DE NIEUWCAMME

«Een camme... in de Verversstraete, eertijds geheeten *Sini-Anthoen* ende nu genoempt *de Nuyencamme* (1667)» (155).

De kam was in 1667 voor de helft in bezit van Sr. *Andreas Walraevens*, en voor de andere helft van Hr. en Mr. *Petrus van Meerstraeten*, en Jwen *Cecilia* en *Geertruyde van Meerstraeten*.

In 1733 was zij eigendom van Sr. *Henricus van Zuene* en *Joanna Bartholijns*. De zaak was toen ook stokerij.

BROUWERS: *Franciscus van Nuffel* (1667); *Jacobus van Cutsem* (× *Joanna van Ysendijck*) (1668); *Anthoen 't Kint* (1721); *Henricus van Zuene* (1733); *Maria-Theresia van Cotbem*, weduwe van *Cornelis Janssens* (1737); *N. Van Assche* (einde 18e eeuw).

van **Meerstraeten** en **Walraevens**, zie onder «Baert».

van **Zuene**

Henricus van Zuene, mr.-brouwer in de «Nieuwcamme», × 1. *Isabelle drik*; - 2. *Cathelijne* × *Arnold van der Vinnen*; - 3. *Joanna* × *Henricus Crabé* (waarvan twee dochters), 2. *Joanna Bartholijns*. Hij had een broeder, *Joannes van Z.*

Bartholijns

Mr. JAN BARTHOLIJS, × *Marie Lové*, waren ouders van: 1. *Henricus van Zuene*, mr.-brouwer; - 4. *Cecilia* × *Joannes Rijckaert* (156).

van **Nuffel**

Deze Franciscus van Nuffel is wellicht de zelfde als deze die in 1670 brouwer was in «den Bril». Wij konden hem niet verder identificeren.

't **Kint**

Antoon 't Kint, mr.-brouwer te Brussel (cit. 1731), × *Marie-Cornelia Janssens*.

van **Cutsem**

Zie onder «de Swaene».

OISTENRIJCK

«*het Oistenrijck op de Melckmerckt* (1675).»

In 1670 was *Peeter Macharis* eigenaar van de brouwerij; in 1691 zijn dochter *Catharina*.

(155) Not. van Zinnick, 1667.

(156) Not. van Haelen, 1721.

Vóór 1718 is de brouwerij eigendom van Sr. *Jan-B. van Volxsem* en *Margriete van Nijversele*. Ze wordt in 1718 overgenomen door de dochter, *Maria-Theresia-Caroline* (157).

BROUWERS: *Peter Macharis* (1643, 1655); *Peter Macharis* «de jonge» (1670); *Jan Verheyleweghe* (1679, 1685); zijn weduwe, *Anna Heydens* (1691); *Jan van Volxsem* (vóór 1718).

Macharis

I. PEETER MACHARIS, mr.-brouwer in «Oistenryck», q. 1667; - × *Elisabeth van der Cruyssen*. Zij lieten na:

1. *Peeter* «de jonge», volgt onder II; - 2. *Joanna* × *Nicolaes Stroobant*, mr.-brouwer; - 3. *Cathelijne*.

II. PEETER MACHARIS, mr.-brouwer in «Oistenrijck», oud-deken van het ambacht; × *Elisabeth de Becker*. Zij waren ouders van (158):

1. *Isabelle*, begijn; - 2. *Catharina* × advokaat *Jacobus de Sadeleer*; - 3. *Jan-Bapt.*, brouwer, eigenaar van «den Reus»; - 4. *Franciscus*; - 5. *Egidius*; - 6. N. × *Peter Stroobant*.

Verheyleweghe: zie onder «De Ketel».

DEN OLIPHANT

«De brouwerije *den Oliphant* geleghen in de Langhe Steenstraete tegenover de Waterpoort» (1699); -geleghen beneden de Stadtswaeghe» (1690).

Deze brouwerij was in de 17e eeuw eigendom van de familie *Urselincx*. Sr. *Guillam Urselincx* verhuurt ze, in 1629 (159) aan zijn zoon *Peter*; Sr. *Jacobus Urselincx* verkrijgt ze, vóór 1698, van zijn moeder *Marie de Groot*, weduwe van Sr. *Franchoys Urselincx*, en van zijn broeders en zusters (160). Sr. *Jacobus Urselincx* verhuurt ze in 1698, aan Sr. *Jan de Vos*, voor een termijn van 12 jaar, tegen 700 Rgulden. De pacht gaat in, zoals het de gewoonte was voor de brouwerijen, op Sint-Jansmis. Met de brouwerij werden ook haar «tappen» verhuurd: «den Ketel, Marienbourgh in het Sweertstraetken en het Lindeken op de Visscherssine».

BROUWERS: *Guillam Urselincx* (vóór 1629); *Peeter Urselincx* (1629); *Franchoys Urselincx* (1643); zijn weduwe, *Marie de Groot* «briederesse in den Oliphant», (1664); *Jacques Urselincx* (1670); *Guillam Urselincx* (vóór 1698); *Jan de Vos* (1698, 1721); *Josephus van Assche* (1794).

Urselincx

De stamboom medegeedeeld sub «De Fortuyn» (jg. 1958, blz. 467), moet verbeterd worden als volgt:

I. AMBROSIUS USSELINCKX, gehuwd met *Cathelijne Verbast* of *de Bast*, waren ouders van:

II. PEETER USSELINCKX, × *Elisabeth van Cutsem*, ouders van:

(157) Zie «Quaygote».

(158) Testament voor Not. Rol. van der Borgh (1670). Zelfde notariaat 1662, 1665; Not. de Cuyper, 1691.

(159) Not. M. van der Spiet, 1629.

(160) Not. Franciscus van Cutsem, 1698.

III. GUILLAM USSELINCKX, meester-brouwer in «den Olifant», × Marie van Heymbeke; ouders van:

IV. PEETER U., mr.-brouwer in «de Fortuyn» en later in «den Olifant» × Cath. van Vosselaer, en van

IVbis. FRANCHOYS U., brouwer in «den Olifant», q. 1665; deken van de lakengilde; - × Marie de Groot (dochter Guillam en Marie Polspoel). Ouders van:

1. Jacques, brouwer in «den Olifant» × 1. Marie Struelens (d. Jacques en Elis. van der Elst; - 2. Elisabeth van den Cloostere (zie verder sub «De Fortuyn».

de Vos: zie onder «de Drije Coninghen».

HET OSSENHOOF

BROUWER: *Franchoys Vaillant* (1670).

Wij bezitten geen verdere inlichtingen over deze brouwerij.

HET PARADIJS

Henricke Boel brieder int Paradijs (1514).

DEN PELICAEN

BROUWER: *Albert de Schoenmaecker* (1670).

Ook over deze kammen hebben wij geen verdere inlichtingen.

DEN PLATTEN STEEN

«Een hof stadt... commende achter de Senne, met conditie in dese expresselic ondersproken dat sal moeten gedoogen den proprietaris van de brouwerije *den Plattensteen* te laeten leggen sijne buysen van de brouwerije (buizen van de brouwerij naar het «putsel» op de Zenne) door de voorschreven huysinghen» (1693) (161).

De brouwerij dankte haar naam aan de straat waarin ze gelegen was: Plattensteen, een straat die gedeeltelijk nog bestaat, en die vroeger van de Steenstraat naar de Verversstraat liep, parralel met de Zenne.

BROUWERS: *Nicolaes Broeckmans* (1632, 1643); *Jan Broeckmans*; *Magdalena Crockaert*, zijn weduwe (1670); *Nicolaes Broeckmans* (1716); *Joannes Sneessens* (1726).

Broeckmans

I. NICOLAES BROECKMANS, waarschijnlijk zoon van *Lucas Br.* en *Barbara van Wassenhove*; mr.-brouwer in «Plattensteen»; was vader van:

II. JAN BROECKMAN, mr.-brouwer in «Plattensteen», q. 1670; - × *Magdalena Crockaert*, (d. *Tobias* en *Marie Verbeyleweghen*) die ouders waren van:

1. *Nicolaes*, mr.-brouwer in «Plattensteen», oud-deken der lakengilde (1700); - 2. *Marie* × *Laurentius de Hulstere*; - 3. *Joanna* × *Adriaen aë Hose* (161bis).

(161) Not. J.B. van Lathem, 1693.

DEN POEL

«Oude perkamenten raekende de Camme geheeten *den Poel*, bij den Vijfhoek in de Ververstraete (z.d.)». Uit de inventaris der nagelaten papieren in het sterfhuis van Sr. Peeter Geerens (1619) (162).

PORTUGAEL

«*Het Portugael*» (1665); - «een hofstadt metten huysen daerop staende, brouwerije daeraen wesende.... gemeynlijck geheeten *Portugal*, gestaen bij de Vischmerckt» (1624); - «een brouwerije *Portugael* geleghen op de Smaelbeke (1626).

De Smaalbeek was een zijbeek van de Zenne, komende uit de hoogten van de Zavel. De Vismarkt lag bij de Zenne.

De brouwerij hoorde toe (voor de helft?) aan *Gielis Sophie* en zijn vrouw *Helena Sophie*. Ze overerfde in 1624 op hun zoon *Peeter* die, in 1626, de helft van de brouwerij verkoopt aan *Peeter de Smeth* (163). De andere helft werd verkocht door *Franchoys Sophie*, zoon van *Jan S.* en *Marie van Hamme*, ook in 1626, aan *Hendrik van Cutsem* en zijn vrouw *Cathelijne van Cutsem* (164). Deze verhuren ze in 1667 aan hun zoon *Hendrik*.

BROUWERS: *Hendrik van Cutsem* (× *Cath. van Cutsem*) (1643, 1670); *Hendrik van Cutsem* (× *Barbara Keynens*) (1674). In 1715 woonden *Susanna* en *Theresia van Cutsem* in de brouwerij; waren zij er «briederessen»?; *Carolus van Cutsem* (1721).

van Cutsem

Om deze tak van het geslacht van Cutsem best te onderscheiden van de vele andere, geven wij hem de bijnaam «van Huizingen», omdat hij afkomstig is van aldaar.

I. GIELIS VAN CUTSEM, woonde te Huizingen; q. 1588; - × *Anna Gielisjans*. Ouders van:

II. NICOLAES VAN CUTSEM, schepen van de bank van Huizingen-Buizingen-Eizingen (1613); huisarmmeester van Huizingen (1612); - × *Louyse Pauwels*, d. *Gabriel*. Uit dit huwelijk:

1. *Egidius*, cit. Brussel, 1632; + z.h.; - 2. *Merten*, schepen van de bank van Dworp (1635); q. 1666; × *Anthonette Mosselman* (die ×× *Laureys Pauwels*), waarvan een dochter

Cathelijne, enige erfgename in 1670; × *Guillam Walraevens*, die te S.-P.-Leeuw woonde «op de plaets in 't Hooghuis».

3. *Cathelijne* × 1. *Jan Swalus*, pachter te Beersel (1637); 2. *Franchoys van der Smissen*; - 4. *Hendrik*, volgt onder III; - 5. *Peeter*, borger te Brussel (1664); - 6. *Marie* × *Gillis van Volxem* (165).

(161bis) Not. Halfbunder, 1700.

(162) Not. Rol. van der Borght, 1619.

(163) RABr. Familie-archief *de Fierland*, bundel 58.

(164) Not. Job de Witte, 1626.

(165) Kaveling vóór Not. Franc. van Zinnik, 1660.

III. HENDRIK VAN CUTSEM, mr.-brouwer te Brussel, in «Portugael», deken van het brouwersambacht (1649); q. 1667; - × *Catharina van Cutsem* (d. *Viglius* en *Elisab. de Becker*). Uit dit huwelijk werden geboren:

1. Hr. *Gillis*, priester; - 2. *Hendrik*, volgt onder IV; - 3. *Barbara* × *Peter Sophie*, rentmeester van Brussel; - 4. *Louise* × *Adam de Blicck*, rentmeester van Brussel; - 5. *Franciscus*, volgt onder IVbis.

IV. HENDRIK VAN CUTSEM, mr.-brouwer in «Portugael»; - × *Barbara Keynens* (d. *Matheus* en *Anna Bocquet*). Zij hadden volgende kinderen:

1. *Franciscus*, pater-minderbroeder; - 2. *Anna*, religieuse in ter Kameren; - 3. *Barbara*, religieuse urbaniste (rijkeclare); - 4. *Catharina*, religieuse in het klooster Rozendaal; - 6. Hr. *Peeter*, priester; - 7. *Carel*, mr.-brouwer in «Portugael»; - 8. *Susanna*; - 9. *Theresia*; - 10. *Marie* × *Judocus van der Schueren*, mr.-brouwer; - 11. Hr. *Hendrik*, pbr., kanunnik van Koudenberg.

IVbis. Hr. en Mr. FRANCISCUS VAN CUTSEM, advocaat voor de Raad van Brabant; erflaat van de Hoofdtolkamer van Brussel; - × *Margaritha-Theresia van der Stock* (d. *Adriaen* en *Anna-Maria Corluy*). Ouders van:

1. *Anna-Marie*, jonge dochter, 1768; - 2. *Henricus*; 3. Hr. *Peeter*, priester; - 4. *Joannes-Franciscus*, advocaat (cit. 1718); - 5. *Carolus-Josephus*, licentiaat in de rechten; - 6. *Joanna* (166).

DEN POSTHOREN

«De brouwerij *den Posthoren* in de Langhe Ridderstraete» (1687); - «ontrent het paleys van S. H. den Aertsbisschop van Mechelen».

De brouwerij was in 1680 de eigendom van de kinderen van *Jan de Kerper* en *Cathelijne de Broyer*.

In 1697 verkoopt Jw. *Anna van der Elst*, weduwe van Sr. *Martinus van den Nesse* aan haar zoon *Nicolaes*, heel de inboedel van de brouwerij «den Posthoren, namentlijk de tonnen, banken, stellinghen, sacken... mitsgaeders het putsel ende kerre, met al de neringhe ende obligatie van de herberghen de comparante toebehoirende, als te weten den Meyboom, t Commediehuys, de Carote, den Leeuwenborre, twee huysen den Brill respectievelijk gelegen ontrent de Munte ende op de Torfsenne, de Witte Roose buyten de Caudenborgh poorte» (1697) (167).

De van den Nesse's bleven brouwer in de Posthoren tot op het einde van de 18e eeuw. Wij vermoeden sterk dat, in de 18e eeuw de *Posthoren* herdoopt werd in de *Gulden Horen* (zie aldaar); maar in de volksmond de *Posthoren* bleef.

BROUWERS: *Jan de Kerper*, niet met zekerheid; wel zijn weduwe *Cath. de Broyer* (vóór 1680); *Martinus van den Nesse* (vóór 1697); *Nicolaes van den Nesse* (1697); *Guillam van der Nesse* (× *Marie-Anne Wouwermans* (1734); *N. van den Esse* (1794).

de Kerper: zie onder «de Fonteyn».

(166) Voor deze twee laatste generaties: S. griffie laathof Nijvel, te Vorst, 1768; Not. J. van Brempt, 1714, 1727; Not. Rousseau, 1738.

(167) Not. Jan B. van Lathem.

van den Nesse: zie onder «den Gulden Horen», jg. 1959, blz. 130-131.

Deze stamschets kan aangevuld worden als volgt:

Martinus, sub II, is wél zoon van *Joos van den Nesse* en *Philippine de Penselaer*; uit zijn huwelijk met *Anna van der Elst* sproten:

1. *Heer Guillam*, pbr. pastoor van Leefdaal, later van de Sint-Cathelijneparochie te Brussel; 2. *Jacquemijne* × *Jaspar Platteborse*; 3. *Marie*, grauwezuster te Brussel; 4. *Isabelle* × *Philip Keyaert*; 5. *Andries*, jongman; 6. *Laurentius*, celestijn te Leuven; 7. *Cecilia-Catharina*, religieuse in de abdij Kortenberg; 8. *Nikolaas*, die aldaar volgt sub III.

P. LINDEMANS

UIT OUDE PAPIEREN

OVER HET ONDERHOUDEN VAN ZON- EN FEESTDAGEN

Vermits de katholieke godsdienst in de XVIe eeuw de staatsgodsdienst was, moet het ons niet verwonderen dat de gemeentelijke overheid met het bisdom akkoord ging om schikkingen te treffen in verband met het bevorderen van het vervullen van de godsdienstige verplichtingen. Zie hier enkele passages uit de verordening, welke op goede vrijdag, 15 april 1588, op de pui van het stadhuis gepubliceerd werd (AL 1223 f° 381 en volg.):

«Item, dat den tijdt geduerende dat den goddelijcken dienst gedaen wordt ofte d'woordt Godts gepredickt, alle tavernen ende cabarettten voor eenen igelijcken (vuijtgenomen den reijsenden man) sullen sijn gesloten.

Dat men oock ten selven tijt geenderhande spel, noch int' openbaer, noch int' bedeckt oft secreet en hantere.

Desgelijcken geheelijck affhouwende van danssen, schermen ende andere iergelijcke ongetijdige exercitien, waer dore de gemeijnte soude mogen affgetrocken worden van den voors. goddelijcken dienst ende d'woordt Godts t'aenhooren, en dit al op pene van arbitrael gecorrigeert te worden.

A.M.

De kruis-bolboog te Tienen

De Edele Handboog wordt in onze stad, zoals op vele andere plaatsen, nog steeds zeer in ere gehouden.

De kruisboog waarmede onze middeleeuwse voorvaderen ten strijde trokken heeft in sommige steden nog steeds succes, maar de beoefenaars verminderen van jaar tot jaar. De kruisboog is nooit doorgedrongen tot de massa zoals de handboog. De redenen hiervoor? Het is een zeer kostelijke sport en de beoefenaars moet men steeds zoeken bij de zeer goeude burgerij. De bijdrage voor onderhoud van het materiaal, de aankoop van nieuwe wapens of de verplaatsingskosten zijn geweldig hoog. Het is daarbij een zwaar wapen en zeer hinderend bij iedere verplaatsing.

De kruisboog die wij hier beschrijven is er een die niet gewapend wordt met een pijl maar wel met een ronde kogel, bol of bal.

De verenigingen die deze vorm van kruisboogschieting beoefenen zijn weinig talrijk, alhoewel ze nog in federatief verband verbonden zijn. Er zijn drie kringen te Brussel, drie te Aalst, twee te Hemiksem en respectievelijk één te Oostende en te Tienen.

Wat is nu het verschil tussen de gewone kruisboog en de bolboog? De konstruktie van de wapens is ongeveer dezelfde, alleen is er voor de bolboog een loop, waar er voor de gewone kruisboog slechts een pijlgroef is. Men schiet ook niet op een doel of blazoen maar wel op een wip, omdat bij horizontale stand, de kogel uit de loop zou rollen.

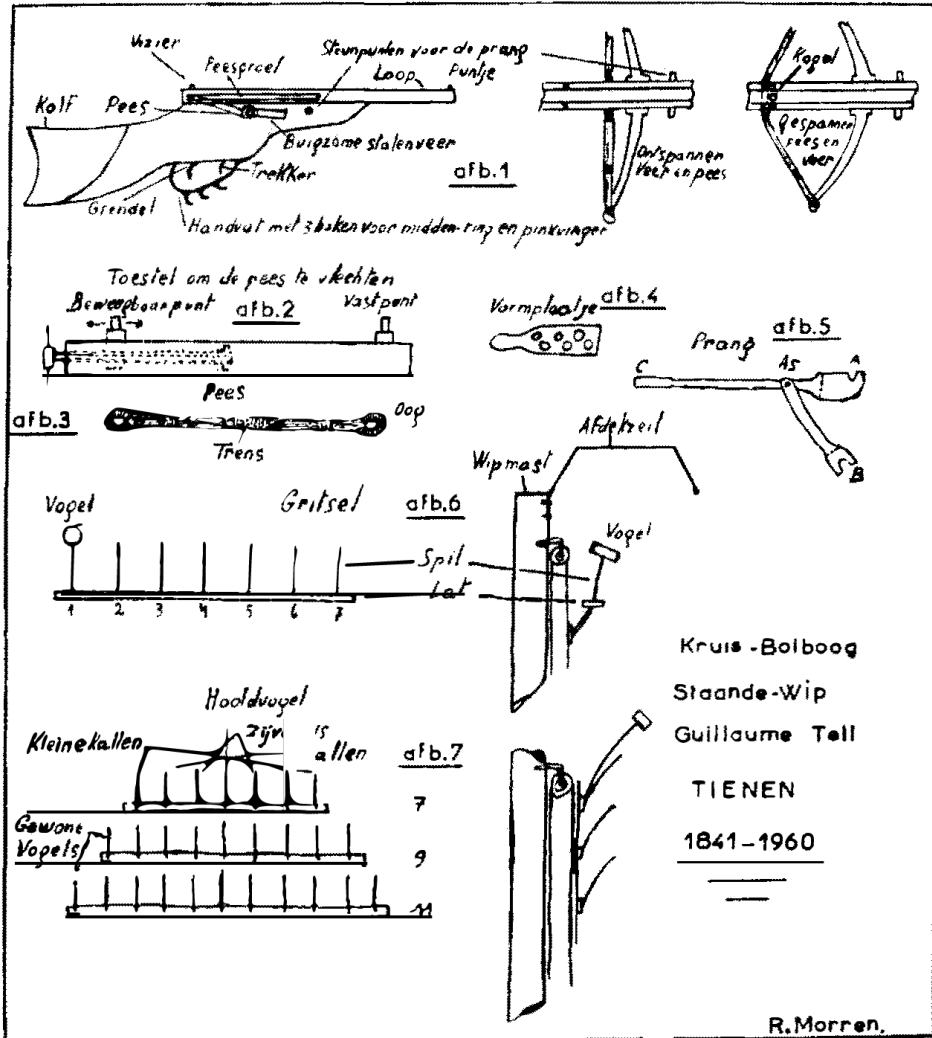
Op afb. 1 heb ik naar best vermogen getracht een idee te geven van de balboog.

Wij bespreken nu verder de speelwijze zoals ze beoefend wordt in de Maatschappij «Guillaume Tell» te Tienen, opgericht in 1841, en houden ons dan ook aan de gebruikelijke uitdrukkingen in Tiens dialect.

De «*peis*» van de boog (afb. 3) is gemaakt van «*kempkower*» van 16 vezels. Deze koord wordt 45 ronden over twee bepaalde «*tappen*» van een toestel geslagen (afb. 2). Deze «*tappen*» moeten gelijk zijn aan de afstand van de uiteinden van de ontspannen boogveer. Als de «*peisstring*» vol is, hebben wij dus 90 draden. De *string* wordt dan van het toestel afgenomen en de twee uiteinden worden met «*goarekower*» (*trenskower*) afgewerkt in twee «*oege*». In het midden van de «*peis*» wordt dan een gedeelte met «*trenskower*» omwonden over een afstand van ongeveer 12 cm; dit gedeelte heet dan de «*trens*» en het is dit deel dat in aanraking komt met de bol. Langs weerszijden, ongeveer in het midden tussen «*trens en oeg*», komt nog een koordbandje om de 90 draden bijeen te houden.

Het maken van de «*peize*» evenals het gieten en rollen van de loden bollen, wordt door de schutters zelf gedaan.

Hoe worden de bollen of ballen gemaakt? Men heeft een soort van ijzeren «schè-er» waaraan, aan twee uiteinden, een soort van uitgeholde halve bollen zitten. Als die tang gesloten is hebben we dan binnenin een holle bol van ongeveer 18 mm doorsnede. In één der helften is een trechtervormige opening van ongeveer 3 mm. Men maakt in een smeltkroes een legering klaar van lood, tin en roodkoper, men doet de «schè-er» dicht, giet de bol vol met de gesmolten massa, slaat na enkele ogenblikken de tang terug open en de ruwe bol valt er uit. De tang wordt in water gedompeld voor afkoeling en men kan herbeginnen.

De ruwe bollen worden met de vijl ontdaan van het gietkopje en de naad. Daarna plaatst men om beurt elk van deze bollen in een stalen «varemplakke» (afb. 4). Men steekt de bol in een gaatje van het vormplaatje op een houten blok en met een andere houten blok met handvat begint men de bol heen en weer te rollen. Intussen heft men het vormplaatje omhoog en aldus

snijden de scherpe randen van het gaatje de bol schoon rond tot men de gewenste doormeter bereikt heeft van de loop waarvoor de bol bestemd is.

De juiste maat wordt nagegaan in de «*mowetkalieber*», een stuk metaal van ongeveer 1 cm dik, waarin de verschillende kogelmaten zijn aangebracht naar gelang de bogen van de leden. Gans deze bewerking heet «*ballerolle*».

Als men nu een goede bol heeft zet men hem langs boven in de loop, hij mag niet tot beneden vallen, met de mond aan de loop blaast men hem tot beneden, dergelijke bol noemt men dan «*e vlummeke*».

Als men voor de eerste maal een nieuwe bol in de loop zet en zich klaar maakt om te blazen, roepen de metgezellen «*loep kapot of bal kapot, ne moet er deur*». Maar..... als de bol blijft vastzitten heeft men een loden staafje, «*e lukke*», zet het langs onder in de loop, keert de boog met de loop naar beneden en begint op en af te schudden tot «*bal en lukke*» eruit vallen.

Een bol of bal weegt ongeveer 18 gr.

Nog voor een dertigtal jaren schoot men met ballen van gebakken klei en om die te kunnen op maat brengen, moest men ze eerst nat maken omdat het vormplaatje er beter zou in snijden. Om ze te bevochtigen moest men ze «*knabbelen*» d.w.z. men stak er enkele in de mond en draaide ze aldus enkele ogenblikken rond. Ze werden ook niet op een blok gerold, maar men nam de kogel vast met de vingers onderaan en de duim langs boven van het vormplaatje en draaide ze aldus om en om in alle richtingen. Toen was na elk schot de bal natuurlijk verloren. De wip was toen ook slechts 13 m hoog.

Uit de beschrijving van de «*peis*» kunnen we ons wel voorstellen dat men die onmogelijk met de hand kan aanspannen. De spankracht ligt tussen de 300 en 500 kg. Voor het opspannen gebruikt men een «*prang*» (afb. 5). De groefjes A haakt men in de twee «*tappen*» aan de boog naast de «*stalen lat*» (*veer*). De openingen B rusten op de «*trens*» langs weerszijden van de loop. Als men nu met grote kracht op C drukt wordt de «*peis*» door B naar beneden gedreven tot ze achter het slot van «*de trekker*» haakt.

Dit aanspannen gebeurt vóór een aan drie zijden afgesloten kast, 1,20 m hoog, breed en diep, «*de bak*» geheten.

In de vloer vooraan de open zijde, zit een stuk arduin met middenin een «*putteke*» van ongev. 5 cm. Daarin plaatst men de onderste punt van de kolf, tegen het wegschuiven, men neemt de loop met de linkerhand, juist onder de bovenopening. Men zet de rechterhand op punt C van de «*prang*», duwt de loop naar voren en de «*prang*» naar onder en zo spant men de «*peis*».

Waarom nu wapenen in «*de bak*»? Als de stalen veer moest stuk springen kunnen de stukken niemand van de omstaanders kwetsen, de stukken blijven binnen in de bak. Na het opspannen zet men de veiligheidsgrendel op. Nu slechts wordt de bol langs

boven in de loop gelaten tot hij op de «*trens*» rust. De schutter staat nu schrijbeens onder de wip op ongeveer 2 m van de voet, hij zet de kruisboog op de schouder, laat zijn wang rusten in de kolfholte en draait dan langzaam het hoofd achterover. Hij «*mikt*» of «*üest*» langs vizier en korrel (*het poenke*) op een vogel, lost eerst de grendel en als hij volledig onbeweeglijk staat en zeker van zijn doel, trekt hij af.

Van een schutter die bij het richten langdurig heen en weer schommelt zegt men «*bum ès an 't witte*» (hij schommelt heen en weer zoals iemand die met een borstel bezig is een plafond te witten).

Hoe ziet het er nu uit, boven op de wip? Wel heden speelt men slechts op een «*gritsel*», dat is een horizontale ijzeren lat van ongeveer 80 cm waarop 7 stalen staafjes op gelijke afstand gelast zijn en ongeveer 10 cm hoog. Zo'n staafje heet «*spil*» (afb. 6). Op het puntige uiteinde van de «*spil*» zet men de vogel, een houten cilindertje van 6 cm lang en 3 cm doormeter. In het midden van het cilindertje is «*e koyke*» (1) dat juist past op de punt van de «*spil*». De vogels gemaakt van wortelhout worden met een houten hamer vastgeslagen. De «*gritsel*» staat op een hoogte van 18 m aan een metalen mast en wordt met een kabel opgehaald en neergelaten. Rechttop en met vastgemaakte kabel staat hij boven zo stevig dat de wind er geen vat op heeft.

Boven de «*gritsel*» staat een gespannen zeildoek om de ballen tegen te houden en ze recht naar beneden te doen vallen. Dit doek heet steeds «*de zift*» omdat het vroeger een soort metalen vlechtwerk was.

Tot 1950 bestond «*de kop*», dat was het geheel waarop toen de vogels kwamen, uit drie «*gritsels*» (afb. 7).

Waarom is men van deze drie «*gritsels*» gaan afzien? Wel, iedereen vond dat het gemakkelijker was de «*hoofdvogel*», «*zijvogels*», enz., eerst weg te schieten en dan waren de kansen voor ieder niet gelijk. Immers, wie eerst «*opging*», dit is wie eerst schoot en dadelijk de hoofdvogel neerhaalde, liet geen kans aan de volgende schutters om een hoofdvogel te halen. Zo ook voor de Koning- en Prins-schiëting.

Volgens het nu gemoderniseerde spel zitten er in totaal 7 vogels op (afb. 6), van gelijke waarde, ze moeten neergehaald worden in volgorde van 1 tot 7 en te beginnen van links naar rechts. Men schiet per «*pletong*» van 3, 4 of 5 man naar gelang het getal deelnemers of individueel zoals bij de Koningschiëting. Ieder schutter krijgt b.v. «*5 scheuten*» toegewezen, maar ieder om beurt neemt één schot. Als dan ieder zijn 5 schoten gelost heeft ziet men na wie het meeste vogels heeft neergehaald en die is eerste prijs of in de desbetreffende schiëting koning; de

(1) «*Koyke*» van kot. Te Tienen is «*e gat*» een opening doorheen een voorwerp, terwijl «*kot*» zoals hier in «*het koyke*» slechts gaat tot halfweg de doormeter (van de vogel).

volgende is dan prins. De koningschieting gaat ieder jaar door in de eerste dagen van de maand mei.

Bij het richten hoort men soms roepen «*hoofd spil en vougel*» (houdt spil en vogel); men geeft aldus de raad te «*mikken*» juist op de plaats waar de vogel in de spil zit.

Wanneer men hoort zeggen «*bij spil g'had*» wil dat zeggen dat de kogel de spil heeft geraakt; dan is de bol «*getutst*» (geblutst) en men zet hem terug in het vormplaatje om hem terug glad te maken.

«*Oep de lat*» wordt ook geroepen om aan te duiden dat de kogel tegen de onderkant van de lat van de «*gritsel*» geslagen is.

Zoals bij de handboogschutters zijn diegenen die na een wedstrijd geen enkele vogel naar beneden haalden «*bosmans*».

Vroeger werd er bij het neerhalen van de hoofdvogel geroepen «*jâw-jâw*», nu roept men het bij belangrijke schietingen, telkens er een schutter één vogel meer neerhaalt dan zijn tegenstrevers er reeds hebben.

Tot slot van deze beschrijving van het bolboogspel nog een woord over de wijze waarop de schutters hun kruisboog richten als hij niet juist draagt. Tegen een muur hangt een kastje met binnenin een koord waaraan een schietlood hangt. Op een afstand van 18 m staat een soort draagstoel, «*ezel*», geheten waarin de kruisboog stevig vastgezet wordt, de loop enkele mm naar achter zakkend opdat de kogel niet zou vooruit rollen. Men «*mikt*» dan op de koord, trekt af en als de koord niet geraakt is, brengt men het «*poenke*» of vizierkorrel een weinig naar links of rechts om de afwijking te verbeteren.

Laat ons hopen dat Voorzitter Juul Genie met zijn schaar jonge schutters, zowel arbeiders als bedienden en handelaars, de Kruis-Bolboog nog lange jaren zal kunnen in stand houden, want, helaas, in juni 1960 werd de aloude Kruisbooggilde van St.-Joris (doel 36 m) ontbonden, bij gebrek aan leden en aan belangstelling.

ROBERT MORREN

UIT OUDE PAPIEREN

EEN OFFICIELE DANSMEESTER TE LEUVEN

Uit de resoluties van de gemeenteraad van Leuven, zitting van 16-4-1729, (AL 349, f° 119):

«Voorders hebben mijne heeren gejoint de plaetse van Dansmeester deser stadt, vacerende bij het afsterven van den Dansmeester Sr. N. Dubois. aen Sr. Petrus Borremans, gebortich der stadt Brussel ende dat bij provisie ter exclusie van alle andere onder alle ende jegewelcke emolumenten van oudts daertoe staende, soo ende gelijk de voorgaende dansmeesters deser stadt genoten ende geprofiteert hebben, dienende dese voor acte in forma».

A.M.

Het smedenambacht te Leuven

(vervolg van blz. 59)

HET MONOPOLIE VAN HET SMEDENAMBACHT

Een tekst van 1439 formuleert aldus de richtlijn, die de Magistraat volgde inzake de plaatselijke economie: «datmen bijn-nen vint en salmen buijten nijet coopen» (4651-343v°). Wat de ingevoerde waren betrof, deze stelregel, dagtekenend van 1480: «dwerck buijten gemaect en salmen nijet mogen coopen ende vercoopen dan opden vrijen mercktdach ende gecoert», d.i. vooraf gekeurd door de gezworenen (ibid. 356/7/8). Om alle misbruiken tot een minimum te beperken, bepaalde deze ordonnantie verder dat de waren nergens anders dan op de markt mochten te koop aangeboden worden. Handelsverrichtingen in particuliere huizen of in herbergen waren streng verboden. De poorters, die wensten waren elders te kopen en binnen de stad te brengen «t heuren slytene ende verdoene», d.i. uitsluitend voor eigen gebruik, mochten dat gerust doen. Aldus de boven geciteerde ordonnantie van 1439 (ibid. 343/4).

Het moet zijn dat «scharen, picken, zeijsenen, plattyn nage-len ende al dat minder is van plattynnagelen» in die tijd te Leuven in onvoldoende hoeveelheden gefabriceerd werden, vermits men de vrije invoer toeliet, op voorwaarde «dat al goet ende van tajen yser sij, alsoe dat oirboirlyck is ende behoirt».

Sommige vreemdelingen maakten van de vrije maandagmarkt gebruik om waren te stapelen (opslaan) bij bevriende burgers. Hetgeen zij op de markt niet aan de man konden brengen, poogden zij dan in de volgende dagen in sluikhandel te verkopen. Zoals men ziet, de zwarte markt is geen uitvinding van onze tijd! Dat de smeden met die praktijken niet akkoord gingen, hoeft geen betoog.

In 1452 protesteerden de ketelslagers bij de raad omdat vreemden op de maandagmarkt niet enkel ketels verkochten, maar ook lapten. Bij die gelegenheid werd de vrijheid van het ambacht nogmaals officieel bevestigd. Men verbood de vreemdelingen binnen de stad aan hun ketels te werken, zowel op de maandag als op de andere dagen van de week, tenzij ze in het ambacht kwamen. De waar, die zij voor de markt binnenkrachten en die niet verkocht geraakte, moest vóór zonsondergang buiten de stad gebracht worden (4651-349 v°).

Een ordonnantie van 1550 verbood «geenderhande sloten van buijten» in te voeren en vooral geen losse sleutels. Een uitzondering werd gemaakt voor «geslepen ende gebraseerde mael-sloten (10), metten slotelen daertoe dienende» en eveneens voor het schrijnmakersgerief. Deze artikels werden beschouwd als «maillerije», d.w.z. kremerswaren. Jan Willems en Jan Van Dor-

(10) Thesaurus Theutonicae Linguae Plantijn. Maelslot = un cadenat.

maele vulden de lijst op eigen gezag een beetje aan, tot grote ergernis van de smeden, die hun een proces aandeden. De mailliers verloren het geding en de rechters maakten van de gelegenheid gebruik om de puntjes op de i te zetten. Hierna de tekst van de «terminatie»: «Dat van nu voortae ne nijemandt, wie hy sij, int vs. smeden ambacht niet wesende, t' sy cremer oft hem metter maillerye behelpende, van buyten binnen deser stadt en sal moghen innebrenghen ende te vercoopen, eenighe groote eggheers, groote snijmessen, die ramaeckers ende timmerlieden besighen, metsers ende ticheldeckers trauweelen, egeenderhande soorten nagels, hamers, noch egheenderhande soorte van naghelen, dan alleenelycken plattynnaghelen ende die mindere syn». Sancties: 3 carolusgulden boete en beslagname van de waar.

Van hun kant, moesten de smeden er voor zorgen van bedoelde artikels een voldoende voorraad te hebben en die moesten tegen een redelijke prijs verkocht worden. De dekens «alle weken eens gehouden zyn ommetegaene ende t' selve t' inquireren» op straf van boete (21/8/1562 - 4655 - 108 v" /110).

De smeden lieten niet na elke inbreuk op hun privilege te doen vaststellen door de dekens, geassisteerd door een stadsbode. De rekeningen laten ons toe de bonte verscheidenheid na te gaan van de waren, waarop beslag gelegd werd. Men kan ook vaststellen dat hooggeplaatste personen en zelfs de geestelijkheid niet ontsnapten aan de strafmaatregelen. Zie hier enkele voorbeelden uit de XVIIIe eeuw. In 1751, beslagname van «coetsraders van den heere Doctoer Van Gameren». In 1758, deze post: «Item, betaelt aen 's heeren meyers dienaer voort doen van arrest op schup ende tanghe die van Luyck gebracht waeren inde Refugie van Perck». In 1770 ondervonden de «Oratoren» moeilijkheden omdat zij een «eysere stove» elders aangekocht hadden (11).

In 1780 was het de beurt aan de Benedictijnen om last te ondervinden omwille van «een berlinie gestaen hebbende in de refusie van Vlierbeeck».

Soms kwamen de invoerders met het ambacht overeen om mits een zekere vergoeding bepaalde werktuigen, die zij elders aangekocht hadden, vrij in de stad te brengen. Weer een paar typische voorbeelden. Eerst een incident waarvan een maelder het slachtoffer werd in 1737. «Ontfangen van Sr. Everardus De Bruyn, de somme van vijff pattacons voor een onorarie, die hij heeft betaelt tot relaxatie van sijn eijserwerck gemaect binnen Mechele, dienende tot sijnen smoutmolen, ende bv den ambacht affgepant.... 14 g.».

(11) In het archief van het ambacht worden geen stooftsmeden vermeld. Wanneer werd dan wel de bekende «Leuvense stoof» voor 't eerst gemaakt en wie is er de uitvinder van geweest? Weldra zal men dit kacheltype nog enkel in een heemkundig museum kunnen vinden.

De universiteit schafte zich in 1758 een nieuwe brandspuit aan en onderhandelde met het ambacht. De smeden begonnen met een stugge houding aan te nemen, maar ten slotte geraakte men toch accoord. In de rekeningen werd de eindbeslissing als volgt geregistreerd: «incomen van hunne nieuwe brandspuyte binnen dese stadt, 19 g. 4 st.».

Het toppunt was wel de vergoeding, die in 1762 van de Kolveniersgilde geëist werd, naar aanleiding van een aankoop van kanons. Vermits het algemeen belang met de zaak bemoeid was, vergenoegden de smeden zich grootmoedig met 1 g. 8 st.... Zou er wel iemand onder hen in staat geweest zijn deze wapens te vervaardigen? En in de veronderstelling dat dit wel het geval was, hoe zat het dan met de kostprijs? Het is een feit dat de Leuvense smeden dikwijls het hoofd niet konden bieden aan de vreemde concurrentie. Dat blijkt onder meer uit de documenten van het proces, dat zij in de jaren 1767/71 tegen de kremers voerden (11.647/8). De smeden hadden bij de kremer Ludovicus Joly «eysere vitzen» en «uijtheffende leden» (hengsels voor deuren en vensters) afgepand. Sommige van deze voorwerpen waren met koper versierd. Men kwam tot de bevinding dat de smeden niet in staat waren hengsels te fabriceren tegen de prijs, waaraan de ingevoerde verkocht werden. Het was dus heel logisch dat het particulier belang voor dat van de gemeenschap moest wijken en de smeden werden in 't ongelijk gesteld.

Dat het hier geen alleenstaand geval betrof, kunnen we afleiden uit de lijst van metaalwaren, die volgens een in 1677 opgemaakte lijst door de kremers verkocht mochten worden. We laten ze hierna zonder verder commentaar volgen.

Aentreckers ende aftreckers.

Keerssnutters, eijsere ende copere.

Copere ende eijsere kandelaers.

Catrollen, eijsere ende copere.

Cogelvormen ende saetvormen.

Kopere ende eijsere potaecken.

Korbijnhaecken.

Kleermaeckers priemen ende scheeren.

Lampen eijsere ende copere.

Maillerije alderhande niet uijtgesteken in den smeden accijns.

Passers eijsere ende copere.

Roscammen, verthende ende copere.

Ritstangen.

Strijckeijzers, sleutel ringen, schoenmakerstangen.

Schuijkens alderhande.

Trecktangen.

Vierslaegen, vijsen, vijlen, vierstaelen, alderhande eijsere vitzen.

We citeerden reeds de gevallen van de horlogemaker Lion en van de klokgieters Vanden Gheyn, vader en zoon, die vrijgesteld werden van accijnsen, omdat hun bedrijf nuttig was voor

de bevordering van de plaatselijke economie. Hier nog een ander voorbeeld. In het midden van de XVIIe eeuw had de gemeenteraad aan «Franchois Goossens ende sijne medeconfreers» de Kleine Spuie op de Voer afgestaan om er een ijzermelterij op te richten. Van toen dagtekent de naam IJzermolen, die tot op onze dagen stand gehouden heeft, alhoewel de fabriek maar een kortstondig bestaan kende. In de voorwaarden van de verpachting van de smedenaccijns voor het jaar 1686, wordt uitdrukkelijk bepaald dat het ijzer, bestemd voor de IJzermolen «exempt» was van de belasting. Normaal was het tarief de 40e penning, 't zij 2,5% van de kostprijs (3250).

De koperslagers en de geelgieters genoten op het einde van de XVIIIe eeuw vrijstelling van belasting op het koper, ingevoerd uit de provincie Namen en uit Hongarije, dit laatste indien het aangekocht werd door bemiddeling van de «Coninckelyke Factorye» te Brussel (4.736). Terloops gezegd, Hongarije en Tirol waren vanaf de middeleeuwen de voornaamste koperproducenten van Europa. De Fugger's van Augsburg exporteerden dit metaal naar Antwerpen via Dantzig.

HET STATUUT VAN DE LEERKNECHTEN

Uit het archief van het ambacht blijkt niet dat men het aantal gasten, die een meester in dienst mocht nemen, door een ordonnantie zou beperkt hebben. De rechten en de verplichtingen van de knechten werden nochtans reeds in 1430 in een ordonnantie vastgelegd (11.671-f° 1). Zo mocht de gast zijn meester niet verlaten, voor de overeengekomen termijn verstreken was en hij «syne stucken volwraecht», d.i. volledig afgewerkt had. Van zijn kant, moest de meester zijn gast voldoende werk bezorgen. Wie de knecht van een confreer «onderhuerde» of te werk stelde, werd beboet. Deze regel bleef van kracht zolang het ambacht bestaan heeft. In 1768, meende de tingieter Francis Charlis dat hij de eeuwenoude ordonnantie als verjaard mocht beschouwen. Hij nam doodeenvoudig «Judocus Redemans, sone Francis» in dienst, die zonder de reglementaire opzeg zijn meester Joannes-Nicolaus Verbelen verlaten had. Charlis werd door het bestuur van het ambacht in de eerste plaats, en door de burgemeesters vervolgens, op de vingers getikt, maar hij stoorde zich niet het minst aan deze terechtwijzingen. Hij haalde zich een proces op de hals, dat in 1770 op zijn veroordeling uitliep (4736).

Wie een vak wenste te leren, dat onder het smedenambacht «schulde», moest «tot sijnre incompste der broederschap van Ste Loije te Witte Vrouwen een lb. was oft gelt dair vore» schenken. Aldus een ordonnantie van «XVI daghe in julio...» het jaar is in de pen gebleven! We mogen aannemen dat het omstreeks 1450 gebeurde. Uit een raadsbesluit van 1486 blijkt, dat men toen 4 stuivers voor St.-Elooi gaf. Daarbij kwam dan nog de wijn voor de gezwornen, geschat op 8 stuivers.

Om alle latere geschillen te vermijden, waren de meesters

verplicht aan de dekenen binnen de acht dagen de naam van de aangeworven gast kenbaar te maken (4.651-356). Vanzelfsprekend moest op al de overtredingen van de aangehaalde regels boete betaald worden. Nalatigheid en slechte wil hebben nu eenmaal altijd de wetgevers last bezorgd. In 1697 werd de termijn voor de inschrijving verlengd tot veertien dagen, wellicht om de betaling van de rechten, die hiermede gepaard ging. De magistraat herinnerde te dier gelegenheid aan de verplichting de vondelingen zonder boekgeld op te nemen, «gelijck dat gebeurt in alle andere ambachten» (11.671-75).

Vanaf 1506, mocht niemand nog te Leuven het smedenambacht uitoefenen, die het vak niet geleerd had bij een vrij meester ter plaats zelve of in een andere vrije stad. Men bevestigde nogmaals dat de gezwoornen recht hadden op de traditionele wijn bij de inschrijving (4651-366/7). De leertijd werd voor 't eerst vastgesteld op twee jaar in 1562 en deze regel werd in 1570 opnieuw bevestigd (4651-393 en volg. 11.671-33/4). De wethouders achtten het nodig in 1608 een voorbehoud te maken: «ten ware dat ten respecte van ijemant vuyt eenige particulier redenen van saecke anders worde geordineert» (4651-416). Deze schikking had voor doel het inwijken van zekere specialisten te bevorderen, die voor de economie van de stad een aanwinst betekenden. Vertoonde het aantal gasten op het einde van de XVIIe eeuw een neiging om te groot te worden? Ieder knecht, staande onder het smedenambacht, werd toen verplicht maandelijks twee stuiver te storten in handen van de oud-deken of van de gezwoornen. De meesters moesten instaan voor hun knechten. De boete op het verzuim van de aangifte bij de tewerkstelling werd op 24 st. gebracht. De meester, die vergat het vertrek van zijn gast te melden, moest zelf het «staen geldt» betalen (ordonnantie 25/6/1688 - 11.671-71/2).

Een knecht, die de meesterproef met voldoening aflegde, moest ten laatste zes weken daarna in 't ambacht komen en het ambachtsgeld vereffenen, zoniet was hij van zijn rechten vervallen (11.671 - f° 74 - A° 1697).

Zoals trouwens in alle corporaties, bestond bij de smeden de regel, dat de oudste zoon vrije toegang verkreeg, op voorwaarde dat hij geboren werd, nadat zijn vader in het ambacht opgenomen was. Soms bracht dit verwickelingen mede. Als voorbeeld het geval van opname van Guilliam De Pruijter, zoon van Nicolaes. Deze meldde zich op 22 december 1732 aan voor de proef. Zijn vrouw was in blijde verwachting. Daarom kwam het bestuur met Guilliam overeen dat «ingevalle syne huijsvrouwe vs. quame te baeren eenen sone aleer syne proeve ware voltrocken, dat den selven sone soude sijn vrye meesters sone ende daer voor soude worden gehauden». En werkelijk, op 1 januari 1733 meldde de jonge wereldburger zich aan. Zat men met het geval verlegen? De vader werd enkel op 20 maart ingeschreven en het hele relaas werd opgetekend, omdat het een voorgaande betrof (11.672-86).

EVOLUTIE VAN HET AMBACHTSGELD

<i>Data</i>	<i>Bedragen</i>	<i>Refertes</i>
XVe eeuw	4 oude Kronen	4651/341 v ^o .-342
29/7/1439	6 gulden rijders	4655/35
6/6/1442	6 rijngulden	4651/345 v ^o
7/3/1486	10 rijders van 25 st. (helft bij de opname, rest een jaar nadien)	4655/49 v ^o
XVIe eeuw	7 rijngulden + 10 st.	11.671/35 v ^o
26/8/1580	8 Carolusgulden (helft bij de opname, rest een jaar nadien)	11.671/35 v ^o
16/8/1608	12 gulden	4651/416
27/5/1642	24 G. + 48 st. wijngeld	11.671/41
23/6/1657	40 G. + 16 st. wijngeld 10 st. St.-Elooi 4 st. Knaap	id. 41 v ^o
12/4/1663	70 gulden	id. 46
27/6/1682	100 gulden	id. 68
22/8/1693	125 G + 12 G wijngeld	id. 73
± 1727	150 G	11.675
25/11/1734	200 G, 't zij 150 ambachtsgeld 50 kapelgeld + maaltijd en wijngeld	11.671/79
in 1794	in livres: 275, 10 en soms	30 ⁰ 11.675

BESTUURSVERKIEZINGEN

In het begin van de XVIIe eeuw, was de belangstelling voor de verkiezingen beneden het vriespunt gedaald. De meeste ambachthouders bedankten voor de eer tot deken aangesteld te worden. Iedereen schrok terug voor het financieel risico, dat aan die waardigheid verbonden was. Maar er moesten nu eenmaal toch dekens aangeduid worden, zowel om het ambacht zelf te besturen, als om de naties in de stadsraad te vertegenwoordigen. Daarom zag men zich genoodzaakt van hogerhand in te grijpen. Uit de verantwoording van de getroffen maatregelen, deze zinnen, die de toestand meedogenloos belichten:

«De smeden, waer van van den nombre van ontrint viertich keusbaer mannen nauwelycx vyffthien oft seshien en sijn te keuse comene, ende die reste, jae van de treffelycxste, refuseren aldair te compareren, gaende herwaerts ende derwaerts ter dyer oirsaecke buijten die stadt wandelen, seggende dat sy tot den raide nyet en begeren gecosen te worden, noch oock kiezen en willen, tot groote vilipendie vander selve electie.»

Degenen, die aan de oproep gehoor gaven, waren daarom nog niet bereid het risico op zich te nemen. Dat gaf aanleiding tot hoogoplopende ruzies: in 1612, was men zelfs genoodzaakt de meier op de halle te ontbieden om de onwilligen te «bedwingen tot den behoirel. eedt, waer toe vele van hen oock dickmael hen

sijn onbequaem maeckende, als seer wel beschonken synde, aleeer sij tot den keuse sijn comende». Op 12-6-1613 besloot de raad dan ook dat degenen, die hun kiesplicht zouden verzuimen, 30 stuiver boete zouden oplopen (4651-417/9).

In het begin van dit hoofdstuk werd gewezen op het financieel risico, dat de verkiezing tot deken inhield. De ambachtskas was immers dikwijls ledig en toch moesten de lopende uitgaven doorgaan. Er zat dan voor de dekens niets anders op, dan het nodige geld voor te schieten. De terugbetaling werd meestal verschoven tot de periodieke goedkeuring van de rekeningen. Toen bleek soms dat gedane uitgaven de uitslag niet opgeleverd hadden, die men er destijds van verwacht had. Dan waren er altijd leden te vinden om tegen de terugbetaling bezwaren in te brengen. Werd de goedkeuring geweigerd, dan werd het een strop voor de aftredende dekens. Dan kwam het wel eens tot een proces.

Het gebeurde ook dat een deken lange tijd verzuimde zijn voorschotten terug te vorderen. Hiervan een typisch voorbeeld.

In 1733 geraakte het ambacht in conflict met Guilliam Goossens, oud-deken en -raadslid, die voorschotten terugvorderde, gedaan in... 1699 en 1708! Het ging om onkosten en honoraria in verband met processen. Hij beweerde ook, dat in 1721 sommen uitgekeerd geweest waren aan de sindsdien overleden oud-deken Joannes Hermans, die in feite aan hem toekwamen. Hoeveel afrekeningen waren er sedert wel niet gebeurd! Heel terecht deed het ambacht opmerken, dat het op zijn minst verassend was, dat de aanklager dertig jaar wachtte om met zijn vorderingen voor de dag te komen. In de resolutieboeken, geen spoor van een bijzondere opdracht, goedgekeurd door het volle ambacht. Had Goossens niet gehandeld voor rekening van de hoofsmiden alleen? Men wierp hem dan ook voor de voeten waarom hij niet geprotesteerd had, toen men in 1718 het boni onder de ambachthouders verdeelde. Tot staving van zijn eisen, kwam Goossens met het «manuel» of «notitieboek» voor de dag, waarin hij en zijn vrouw, Catharina Laurent, hun uitgaven optekenden. De gedaagden lieten opmerken dat het boek slecht bijgehouden was en daardoor alle bewijskracht verloor. Feitelijk zat het ambachtsbestuur met de zaak fel verlegen en vreesde een nadelige afloop. De dekens besloten de hemel geweld aan te doen en ze lieten bij de Paters Capucijnen niet minder dan zeven H. Missen opdragen «ten tyde vande lecture deser saecke». Het stipendium bedroeg toen 7 st. Het vertrouwen van de vrome dekens werd beloond: Goossens verloor het proces. Hij moest de gerezen onkosten aan het corpus terugbetalen, 't zij 491 gulden (11.675 - rekeningen 1731/4). Voegen wij daarbij zijn eigen uitgaven, dan komen we tot de vaststelling dat Goossens beter gedaan had met de zaak te laten rusten.

Het resolutieboek van de XVIIIe eeuw levert ons het bewijs dat men bij de verkiezingen van 23 september 1750 een minder-

jarige tot deken uitgeroepen had (11.673/49 v"! «Op den elfften october 1750 heeft Michiel Piot geresigneert ende affstandt gedaen van sijn dekenschap, mits hij noch minderjarigh is ende vervolgens is aengecomen als naesten in voisen Jacobus Delvaux».

Tijdens het Oud Regime was men enkel meerderjarig op vijftientwintig jaar. Michael-Jacobus Piot was de zoon van oud-deken Jacobus († 20-3-1746) en werd geboren op 15 augustus 1728 (S.P. 356/15). Met welke bedoeling hadden de ambacht-houders hem verkozen? Allerlei veronderstellingen zijn toegelaten.

(Wordt vervolgd)

A. MEULEMANS

UIT OUDE PAPIEREN

WANSMAKELIJK GEVAL EN LAFFE MOORD IN 1763

Een genaemde Hendrik Moeremans, geboren te Mechelen «geengageert als soldaet te Leuven», gedroeg zich zeer slecht. In een herberg «buyten de Thiensche Poort was hij verkeerende met meyskens van quaet gedragh... om l'amour te maecken met een meyschen (meid)....» Op een zekere dag vond men hem «droncken op straet». Hij was in een «vers calfsvel» genaaid en zo werd hij op een kruiwagen naar een herberg gevoerd.

Op 12 mei 1763 (Hemelvaartsdag) had hij zich begeven naar Veerie «om den vogel te sien schieten der resp. confrereers der guldens aldaer opgericht». In de herberg «den Backer alwaer een deel der selve confrereers bijeen versaemelt waeren, was hij 's avonds zonder licht op de achterplaetse gegaen t'sij voor noodtsaeckelijckheydt oft andersints» (volgens een van de getuigen had M. gevraagd hem naar buiten te volgen en was hij al deinzende achterover «in den dreck» gevallen dusdaenighlijck dat in den huuse wedergekeert sijnde hebbende het lichaem besmeurt met vuylichheit ende de compagnie niet connende uutstaen den stanck die hij veroorsaecte, stelde men voor hem aan de deur te zetten....).

In deze «staet ende vol stanck» begaf hij zich naar een tweede herberg «genaemt den Engel bij naer rechtover de eerste», maar evenmin had men «geoorlooft dat hij daerinne soude gebleven hebben» en werd hij «insgelijckx aen de deure gestelt», waar hij bleef staan in het «portael alwaer hij eenigh gerucht maeckte», zodat de dienstbode buitenkwam en hem aantrof met het «bloodt mes in de handt, niettegenstaende allent welck den dienstbode hem, mits betaelende, een pinte» gaf die hij met geweld wilde hebben, waarna hij het mes in de «scheede» stak.

Inmiddels was hij zo «grammoedig geworden van uuttejaeght» te zijn uit de twee herbergen en van de andere kant «het hooft verwarmt hebbende door eenige potten bier die hij in den naermiddag gedronken hadde ende overdenckende het affront hem aengedaen den 24sten april te voo-rens, dagh der Westerloosche kermisse in eene andere herberghe onder Gorrebeek, had hij «bedacht ende resolutie genomen van den eersten die hem soude ontmoet hebben omverre te steken».

Om 10 uur 's avonds kwam hij iemand tegen «die hij niet conde sien ter oorsaecte van de duysterheydt» en trok hij zijn mes «in den buyck tot aen den necht (hecht) op den slincken cant van het os pubis ofte schaembeen dusdaenighlijck dat desen persoon, die een jonghman was van een onverweytelijck gedragh ende teenewegen van den aanvaller onbekent, is doodgevallen 15-16 stappen van daer». De bijgeroepen chirurgijn oordeelde dat de wonde niet alleen «doodelijck was, maer selfs ongenesbaer»(!).

De dader werd veroordeeld om op de «Nedermarckt» te Brussel «op een schavot gebonden sijnde op een radt te worden geworcht, ende naerderhandt geradbraeckt met vier slaegen op armen ende beenen», waarna het lichaam zou worden «getransporteert ter expositie soo lang het dueren sal....» (RAB, Drossaard nr. 137).

C.T.

Bijdrage tot de geschiedenis van Vrouwenpark

(vervolg van blz. 66)

- C. f° 26 Rotselaar, 7 okt. 1285 (Cfr. ook akte dd. 30 sept. 1285)
Littera de quinque bonuariis terre palustris cum dimidio in loco dicto Vucht.... juxta monasterium.
Aleydis relicta Johannis quondam dicti de Riist.... ad opus Franconis, Arnoldi, Macheldis et Yde, liberorum suorum....
- C. f° 101 Haacht (in Gorbroec ten Heyken), 27 febr. 1286
.... quod Gerardus dictus Cotten, filius domini Gerardi Cotten quondam militis comparavit coram nobili viro Gerardo, domino de Rotslaer, dapifero Brabantie et etiam coram nobilibus hominibus sive fidelibus.... videlicet Gerardo de Delebruec, Johanne de Rossevoerde, Waltero de Langhendonc, Willelmo de Paelt Henrico fratre suo, Egidio de Hansbruec, Johanne de Fine et Johanne de Stappen.... in loco qui dicitur Goerbruec.... fratrem Johannem de Tieldonc, magistrum monasterii.... Walterum de Hollaken....
- C. f° 94 v° Haacht, 2 nov. 1287
In Haecht de duobus bonuariis prati.... in Scoutbroeck.
Nos Johannes... dux.... quod nobilis vir Gerardus miles, dominus de Rotslaer dapifer Brabantie vendit duo bonuaria prati sita apud Haecht in palude.... communiter Scoutbruech.... que sunt et esse dicuntur Elysabeth dicte Stamparts. Henrici et Egidii fratrum dicte Elysabeth....
- A. N° 69 Wezemaal, 11 juni 1288. Akte met zegel van Vrouwenpark.
- C. f° 94 v° Haacht, 13 mei 1290
In Haecht de uno bonuario terre cum dimidio descendente de Domina Oda de Roest.
.... quod Gerardus dominus de AA, miles contulit omne jus quod sibi cessit.... in 1 1/2 bon. terre site in parochia de Haecht a domina Oda dicta quondam de Roest.... Henrico de Meerbeke, dicto Balge....
- C. f° 168 v° Soror M. abbatissa, 21 sept. 1291.
- C. f° 101 v° Haacht, 24 dec. 1293
Gerardus, dominus de Rotslaer, dapifer Brabantie.... notum facimus.... quod Jacobus filius Rodulphi Maghliniensis emit erga Johannem dictum van den Dyke de Haecht.... erga Arnoldum dictum van den Velde.... super unum jornale et dimidium terre.... dicte Bocseyke.... post vitam Maghtildis dicte de Ameyda sororis magistri Arnoldi quondam decani lovaniensis et Henrici filii fratris dicti magistri Arnoldi.... interfuerunt nostri feudales Henricus de Verkendonc, Eustatius de Langhendonc, Johannes de Rossenvoerde, Johannes dictus vander Stappen, Arnoldus de Parcho, Henricus filius

- Eustatii, Eustatius Faber, Egidius Voerrecke qui homines sigillis carentes....
- C. f° 22 Rotselaar, 16 nov. 1294 (cfr. ook akte dd. 2-9-1294)
Littera de campana majore de Rotslaer quod nos non tenemur eam reparare.
Dominus Gerardus, dominus de Rotslaer et dominus Willelmus frater ejus, prepositus Sancti Dyonisii Leodiensis petiverunt.... ex parte ville de Rotslaer ab abbatissa.... reficere.... magnum capanam confractam rationis majoris decime.... (cfr. A. n° 89).
- C. f° 78 Werchter-Rotselaar, 10 dec. 1294
Frater Stephanus investitus ecclesie de Werchtere.... Godefridus dictus Pape de Werchtere.... quod Aleydis et Katerina sorores, filie quondam fabri de Dyeve.... contulerunt... conventui.... quoddam pratum jacens retro parchum.... interfuerunt Willelmus forestarius, Arnoldus de Parcho, frater suus, Walterus de Wencbrake et Walterus dictus Gherste synodalis in Werchtere....
- C. f° 88 v° Soror M. abbatissa, 21 dec. 1297.
- A. Wezemaal, A° 1302, akte «van den grooten bosch van outs genoempt broeke» (Kloosterbos).
- C. 89 v° Leuven, 20 maart 1309 (A. n° 292)
.... quod.... inter Walterum, Nycholaum et Gorelmum fratres, filios Walteri quondam dicti Corsbout.... ex morte Franconis fratris sui.... terre.... versus Banchum leprosorum.... inter domum de Bancho et Tyliam prope viam de Bertheem....
- C. f° 246 Vrouwenpark, 9 mei 1309
Soror Machtildis abbatissa monasterii de Pärcho Dominarum.... quod cum nobis in Christo filie domine Katherine quondam relicte Walteri opidani thenesis videlicet Margareta, Clarissia, Katherine et Elizabeth sorores beghine curie thenensis.... duo bonuaria terre... jacentis inter Hochtsym et Orbeke comparata erga Florentem dictum de Hochtsym.... donaverint.... prout in curia de Contheyo dicta Vroenhofch....
- C. f° 171 Leuven, 6 mei 1310 (A. n° 296)
.... quod Johannes dictus Goedertoy, filius Johannis quondam dicti Goedertoy in Doppendorpstrata.... Katerina, relicta Johannis filii quondam Hugonis dicti de Oesclaer....
- C. f° 178 Leuven, 15 juli 1310 (A. n° 297)
.... in proximo bonis Johannis dicti Platvoet, quas Franco filius Franconis dicti de Cortbeke, naturalis et Margareta beghina soror ipsius Franconis similiter filia naturalis predicti Franconis.... Godefridus dictus Herenhennekens....
- C. f° 121 v° Wommersom, 8 dec. 1310 (A. n° 299)
.... quod Reynerus dictus Seperchere, Johannes de Atero, Balloyus filius quondam Balloy et Henricus dictus Kot de Neder Walsberghe tamquam scabini abbatisse et conventus monasterii de Parcho Dominarum.... in curia de Wolmerseem.... quod.... Godefridus Jonathe de Wolmerseem domum

- suam... sitam in Wolmerseem... per monitionem Henrici Eustacii dicti de Rivo in Wolmerseem... fratrem Henricum, cellerarium conversum dicti monasterii...
- C. f° 119 v° Wommersem, 8 juli 1311 (A. n° 301)
Johannes filius Balloy quondam de Wolmerseem et Geirbergis de Willenbringhen relicta Arnoldi dicti... vendidisse... fratri Johanni magistro monasterii de Parcho... etc. acta... apud Thenensem in domo Henrici Ludolfs clerici, presentibus ibidem religiosus viris predicto fratre Johanne magistro curie de Bruderboydens,... etc.
- C. f° 182 Heverlee 19 juli 1311 (A. n° 302)
... dat suster Machtilt die wilen was heren Tharies dochter vanden Eyken ende suster Geertruet Lodewijcs dochter sbedelleren van Vaelbeke nonnen van Vrouwenpercke ghen... Wouteren die men heet van Rode den briedere van Hove... een hofstat... belegghen... in die prochie van Heverle te Hove... thusschen huys ende hof Ghilijs die men heet Quisper ende tusschen huys ende hof Jans die men heet Nol die wilen was Arnouts Nols sone...
- C. f° 101 Haacht, 5 febr. 1312 (A. n° 303)
... in territorio de Haecht ad domum Johannis Faber...
- C. f° 97 Haacht, 12 febr. 1312 (A. n° 304)
Scabini ville de Haecht... quod Johannes dictus de Rossort senior... clausuram terre arabilis que quondam fuit Gerardi de Deelbroec bone memorie... prout jacet prope domum Gerardi de Verkendonc nec non tria jurnalialia prati... in loco dicto Scoutbroec... frater Gerardus... magister de curia de Quercubus de Tieldonc...
- C. f° 86 Leuven, 15 april 1312 (A. n° 305)
Ludovicus dictus Hane molitor lovaniensis de licentia Aleidis uxoris sue... medietatem domus... situs ultra novum pontem... supra Diliam in qua Godefridus dictus Grobbere nauata lovaniensis...
- C. f° 253 v° Aarschot, juni 1312
Johannes dictus Peregrini et Gosuinus dictus de Meynartshoven scabini de Arscot... quod dominus Karolus dictus de Arscot, miles... duo bonuaria prati... inter vicum quo itur versus mansionem monachorum ex palude et stratam dictam... Rassenstrata... prati... in prato dicto vulgariter Ruurbeem juxta mansionem de Riviera... terre... in loco... Langendonc...
- C. f° 164 Wezemaal, 23 juni 1312 (A. n° 309)
Johannes filius Machtildis quondam sororis Johannis custodis seu matricularii de Wesemale, laycus... recognoscens se plura bona... recepisse... super quibusdam pratis vulgariter mortar dictis situs juxta quondam aliud pratium dictum cloesterbroec... et donavit... monialibus Aleydi de Harduemont et Aleydi ejus cognate dicte de Vrle... ac juravit ad Sancta Dei evengelia tacto libero missali... actum in choro pres-

- bitiali ante altare monasterii de Parcho Dominarum.... presentibus ibidem discretis viris.... domino Henrico rectore ecclesie de Wolmerseem, Arnolde dicto de Utheem prope Wesemale et Johanne dicto de Stappen presbytris dicte diocesis leodiensis....
- C. f° 121 v° Wommersom, 4 juli 1312
.... quod Willelmus dictus Coman, Johannes Coman, Johannes de Atero dictus Voren Berchen et Johannes de Lara, omnes in Wolmerseem mansionarii curie beati Johannis de Walsberghe.... quod Egidius bestardus de Wanghe... Reynerus dictus Sayhere....
- C. f° 99 Haacht, 14 maart 1312 (A. n° 311)
Elisabeth relicta quondam Johannis dicti Lodewijcs de Quercubus de Hacht (Lysbeth van den Eyken).... usum fructum.... de uno bonuario terre arabilis jacentis in loco dicto Ansbroec prope domum Margerete relicte quondam Godefridi dicti de Hoelaer seu de Waelheem.... usum fructum.... de tribus jornalibus terre.... in loco.... op rot prope leidegracht... dimidio bonuario terre.... in loco.... ane tungghelen ac in ghisenvanne.... Frater Gerardus nunc magister de curia de quercubus de Tieldunc frater monasterii de Parcho Dominarum.... unum jornale terre site.... aenden hoedonc (hoedunc).... den eyken.... Egidius vanden Eyken, Willelmus van den Eyken,... in loco dicto corenbent, Willelmus dictus Courlebats....
- C. f° 129 v° Goidsenhoven, 11 juni 1313
Scabini ville de Goetsencurt.... quod johannes dictus Stamelart in Goesencurt.... frater Johannes dictus Rufus conversus monasterii de Parcho Dominarum....
- C. f° 123 Wommersom, 17 dec. 1313 (A. n° 314)
Johannis filius Balloy quondam de Wolmerseem et Gherberghis dicta de Willenbringhen uxor.... frater Johannes dictus Verthouch de Wolmerseem conversus monasterii de P. D. terre.... in territorio de Wolmerseem in loco qui dicitur Voren ode cute....
- C. f° 105 Werchter, 26 juli 1314 (A. n° 316)
Arnoldus dictus de Ponte de Werchtere superportavit.... prati.... jacentis.... dicti Elrixbundt quem admodum tenetur de Gerardo de Rotslaer domino de Werchtere.... item.... tria jornalialia.... in loco dicto Uijtbroec.... Margareta dicta Mangheberchs de Bruxella, Johannes dictus de Cruce.... Johannes dictus Vosberch,... Henricus dictus de Ponte.... in loco Douderossemere.... Katherina dicta de Ponte soror Arnoldi de Ponte.... in loco aen die hofstat.... impositus est.... frater Gerardus magister de P.D....
- C. f° 176 Leuven, 3 maart 1315 (A. n° 320)
.... quod Arnoldus de Rode scabinus lovaniensis recognovit expresse illis viginti solidis annui census in quibus Franco quondam dictus de Hoesdenne sororibus ipsius Arnoldi ip-

sum Arnoldum ut recognovit imposuit et inheredavit ad domum... Franconis dicti ex Ham sitis in Ham in proximo domini Radulphi quondam dicti Ysebien esse monasterii... quod soror Margareta monialis quondam dicti monasterii filia dicti Franconis....

- C. f° 44 v° 22 sept. 1315 (A. n° 321)
.... fratrem Gerardum magistrum monasterii....
- C. f° 122 v° Wommersom, 21 okt. 1315 (A. n° 322)
.... quod.... Johannes dictus Pine de Wolmerseem, Arnoldus ejus frater et Gerardus de Binkeem.... recognoverunt se vendidisse.... fratri Johanni dicto Veellinc magistro curie de Boydens converso monasterio de P.D. tria jurnalialia.... in loco dicto Vonderstrata.... duas partes dimidii bonuarii.... in loco dicto.... Clovekerhofbeemt.... tertia petia jacet in loco dicto Groetkerkhofbeemt.... dimidium bonuarium terre.... juxta Hefelborne....
- C. f° 123 v° Wommersom, 21 okt. 1315
Johannes filius Balloy quondam de Wolmerseem et Gherbergha dicta de Willenbringhen uxor.... et frater Johannes dictus Uthouth de Wolmersum conversus monasterii de P. D. contulerunt.... fratri Johanni nomine.... conventus... unum jornale terre.... in territorio de Wolmerseem in loco qui dicitur Veren ode cute....
- C. f° 90 v° Leuven, 21 dec. 1315
Johannes dictus vanden Colendauwe.... ad domum suam sitam juxta Stupas in Wandelwyc....
- C. f° 181 Leuven, 15 maart, 1316 (A. n° 342)
.... quod Arnoldus dictus Lupus molitor reportavit in manus Ade dicti de Raetshoven clerici tamquam domini fundi.... curtem.... in angulo vici fontis in Werf juxta Arneemsborne...
- A. N° 128, Werchter, 18 juni, 1316
Scabini ville de Werchtris.... Henricus dictus Oriken(?).... domum suam.... tendente de vico usque ad Diliam.... (Akte met zegel).
- C. f° 168 v° 18 februari 1317 (A. n° 326)
.... quod dominus Henricus dictus de Hameyda investitus de Pellenberch vendidit.... fratri Johanni de Wolmerseem magistro monasterii de P.D....
- C. f° 104 v° Werchter, 27 april 1317
Wouter Thieswinckel.... eusel der deectdonc.... Lysbetten Uterbasdonc.... Henriics Kinderen van Brabant.... tusschen der deectdonc ende den spoelberghe....
- C. f° 265 v° Tienen, 29 april, 1317 (A. n° 327)
Arnoldus de Goetsencurt, Walterus de Winde, Reynerus Panhus et Walterus de Binkeem, allodi pares vel consortes.... quod.... Johannes dictus Scrolint pellefex et opidanus thenensis petiam terre.... juxta terram domini Franconis Ludovici canonici thenensis et Ludovici ejus fratris clerici necnon et juxta curtem Willelmi Laurentii opidani thenensis per

- monitionem Johannis de Erpsa villici thenensis.... in manus fratris Gerardi conversi de Boudens....
- C. f° 179 dd. 16 november, 1318 (A. n° 328)
... quod Katerina dicta Merinne cum tutore et Franco filius suus naturalis.... superportaverunt in manus domini fundi videlicet Willelmi Taelmi villici monasterii.... omne jus.... in domo.... in vico parchi in proximo bonis Johannis Platvoet....
- C. f° 252 Aarschot, 19 juli, 1319 (A. n° 329)
... quod dominus Reynerus de Romelede presbyter recognovit.... se vendidisse.... domicelle Hermentrude dicte de Lapide.... tres libras annui census.... super domo sua.... in qua ipse jam nunc commoratur sitis juxta forum in Arscot inter domum peregrinii et domum Aleydis dicte Boeminne.... et investivit fratrem Johannem magistrum monasterii de P. D.....
- C. f° 121 dd. 13 januari, 1320 (A. n° 330)
... quod.... Johannes filius Berthe de Goetsenhoven, Reynerus dictus die Zeyerie de Wolmerseem, Reynerus Vedethoven et Johannes Magnus de Hespine, homines feudales domini nostri ducis.... recitabant.... quod.... inter fratrem Johannem dictum Felinc conversum, magistrum de P. D..... et inter Petrum de Fonte de Oostnake....
- C. f° 89 v° Leuven, 7 november 1321
... quod Walterus dictus de Meldert superportavit.... in manus Johannis dicti Vermere tamquam villici monasterii de P.D. domistadium.... situm.... supra slusam in proximo bonis Johannis dicti Ulake....
- C. f° 54 v° Kuntich, 1322
Arnoldus de Keerkeem clericus.... cum venerabili ac religiosa domina Maria de Calstere dicta de Parcho Dominarum....
- C. f° 177 Leuven, 25 april, 1323 (A. n° 331)
... quod dominus Willelmus presbyter Godefridus et Johannes, filii Symonis dicti de Rode et Machtildis soror eorundem recognoverunt se debere domicelle Machtildi de Rode amicte eorum post decessum predicti Symonis fratris eorum quamdiu vixerit Margareta soror ipsorum.... monialis in P. D.... domum apud Brocke... ad bona Franconis sutoris calceorum.... Arnoldus Vorenvodecoren de domo.... in paludistrata.... ad domum Symonis dicti Marsekini.... ad domum sitam in castrisstrata in proximo domui magistri Reyneri de Hovis Lapidice.... ad domum Arnoldi dicti de Coeboert sitam in Castrisstrata....
- C. f° 125 v° Hakendover, 16 november, 1324 (A. n° 333)
Johannes dictus Gastwerdere de Hakendover laycus.... donavit.... unum jornale terre jacentis in ofinio de Hakendover inter claustrum bruder Boydens et Wolmerseem retro curtes de Bemenserpoele....
- C. f° 80 v° Rotselaar, 15 maart 1325 (A. n° 336)

- Willelmus.... abbas monasterii de Vliederbeke quod.... bona.... in parochia ville de Rotslaer.... et qualia bona Walterus dictus de Nuroede et deinde Arnoldus quondam dictus de Heiden de Rotslaer temporibus quibus vitam duxerant in humanis a nobis tenuerunt.... monasterio.... contulimus....
- C. f° 161 Wezemaal, 9 mei 1326 (A. n° 340)
dat Jan die men heet die Smet van Zallaken wonente te Wezemale.... vercochte Arnoude die men heet Bloys van Wezemale.... bemds.... in Keerchove beemde.... ende.... lants... achter Jans Goulchuis op dweerken.... ende.... bemds.... in die Molenbeemde....
- C. f° 249 v° Tienen-Hoegaarde, 25 mei 1326 (A. n° 341)
Radulphus de Meldert tamquam villicus, Johannes dictus de Bost, presbyter, Walterus dictus Derkinderen de Houtheem, Balduinus dictus Stil de Houtheem et Willelmus dictus de Porta de Hugardis tamquam mansionarii Garfilii de Roda canonici ecclesie Hugardensis.... quod.... Petrus et Henricus fratres, filii quondam Martini Fabri opidani thenenses, Katerina, Elizabeth et Ydeonia dictorum fratrum sorores cum maburnis earundem, Margareta et Elizabeth sorores filie Henrici quondam dicti Bidders de Ovelar.... heredes legitimi et propinquiores Aleydis filie quondam Johannis dicti de Huselt opidani thenensis et Beatricis sororis dicte Aleydis.... fratri Arnolde converso de Sancto Trudone celerario monasterio de P.D.....
- C. f° 88 Vrouwenpark, 2 juli 1335
.... Margareta dicta de Dormale, domina promissione abbatisa monasterii de P. D.....
- C. f° 78 Rotselaar, 1 okt. 1335 (A. n° 352)
.... Godevaert ende Jan van Mechline, ghebroedre die men heet van Rutersvelde.... Arnoude van Rutersvelde, Janssone wilen.... hebben ghegheven.... (stuk eusel).... belegghen neven deusel daer Wouter van Rutersvelde wilen op te woenne plach....
- C. f° 223 Geldenaken, 24 april, 1336 (A. n° 353)
Hosco de Grotenmont de Gheldonia.... de terris et pratis.... apud Prele juxta Gheldoniam....
- C. f° 26 v° Rotselaar, 1336
Geraert die men heet van Vlaslaer, Jans Clerch sone wilen.... droech op.... 2 stucken lans alsoe si belegghen siin in hellichten te tween staden dats te wetene een half dachmaels op die demere ende anderhalf dachmael boven die nuwe gragt aen die beemde van hulslaer....
- C. f° 147 dd. 7 augustus 1337 (A. n° 355)
Henricus Diabolus de Gonnynghem et Walterus filius Aleydis ibidem tamquam mansionarii.... una cum Johanne dicto vander Vort et cum Johanne dicto Boc eorum commansionariis... ubi Jacobus de Ransbeke de Vesnaken tria jurnalis dicta vulgariter Papinnenhof juxta pratium Elizabeth de Atero....

- tria jurnalia paludis dicta vulgariter Helsbroeck... ad opus Willelmi de Ingbroeck...
- C. f° 198 v° Mechelen, 13 augustus 1337 (A. n° 356)
Liedekinus de Beringhen... Elizabeth filia quondam Walteri de Beringhen... ad hereditatem Egidii dicti Verlorenkint clerici, cum fundo... que quondam fuit Aleydis dicte Sroevers sitis in plathea dicta Nauwestrata... et domicella Margareta de Ghelre.
- C. f° 268 Tienen, 7 januari 1338 (A. n° 357)
Johannes de Carlewichi tamquam villicus relicte Gilberti quondam de Aterode bonę memorie, Henricus dictus de Strathem, Johannes Bollens piscor, Johannes dictus Abs et Rixo dictus Harennoens de Avrendoren, opidani Thenenses tamquam mansionarii relicte prefati Gilberti... ibi Walterus de Bost textor filius Johannes quondam dicti Kersmekere vendidit... Henrico de Yserne braxatori et opidano Thenensi super domo et curte suis sitis in vico dicto Hellenstrate juxta domum Arnoldi piscoris...
- C. f° 85 Leuven, 12 juli, 1338 (A. n° 359)
... quod dominus Henricus dictus Coppeken presbyter recepit a domina Margareta abbatissa monasterii... dimidietatem domus... in vaccarumstrata...
- C. f° 50 Tienen, 27 november 1338 (A. n° 360)
Johannes de Weterbeke rotarius et opidanus thenensis vendidit... Waltero de Stadewych de Averendoren opidano thenensi... tria... jurnalia terre... juxta Hoxheem inter terram monachorum de Comptich... et terras Johannis Gallici et liberorum Franconis Helmekere...
- C. f° 117 Wommersom, 3 maart 1339 (A. n° 361)
... Walterus et Egidius liberi Liberti quondam de Score fratres... fratrem Johannem de Wolmersum conversum monasterii de P. D.... in uno dimidio bonuario terre... sitis retro curtem de Boydens versus Wolmerseem...
- C. f° 274 Hoegaarde, 24 mei 1339 (A. n° 362)
Henricus de Heylecheem tamquam villicus, Henricus Mathie de Bollekeem, Johannes de Bollekeem, Henricus dictus Pensaert et Johannes dictus Kinen de Rummenschem tamquam mansionarii et sententiatores domini Godefridi de Gochen curt militis... quod Johannes dictus Strideken de Authugardem... vendidisse Arnoldo dicto Soyrs de Sittert procuratori... monasterii... de P.D....
- C. f° 274 Hoegaarde, 25 mei 1339 (A. n° 363)
Villicus et scabini de Kercovelar... quod Johannes dictus Stridekem de Augarden... vendidisse... Arnoldo dicto de Zittert nomine... conventus de P.D.... ad unum pratum situm in Bollekeem inter pratum Gatrudi Somers et stratam in opposito mansionis Henrici de Bollekeem...
- C. f° 256 Aarschot, 16 januari 1341 (A. n° 366)
... quod Gosuinus dictus van den Boelenrode de Gheelrode

filius quondam Yde dicte van den Boelenrode superportavit... pratum dictum Roesbeemt... impositus est... in dictum pratum Johannes filius quondam Yde dicte vander Zaert...
C. f° 100 v° Haacht, 15 februari 1341 (A. n° 365)

Voer ons Jan die men heet van Arcscot van Hacht ende droech op.... siin eusel in Berundunc alsoe als hyt vercreech... van her Willeme van Delbruec ende syn huys.... daer hi in woent gheleghen aen die plaetse te Haecht ende drie dachm. lants... op den moerter op Stampendonc, daer na vercreech hi van den voerbenoemden goede ten orbere Ards van der Heyden van Rotslaer miins heren neve van Rotslaer....

C. f° 103 Haacht, 9 februari 1342 (A. n° 367)

Henric van Verkendonc van Haecht.... droech op.... siin huys.... beleghe.... ane siins vader hof, 7 dachm. lants.... opt velt van Rethie belegghen achter thuyss.... een bloc int reetbruec.... een half dachm. lants.... opt hoeghevelt achter Woutershof van der Zeept.... een half dachm.... opt zelve velt.... ane Peters Slumbarts....

(Wordt vervolgd)

Dr J. COOLS

UIT OUDE PAPIEREN

AARDBEVING IN 1580 IN HET BRUSSELSE

Op VI april LXXX den vierden paesdach de schouwen gevisiteert van prochie van Vorst naerde gewoonte (door twee schepenen) op welcken dach tsavonds tusschen vijff ende sesse uren geschiede een groote eertbevinge te vorst ende alomme bruessel, ten welcken stonde Monseigneur de la noirwe (?) te bruessel inne quamp die opde schoer tgoensdach te voeren inne genomen hadde de stadt van nyemur ende aldair gevangen mijn heer den grave van Egmont zijn huysvrouw zijnen brueder monseigneur Ladmiral ende jonckvr. Magdelaine ende Jonck. anne sijn susters met schier alle zijn huisgezin (Schep. Griffie Br. nr. 3314).

H.H.

ALS IEDER VOOR ZIJN DEUR KUIST...

«Des sondaigs opten XVIIIen nach julij XVc achtensestich» werd op de pui van het Leuvens stadhuis een ordonnantie voorgelezen, waarin onder meer volgende tekst voorkwam:

«Dat oycck eenyegelyck voer zynen huysinghe ende erfve de straten ende goten zal schuldich wesen reyn ende cuysch te houden van meste, ghoore ende alle vuylecheijt, spelende de selve ghoten alle weken des avonts naede werckclocke ten minste eens oft tweemaal, zulcx oick dat deen gebuere den anderen nyet en bestincke oft vuylicheyt aen en bringe, opde pene van eenen carolusgulden, te deyen als voore.» (AL 1579, art. 11).

Bijna 200 jaar later, namelijk in 1753, bepaalde de gemeenteraad dat de grote kuis moest gebeuren op de dins- en zaterdagen. (AL 373 f° 175)

A.M.

VOLKSOVERLEVERINGEN en VOLKSWIJSHEID

Raadsels en spreekwoorden

De uitgave van het *«Prisma Spreekwoordenboek»*, samengesteld door G.A. Mesters in opdracht van de uitgeverij *«Het Spectrum»*, heeft naast andere verdiensten ook deze, dat ze de rijke schat van Nederlandse spreekwoorden opnieuw in het daglicht stelt.

Het ontstaan van spreekwoorden gebeurde geenszins willekeurig: hun opdracht is, leerzaam te zijn. Deze eigenschap vestigde trouwens reeds in de tijd van het Humanisme de aandacht van de geleerden op zulke volksrijmpjes, zodat menig intellectueel ze in boeken en bij voordrachten te pas bracht.

Naar verluidt dagtekenen de eerste bundeltjes gedrukte spreekwoorden van de 16e eeuw, waarbij dat van Johannes Agricola wellicht de kroon spant. Sindsdien zagen talrijke, soms zeer mooie verzamelingen het licht.

Volgens Seiler zijn de spreekwoorden «volksspreuken met leerzaam karakter en een buiten de gewone omgangstaal stijgende vorm». Meer kernachtig zegt ter Laan: «Volkswijsheid en levenservaring in beknopte vorm».

In elk geval, zijn de spreekwoorden de reflex van het gemeenschappelijk voelen en denken. En ofschoon sommige ongetwijfeld de «eigen aard» beter leren kennen, toch zijn de werkelijk kernachtige spreekwoorden gemeenschapsgoed geworden van de ganse mensheid en laten zich niet meer de weg versperren of lokaliseren door staatsgrenzen.

De meeste spreekwoorden stammen uit de volksmond, maar volksschrijvers, moralisten en puntdichters hebben ze opgetekend, geformuleerd en soms hertoetst, terwijl Pater Poirters, Bredero, Cats e.a. er ook talrijke originele uit de pen hebben geschud, die dan later algemeen verspreid geraakten en tot het volksgoed behoorden.

Voorals Jacob Cats, die geboren werd te Brouwershaven in Zeeland (1557) en te 's-Gravenhage op 13 september 1660 overleed, werd door zijn spreekwoorden beroemd. Hij kende er iets van om de vlijmende spot voor de goede zaak te hanteren en wist de ondeugden onbarmhartig te geselen:

*«Geen spies en maakt zo diepe wonden,
Als achterklap en boze monden».*

Naast de eigenlijke volkssprekwoorden zijn er ook, die ontleend werden aan de geschriften der klassieke Oudheid, en menig ander spreekwoord nam van uit de Bijbel een vlucht over gans de wereld, b.v.: «Wie een put graaft voor een ander, valt er zelf in». En laten wij hierbij reeds dadelijk opmerken, dat talrijke spreekwoorden een uitgesproken godsdienstige inslag vertonen: «De man wikt, maar God beschikt» - «In Gods zegen is alles gelegen».

Sommige spreekwoorden hebben dus wel een zeer eerbiedwaardige leeftijd, hetgeen niet belet dat er ook in onze tijd nog ontstaan, want waar een taal leeft, ontstaan nieuwe spreekwoorden en zegswijzen.

Naast de spreekwoorden staan dan de volksgezegden, die soms, maar meestal ten onrechte, bij de spreekwoorden worden gerangschikt. De volksgezegden ontstaan als een ruwe, ongeboetseerde stof, in huis, veld, en stal, bij alle mogelijke gelegenheden. Tussen de loutere volksgezegden en de spreekwoorden staan de zg. «zei-gezegden», waarvan Prof. Dr. K.C. Peeters in «*Eigen Aard*» pittige voorbeelden geeft. Soms vangen deze zei-gezegden met een spreekwoord aan, maar er wordt bovendien een verklaring gegeven, doorgaans een paradoksale overdrijving, die de komische kant beklemtoont en de opvoedende (als ze er is) in de schaduw stelt. Een voorbeeld: «De verstandigste geeft toe, zei de os, en hij begon te trekken».

Naar de vorm wordt het volkse spreekwoord gekenmerkt door een felle beeldspraak en een treffende bezieling van zaken en begrippen, wellicht onder invloed van het in de volkslagen eertijds zeer verspreide animisme; ritme en rijm zijn dikwijls aanwezig. Het spreekwoord zint op de verrassing, het paradoks, woordenspel en zelfs sarkasme. Geleidelijk ontstonden er ook specimens, die met een zeker ironisch behagen de veruitwendingen van het egoïstisch-gericht, materiële leven aanprijzen (Eerlijk duurt het langst.... om rijk te worden). Maar doorgaans bleven ze toch de aanvankelijke bedoeling getrouw, een moreelgezonde en algemeen-erkende waarheid te beklemtonen.

DE EEUWENOUDER RAADSELMOTIEVEN

Veel van de moderne raadsels - zoals de zg. «kruiswoordraadsels», - behoren in feite tot de denksport. Toch komen de echte af en toe, zoals in kindertijdschriften, nog uit de hoek. Het raadsel beantwoordt inderdaad aan een zeer oude massapsychologie. Raden vergt meer instinktmatige combinatie, spitsvondigheid en verbeelding, dan rein-logisch denken. Men «tast» meer naar de oplossing, dan deze systematisch te zoeken. De onderscheidenlijke elementen uit het volksgeloof leren ons, dat het associatieve denken, het denken met betrekking op iets eigenaardigs, het denken in fantazievoorstellingen, gevoelsindrukken en vermoedens, dé eigenlijke vorm is, waarmee de eenvoudige volksmens de niet dadelijk zichtbare en tastbare dingen beschouwt, beschrijft en verklaart.

Richard Beitz laat in zijn standaardwerk «*Deutsche Volkskunde*» (Berlijn, 1933, blz. 392) het volksraadsel samengaan met de oude offervragen van de heidense priesters, druiden e.d. Aldus heeft het wellicht een verre magische oorsprong. In elk geval waren ze reeds in de Oudheid populair, zoals blijkt uit menige overlevering zoals de zg. raadselsprookjes, waarin een koning zijn

dochter schenkt aan de man, die de moeilijkste raadsels oplossen kan, ofwel aan de man, die raadsels kan opgeven waarop elkeen het antwoord schuldig blijft. Ook talrijke «richterraadsels» zijn bekend, waarin verteld wordt over een veroordeelde, die de vrijheid terugkreeg nadat hij de rechters een raadsel voorschotelde, dat zij ondanks hun wijsheid niet ontsluiëren konden. In menig vertelsel is het de vrouw van de veroordeelde, die als reddende engel optreedt.

Inhoud en onderwerp van de raadsels zijn zo verschillend als de ervaringswereld van de eenvoudige mens rijk is aan facetten. Ter Laan noemt o.m.: natuurraadsels, beschrijvende raadsels, richterraadsels, bijbelse raadsels, boerenraadsels en rekenraadsels. Hij spreekt ook over «raadspelen», voornamelijk kinderspelen, waarbij het raden een voornaam onderdeel vormt.

Vele motieven stammen uit de Bijbel. Zo hebben uit het Oude Testament de ongeboren maar gestorven Adam en Eva, de moordenaar van het vierde deel van de mensheid (Kaïn), Noach en zijn ark, de vrouw van Lot, Elias en Jonas en volksraadsels steeds tot inspiratiebron gediend.

Naar de vorm zijn de raadsels zeer afgewisseld en variëren van zeer korte raadsels tot kleine vertelsels, die soms aanvangen met de woorden: «Ik ging eens wandelen en zocht iets».

Terwijl de oudere doorgaans langdradig en uitgesponnen zijn, bestaan de nieuwere raadsels meestal uit de kern en een kleine omraming. Deze omraming dient als inleiding of geeft de omstandigheden van plaats en tijd, terwijl de laatste versregel tot raden uitnodigt: «Ra-Ra, wat is dat?»

De omschrijving vormt steeds de eigenlijke «kunst» bij het raadsel-opgeven, en wordt doorgaans verlevendigd door het rijm. Toch bestaan sommige andere slechts uit een prozaïsche vraag, b.v.: «Waarom knijpt de haan de ogen toe, als hij zingt?» (Omdat hij zijn liedje van buiten kent).

Terwijl het eigenlijke raadsel met strofische bouw, rijm of stafrijm, dikwijls een pareltje is van uitdrukingskunst, zijn de alledaagse raadsels minder ingewikkeld. In menige streek zijn het zelfs alleen de eenvoudige raadsels, die bij het volk nog voortleven.

A. VAN HAGELAND

De Pastoors van Kobbegem uit de 17e en 18e eeuw

In het dekanaal archief van Asse berust een Latijns handschrift van de broederschap van de priesterkonferenties, die in 1622 door Henricus Calenus, pastoor van Asse en landdeken van Aalst, werd gesticht. Arnold Van Zinnick, pastoor van Merchtem begon als eerste sekretaris van de aartsbroederschap dit handschrift in 1652. We publiceerden hierover in de «Collectanea Mechliniensia (1960, blz. 377) een artikel. Dit handschrift bevat verschillende interessante gegevens over de pastoors uit de verschillende parochies van de streek van Asse. De sekretaris van de aartsbroederschap schreef bij het afsterven van de verschillende pastoors gewoonlijk een korte bibliografische nota over zijn konfrater. Deze bibliografische nota's werden tot de jaren 1791 door de verschillende sekretarissen bijgehouden. Over het algemeen zijn ze te vertrouwen maar daar de sekretarissen dikwijls op hun geheugen moesten steunen treft men wel eens onnauwkeurigheden aan in de data. We publiceerden reeds de biografische nota's over de pastoors van Asse en voorzagen die van kommentaar (Ascania 1960, nr. 3 en 4). Hieronder volgen de nota's over de pastoors van Kobbegem. We vullen die aan met enkele gegevens uit P.J. Goetschalckx: «Album pastorum tum veteris tum hodierni archiepiscopatus Mechliniensis». Een dodenboek, dat op de pastorie van Kobbegem berust en enkele grafstenen van pastoors in de kerk van Kobbegem lieten ons toe nadere aanduidingen in te werken.

Uit die nota's blijkt opnieuw, dat Kobbegem en Bollebeek in die tijden één en dezelfde bedienaar hadden. Bij P.J. Goetschalckx vinden we voor pastoor M. Brants reeds twee pastoors van de 17e eeuw genoteerd: Jan Marisoens (1602-1606) en Arnoldus Van Der Goes, Norbertijn van de abdij van Sint-Michiel te Antwerpen. Deze werd naar zijn abdij teruggeroepen.

MATTHIAS BRANTS (1610)

Ten jare 1610 werd E.H. Matthias Brants uit Sommeren (Noord-Brabant) pastoor van Kobbegem en bedienaar van Bollebeek. Hij was een vermaard duivelbezweerder. Hij stierf aan de koorts op 21 augustus 1638, in zijn ééne- en zestigste levensjaar. Hij werd in het koor van zijn kerk begraven. Hij was een minzaam en menslievend man. Gezagvol en geëerd leefde hij voorbeeldig en vroom tussen zijn kudde. Zijn grafsteen berust in de kerk.

ÆGIDIUS VAN SCHOONENBERGHE (1638)

Ten jare 1622 nam Ægidius Van Schoonenberghe uit Dendermonde, baccalaureus in de godsgeleerdheid het herdersambt

van Mollem over. Hij vertrok vandaar uit een soort nederigheid om onderpastoor te worden van de Onze-Lieve-Vrouwparochie van Laken. Vandaar is hij teruggekeerd in 1638 als pastoor van Kobbegem. In het jaar 1641 ging hij heen om kanunnik te worden van de kollegiale kerk van Sint-Martinus te Aalst en werd daar tevens pastoor van het kapittel. Te Kobbegem werd hij opgevolgd door E.H. Willem de Paepe, een Assenaar, die te Asse bedienaar was van de kapelanie van Sint-Katarina en in Assenter-Heide van de kapelanie van Onze-Lieve-Vrouw.

WILLEM DE PAEPE (1641)

In 1641 werd Ægidius Van Schoonenberghe vervangen door E.H. Willem de Paepe, een Assenaar. Hij was baccalaureus in de godgeleerdheid. Hij stierf op 29 september 1667 in zijn 57e levensjaar en in het 26e van zijn herdersambt. Hij was een zeer gezellig en voorbeeldig man in zijn omgang en zeer ijverig in het onderrichten van de jeugd. Zijn grafsteen berust in de kerk.

GASPAR FASSEEL (1668)

In het jaar 1668 kwam na voorafgaand examen E.H. Gaspar Fasseel, baccalaureus in de godgeleerdheid in zijn plaats. Nadat hij zich door woord en door voorbeeld een waar herder had getoond, overleed hij op 27 augustus 1676. Deze pastoor stond bijna 10 jaar aan het hoofd van de kerk van Kobbegem. Hij was een vroom, onderlegd en ijverig man. Hij sukkelde veel met zijn zwakke gezondheid. Hij zag hierin een vaderlijke schikking van God. Met groot geduld en kristelijke geest droeg hij ziekte en last tot het einde. Bij zijn sterven was hij 39 jaar oud.

N.B. Deze naam vindt men in de verschillende bronnen verschillend gespeld. In het handschrift der broederschap leest men Fasteel, in het dodenboek van Kobbegem en op de grafsteen in de kerk leest men Fasseel en bij Goetschalcx zelfs Tasseels!

NIKLAAS DESMAREZ (1677)

Nadat de pastoor van Zellik tot 4 april 1677 de parochie had bediend volgde, na een voorafgaand examen, E.H. Niklaas Desmares uit Mechelen in het pastoreel ambt op. Hij kreeg zijn benoeming in maart 1677 en vestigde zich te Kobbegem op 4 april 1677. Hij legde zijn ambt neer en ging terug naar zijn vaderstad en werd er ten jare 1694 kanunnik van Onze-Lieve Vrouw. Hij stierf aldaar op 16 maart 1706.

NIKLAAS NIJS (1694)

Ten jare 1694 verkreeg E.H. Niklaas Nijs door dit ontslag en na voorafgaand examen, omtrent het feest van Sint-Jan dit pastoorschap. Hij werd door zijn konfraters in de broederschap

van de priesterkonferenties op 5 juli van hetzelfde jaar opgenomen. Op 12 augustus 1695 overleed hij.

JAN VAN GOIRLE (1695)

Ten jare 1695 verkreeg Jan Van Goirle na een voorafgaand examen dit pastoorschap. Hetzelfde jaar werd hij door zijn confraters in de broederschap van de priesterkonferenties opgenomen. Deze confrater stierf op 17 juli 1724 na een ziekte van drie of vier dagen. Hij was dan 29 jaar pastoor en 55 jaar oud. Hij was zeer hartelijk in de omgang, ijverig in zijn priesterlijke bediening. Hij hield van de luister van Gods huis, waarvoor hij kostbare ornamenten aanschafte. Zijn grafsteen berust in de kerk.

MARTINUS VAN DER BEKEN (1725)

Martinus Van Der Beken die te voren pastoor was te Korbek volgde Jan Van Goirle op. Hij stierf op 18 juli 1727. Zijn grafsteen bestaat nog in de kerk.

ANTOON JANSSENS (1727)

In het jaar 1727 volgde Antoon Janssens op. Hij overleed op 5 september 1746.

JAN BAPTIST DE BAETSELIER (1747)

Ten jare 1747 werd na voorafgaand examen Jan Baptist De Baetselier tot dit pastoorsambt bevorderd. Hij was baccalaureus in de godgeleerdheid en stamde uit Meldert. Te voren was hij 7 jaar pastoor geweest te Nieuwerkerken bij Aalst en vroeger nog 6 jaar coadjutor te Asse. Hij vierde zijn gouden priesterjubileum op 26 augustus 1782. Hij stierf op 22 maart 1789 op 82-jarige leeftijd door een langdurige ziekte en door ouderdom ondermijnd. Hij was een zeer onderlegd man, vol wijze raad, die zijn volk door woord en voorbeeld onderrichtte.

GILBERT DE GRAUX (1789)

Op het feest van Sint-Jan Baptist volgde E.H. Gilbert Jozef De Graux uit Kontich de vorige na een examen op. Hij was te voren zes jaar onderpastoor geweest te Aarschot en te dien tijde aldaar 3 jaar kanunnik en vervolgens 12 jaar deken van het kapittel. Hij werd door zijn confraters, te Asse vergaderd op 2 september 1789, in de broederschap opgenomen. Deze pastoor neemt zijn bediening waar tot 1815. Dan vinden we in het dodenboek van Kobbegem de handtekening van zijn opvolger, J. De Vleminck.

J. SPANHOVE *m.S.C.*

De voormalige scheysputten van kalkzandsteen te Vorst-Brussel

Buiten een uitgestrekt deel van de Zennevallei bestaat het grondgebied van de gemeente Vorst langs zijn oostelijke grens uit een hooggelegen zandachtige streek, vroeger het Bovenvorst geheten; de huidige «Hoogvlakte 100» (t.t.z. 100 m boven de zeespiegel) vormt hiervan het toppunt boven de vallei, in het zuiden van Brussel.

I. DE ONDERGROND VAN HET BOVENVORST

Heel lang geleden, in de periode van de geologische vorming van de Brabantse bodem, gedurende dewelke de zeeën van het tertiair en quaternair tijdperk achtereenvolgens onze streek overspoelden, of er zich lang daarna op terugtrokken, was voormeld gedeelte van het grondgebied de rand van een brede zeearm, de zogenaamde «Brusseliaanse zee» waarvan de heuvelachtige streek van het Bovenvorst om zo te zeggen de duinen vormde. Ophoppingen van leem (argile quaternaire) en kalkachtig slijk, dat zich versteende, alsmede talrijke fossielen komen in deze bodem voor.

Nadat de zee zich definitief noordwaarts had teruggetrokken en de Zennestroom een gewone vlakterivier geworden was bleef er van deze tamelijk steile rand, die eeuwenlang door de stromende erosiewaters naar de laagvlakte werd uitgespoeld, nog slechts, tot op heden, een sterk naar de vallei afhellende heuvelachtige streek over, waarvan de topografie van het huidige Dudenpark nog het enig overblijfsel is.

In de Lediaanse en Lakeniaanse schichten van de ondergrond van deze rand treft men op menige plaatsen, te midden van grijze kalkachtige lagen zand die soms naar het groenachtig keren, verscheidene horizontale ook wat schuins hellende stratificaties ruwe zandsteen aan, de zogenaamde kalkzandsteen, ook bloksteen genoemd.

Uit de hier te Vorst overgebleven sporen van ongehouwen natuursteen blijkt dat de afmetingen van de zandsteen zelden 0,80 m lengte en 0,40 m dikte overschreden. Het waren dikke blokken met afgeronde zijden die men met haken of houwelen kon vrijmaken. Deze lagen drongen verder door tot op het hoog gedeelte van het gebied der aanpalende gemeente Ukkel, namelijk tot Karloo-St.-Job [volgens het Cijnsboek van Duyst, R.A.B. sch. griff. nr. 9593 (1)] en tot op de Ukkelse wijk Langeveld, naar het bos van Ter Kameron toe, tegen de steenweg op Waterloo.

Volgens priester Mann (Essai d'Hist. Natur. Ville de Bruxelles et Environs. Brussel, 1785, blz. 30) lagen de voornaamste

(1) *Sch. griff.* betekent in deze bijdrage: Schepen Griffie, arr. Brussel, op het Rijksarchief; K.A. is de afkorting voor Kerkelijk Archief, in hetzelfde archief.

zandsteengroeven van de omtrek van Brussel in dit oord. Hij vermeldt dat men een kalkoven te Langeveld aantrof, waar de stenen gegloeid werden en een soort mortel leverden, die diende tot bouwstof of meststof der gronden. Hieruit zou men kunnen afleiden dat het ging om betrekkelijk grote hoeveelheden steen en wellicht ook om een kwaliteit die middelmatig was.

Terreinsectie bij het aanleggen van het gemeentelijk voetbalveld «La Forestoise». De lagen zandsteen zijn duidelijk zichtbaar. Eigen foto 1948.

In een bijdrage in *Eigen Schoon en de Brabander*, jg. 1932, blz. 44 - 45, gewaagt dr. Em. Vanderlinden van een huurceel van 1-6-1784 voor het delven van steen, eveneens te Karloo, omtrent het Langeveld.

Rekening houdende met de geologische vorming van de gewestelijke ondergrond zullen er zeker ook zandsteengroeven in de andere richting bestaan hebben, langs de oostelijke rand van de stad Brussel. Dr. A.L.J. Vande Walle signaleert er een te Etterbeek (zie verder); Alf. Wauters vermeldt goede bruikbare steen te Woluwe en steen van minder goede hoedanigheid te Schaarbeek (*Annales Sté. Arch. Brux.*, dl. II). Ziedaar slechts een paar voorbeelden, want wij beperken ons tot de naburige plaatsen op de rechteroever van de Zenne. Op de linkeroever kwamen Dilbeek, St.-Pieters-Jette, Laken, Neder-over-Heembeek en andere plaatsen in aanmerking. In het fonds «Brusselse am-

bachten en gilden», nr. 894, jaar 1658 van het Rijksarchief, staan Evere, Haren, Diegem enz. eveneens als delfplaatsen tussen Zenne en Dijle vermeld.

Deze steengroeven heette men «scheysputten». In de omstreken van Brussel betekende «scheizen», naar de verklaring van L.W. Schuermans, Alg. Vla. Idioticon (Leuven, 1865-70): in de steenputten werken, steen uithalen.

Vandaar: scheisput (uitgesproken schaasput).

Aangezien de blok- of kalkzandsteen diende tot het oprichten van onze eerste bidhuizen, kloostergebouwen, bruggen, sluisen, heren- of burgerhuizen enz., lijkt het interessant te onderzoeken wanneer de scheysputten van zandsteen op het grondgebied van Vorst in werking waren, op welke plaatsen men ze aantrof en welke er de belangrijkheid van was.

II. LOKALE ZANDSTEENGROEVEN IN HET VERRE VERLEDEN

Al heel vroeg schijnt men hier met het putten van witte steen begonnen te zijn. Op de voormelde Hoogvlakte 100 stond vroeger het «Hof te Slotsenberg», een goed van het Benediktinessenklooster van Vorst. Het hof verdween omstreeks 1582. De oudst gekende vermelding dagtekent van 1245. De benaming was toen «Hof te Spilotsenberg» en men weet dat tijdens de middeleeuwen de hoeven de naam droegen van de plaats waar zij opgericht werden. Hier heette deze plaats Spilotsenberg reeds in 1233 (A.R.B., De Marneffe, Cartul. Affligem).

Welnu, volgens dr. Jan Lindemans is het eerste lid: «Spilotse» van deze plaatsnaam een ontlening aan het oudfrans «espeloch» of «espeluche» (van het Latijn spelunca: hol, grot, spelonk) en dan is de betekenis: berg waar een holte of groef was, dit was, naar alle waarschijnlijkheid een steengroef. Daar de eerste ontginners van natuursteen in onze streek Waalse arbeiders waren, hoeft ons deze Romaanse plaatsnaam niet te verwonderen; aldus dr. Jan Lindemans in ESB XXVI (1943), blz. 113.

Blijkens een vermelding gedaan in het jaar 1705 in de «Chronycke van desen clooster» (1682-1722) was de steengroef op de Spilotsenberg in werking bij het begin van de 13e eeuw: «In 1705 geplant op het vaege lant te voorleden tijden *uitgescheyst geweest tot het bouwen van de Abdijkerke* ende andersins gelegen beneden de dry torrekens» (K.A., abdijs Vorst, nr. 7088, blz. 17).

Inderdaad, volgens Gramay, geciteerd door Alf. Wauters, werd de belangrijke verdwenen Abdijkerk van Vorst opgericht in 1241. Inzoverre deze datum juist is, stemt hij overeen met de oudste vermelding van de Spilotsenberg in 1233.

Meer dan waarschijnlijk probeerden de abdijen, die eigenaar waren van grond waar steen kon gedolven worden, om met eigen volk het bouw materiaal dat ze nodig hadden voor het optrekken

van hun gebouwen zelf te putten. De abdij van Affligem b.v. bezat in de 12e eeuw een steengroef te Meldert, waarin tal van grondwerkers en steenhouwers voor haar rekening werkzaam waren.

Was dit ook het geval voor de abdij te Vorst? Misschien wel tijdens de omvangrijke bouwwerken van de abdijskerk en van de andere konventgebouwen in de 13e en 14e eeuw. In een huurceel van 1546, toen de lokale behoefte aan natuursteen al merkkelijk geslonken waren, althans voor de geestelijke gebouwen, is er nog spraak van arbeiders «*die van sgoidshuyswegen in den voirst. steenpoel wercken*» (pachtbrief abdij Vorst, K.A. reg. 7131, blz. 2, zie verder).

Het past hier dan te weten of er eigenlijk een verband was tussen het ontginnen van de steengroef «Spilotsenberg» en het bestaan van de hoeve met deze naam.

In de pachtbrieven van dit hof uit de 15e eeuw (sedert 1452) staat vermeld dat de volgende grond in de bouwlanden begrepen was: «den berchaert achter thoff *metten neringen* tot aende strate die vander quaetstrate te Brussel weert gaat, groot acht bunder ende LII roeden» (K.A., abdij Vorst, reg. 7105 tot 7111).

Wat bedoelde men met de neringen achter het hof? Men zou kunnen denken aan een appellatief, aan een topografische aanduiding, maar evenzeer aan de «ambachten» zelf van de steengroef, gematerialiseerd door de hokjes van grond- of groefwerkers, het afdak voor steenhouwers en eventueel logerhokken (2). De groef «Spilotsenberg» was wel eigendom van de abdij, wellicht voor haar rekening of in concessie ontgonnen.

En dan wordt de hypothese van dr. J. Lindemans aangaande de plaatsnaam «Spilotsenberg» werkelijkheid, en kan men zich het gebeurde als volgt voorstellen:

Wanneer de Priorij van Vorst in 1239 door de bisschop van Kamerijk tot onafhankelijke abdij gepromoveerd wordt, krijgt het heel complex kloostergebouwen een aanmerkelijke uitbreiding en is de behoefte aan bouwstoffen groot. De abdij bezit op het hoog gedeelte van het Galgeveld een grond van omtrent 8 bunder waarin dikke lagen zandsteen liggen en waar voor lokale behoeften al in geput was (3). Ze exploiteert er een steengroef. De werkkrachten werft ze aan, zoals het in die tijd gebeurde, zowel bij de ingezetenen van het dorp als bij rondreizende steenhouwers, namelijk Waalse werklui, die zich in de omgeving van de steengroef komen vestigen. Meteen doet dit een aantal plaatselijke economische problemen ontstaan. Er dient in het levensonder-

(2) «Nering» betekent volgens Verdam Mnl. Wb.: ambacht, handwerk.

(3) Einde 12e, begin 13e eeuw had zich een nieuw dorp, geheten de Nieuwpoort, ten zuiden van het klooster gevormd, weliswaar meestal bestaande uit arme lemen hutten maar ook met enige burgerhuizen. Het werd in 1221 door Hendrik I en zijn zoon aan het Konvent geschenken. Het klooster zelf was toen al fel aangegroeid.

houd van de ambachtslieden voorzien en dit gebeurt door de naburige hoeve. Het hof te Spilotsenberg, de hoeve van de steengroef, ontstaat, of breidt zich uit.

Wanneer later de toestanden veranderen wordt het pacht-hof een helftwinning, dan in huur uitgegeven.

Hoe lang de steenpoel «Spilotsenberg», na 1546, door de abdij, of voor eigen doeleinden, ontgonnen werd, is ons niet bekend. De meeste andere, in de omgeving, zullen in alle geval aan steenhouwers verpacht worden, tegen voorwaarden die nog zullen ter sprake komen.

Het is niet vermetel te besluiten dat de steengroeven te Vorst tot een zekere bloei kwamen in de loop van de 13e en 14e eeuw.

Dat geschreven inlichtingen uit de vroege middeleeuwen uiterst schaars zijn, hoeft niet te verwonderen. Ze komen voor in de weinige oorkonden en handschriften die ons uit het verre verleden van het dorp zijn overgebleven. Voor latere tijdstippen zijn er meer bronnen.

III. DE STEENPUTTEN SEDERT DE 15e EEUW

De Steenberch was in 1439 «een lant omtrent 11 dachwant toebehorende den hove van Obbrussele» dicht bij de grens Vorst-St.-Gillis (K.A., abdij Vorst nr. 7100). Het tweede lid van de plaatsnaam duidt aan dat er steen aanwezig was of dat er een steenpoel lag in het hoogste deel van de landerijen van het hof van Obbrussel, eigendom van de abdij Ter Kameren, echter zonder nadere plaatsaanduiding.

Meer duidelijkheid bestaat er voor *het Steenpoelveld*, dat volgens een pachtbrief van 1546 «int thoff tobbruessel te liggen plach in de prochie van Vorst, van boven tot beneden gemeten opten XXIV dach van septembri anno XVc XXXV bij Machiel van den venne, gesworen lantmeter van Brabant, groot sonder den steenpoel, daermede vergadert ende innegemeten een blokken dat wijlen Gielis Wante te houden plach, zes bunder drie dachw. LIII roeden, te XVII voeten ende een soel de roede, den selven steenpoel groet twee dachw. ende XXXVI roeden» (K.A. Abdij Vorst, pachtboek Proostdij, nr. 7131, fol. 1 r°-v^o).

Omwille van zijn uitgestrektheid was het Steenpoelveld zeker een van de bijzonderste plaatsen waar te Vorst steen gedolven werd. De verschillende in het Kerkelijk Archief opgespoorde huurcelen van dit steenpoelveld lopen over een tijdspanne van meer dan een eeuw t.t.z. van 1511 tot 1640 en het is dan niet uitgesloten dat verschillende «scheysputten» hier op mekaar volgden, omdat, zoals verder zal blijken, de uitgeputte steengroef met de aarde van de volgende diende aangevuld te worden.

Volgens een pachtbrief van 1547 is het mogelijk de ligging van het veld met de steenpoel als volgt nauwkeurig te bepalen: «gelegen bij der Galgen van Bruessele tusschen die straete die

van Bruessele tUccle weert gaat (de heirbaan van Stalle op Brussel) in deen zijde ende die straete die van Bruessele te Vorst weert gaet (de huidige Brusselse steenweg) in dandere, metter derde zijde aen de straete die van de Hazepoel ten Elterken oft ten Lindeken weert gaet (de Hooiweg?)», geciteerd in het «Pachtboek» nr. 7131.

De abdijen droegen er zorg voor zoveel mogelijk de uitgestrektheid van de bebouwde grond te handhaven. De steenhouders kregen de scheysputten in pacht «onder conditie dat sy soe sullen scheysen datter nyemant int storten van eerde bij vercort (benadeeld) en worde, oyck soe daer eenighe goeden eerde souden vallen die selve nyet en sullen versmachten maer ten proffijte van den Goidshuyse apaert sal gegoten, om alsoe te lande gebrocht te worden» (K.A. Abdij ter Kameren, nr. 5696).

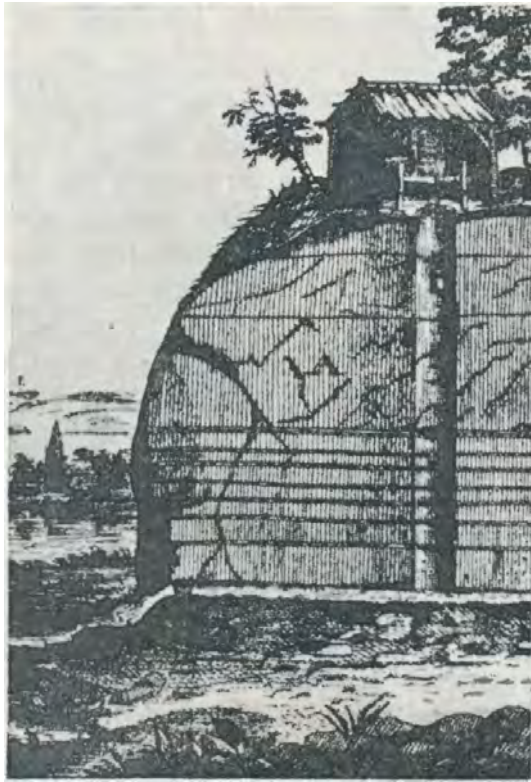
Het uitdelven geschiedde doorgaans in open lucht, uit grote putten die vervolgens dienden aangevuld te worden «wel verstaan dat dierste werk vuyt zijnde die eerde van het navolgende werck sal gestort worden int selve ierste vuytgebbrocht werk» (K.A. Abdij ter Kameren, jaar 1627, nr. 5696).

Voormelde pachtbrief van 1627 gold voor een steenput van een half dagwand land uit een groter stuk van 3 dagwand bij de Galgendries «vercocht (?) alleene om te scheysen, aan Machiel ende Hans Steps steenhouders, voor sesse jaeren». Deze steenput lag: «onder de prochie van Vorst lancx de strate loopende van Brussel naer Vorst ten eenre ende aen een groote ledige plaatse geheeten den Galgendries.... ende met eenen eynde tegen desselfs goidshuysbosch geheeten d'Jootsche dal (dus tegen de noordwestelijke hoek van het huidig Dudenpark). De beperking tot een half dagwand van de steengroef mag geen aanleiding zijn tot een verkeerde opvatting over haar belangrijkheid; het waren immers de abdijen zelf die de beperking oplegden: «behoudelijk dat men den selven steenput nyet en sal laten meerder maken dan vijftich roeden eens» (pachtbrief van 1567, Abdij Vorst K.A. 7132).

Soms gebeurde het delven ook langs zogenaamde «buizen oft borreputten» (K.A. nr. 5732) die toegang gaven tot onderaardse gangen; zie bijgaande schets van soortgelijke scheysput te Etterbeek in 1784, gepubliceerd in «Bouwbedrijf in de Lage Landen» door dr. A.L.J. Vande Walle, blz. 60.

De stenen werden opgehaald met manden, vastgemaakt aan een koord die rond een as gewonden werd. Het is duidelijk dat deze werkwijze een groter rendement medebracht, vermits ruime aardeverplaatsingen vermeden werden. Ze was evenwel veel gevaarlijker voor mensenlevens; het spreekt vanzelf dat in deze condities zware ongevallen zeer goed mogelijk waren mede door gebrek aan nodige voorzorgen. Blijkbaar was het met het oog op gebeurlijke instortingen dat de steenhouders verplicht waren, na het weghalen van de lagen steen, de schachten met aarde en afval aan de vullen en dat er slechts één borreput tegelijk mocht ontgonnen worden (K.A., Abdij ter Kameren, nr. 5696).

Of de onderaardse gangen met hout ondersteund waren is ons niet bekend. Geen enkele bepaling hieromtrent komt in de handschriften voor.

Steengroef van kalkzandsteen met verticale schacht te Etterbeek in 1784, naar F.X. Burtin (Cliché Dr. A.L.J. Vande Walle).

Verder verhuurt de abdij van Vorst in 1633 bij de Drie Torekens een partij «lant om uit te cheysen». Het ging hier ongetwijfeld om degelijke bouwsteen, want de huurpacht vermeldt dat boven hun huurprijs, de steenhouwers de verplichting hadden aanvaard «ses steenen boghen ende welfsels van drij bruggen achter tclooster» op te bouwen. De scheysput moest ook een zekere omvang hebben, want de pacht was door vier steenhouwers, de genaamden Mattheus Goddefroidt, Machiel Vandenberghe, Paul Vervort en Jan Steps, aangegaan, voor een termijn van 9 jaar (K.A., abdij Vorst, reg. 7332). De regel gold evenwel dat, indien de groef eerder uitgeput was, de huur zou «comen te cesseren mits behoorlijke advertentie ten comptoire van de Abdij» (K.A. Abdij ter Kameren, nr. 5732). In de meeste gevallen werd de steen gehouwen op de plaats zelf van de ontginning.

In 1638 is er sprake van de volgende steenpoel in een opgave van de goederen van de Abdij Vorst (K.A. 7152, art. 95): «een stuck lant groot 7 bunder 2 dachw. 65 r., gelegen opt Galgevelt over de herstraete *daer den Scheysputte inne staet*».

Dit stuk land was gelegen «met twee zijden de straete metter derder sijde aende goeden van Sinte Pieters ten Sieckelieden in Brussel... dander sijde het goed van tclooster ter Cameren ende de heyde daer de justitie van de drij torrekens staen». Deze scheysput lag dus *rechts* van de heirbaan van Brussel op Stalle omtrent de plaats waar de Hooiweg bij deze weg aanknoopte. Hij besloeg een oppervlakte van 2 dagw. 50 roeden.

Een steenput van ca. 3 dagw. komt insgelijks voor op de figuratieve kaart opgemaakt door gezworen landmeter De Dyn (K.A. nr. 7152). Hij lag tussen het Slappersbos en het Beukenveld tegen de reeds vermelde weg van Brussel op Stalle. Dit komt overeen met de ligging van de vroegere «zavelput» ongeveer op de plaats van het huidig basketplein, in het sportcentrum.

Eindelijk troffen wij in de lokale schepengriffie (register nr. 3343, jaar 1654) nog een steenpoel aan, gelegen op «het veld genaamd den Grooten Schilt in de prochie van Vorst, groot 1 bunder, 42 r. teghen die herbane loopende van Halle (Brusselse steenweg) commende metter tweede sijde aen den goeden Jans en Marie De vaddere, metter derder sijde aen scheerenstrate gemeynelijck geheeten den hoywech ende metter vierder zijden tegen de goeden Gillis en Loys De vaddere». Deze steenpoel lag bijgevolg *links* van de heirbaan van Brussel op Stalle niet ver van de poel, hierboven vermeld in 1638.

Het land met de steenpoel diende voor de helft als pand van de steenhouwer Ingelbert Bernaerts en zijn huisvrouw Elisabeth Bilt, voor een jaarlijkse rente, verschuldigd aan Jouffr. Johana Van Vilvoerden. Meteen hebben wij dan het bewijs dat er te Vorst ook scheysputten aan dorpelingen toebehoorden. In 1623 was «Meester Ingelbert Bernaerts» deken van het steenhouwersambacht deel uitmakende van het ambacht genaamd de vier gekroonden (R.A.B., ambachten en gilden nr. 894).

Stippen wij ook aan dat sommige ingezetenen de toelating kregen om zandsteen in de scheysputten te delven, die eigendom waren van de abdijen van Vorst en van Ter Kameren en voor doeleinden die deze kloosters aanbelangden. Zo bracht b.v. pachter Leymans van 1733 tot 1766, voor het herbouwen van een nieuw pachthof «den Roetaert» aan de abdij van Ter Kameren verschillende sommen in afrekening van zijn pacht om «*steen te schijsen*». Op 28-9-1766 trok hij er een voorschot af voor «*dagburen van cheynsen*» voor dezelfde bouw (K.A., Abdij ter K., reg. 5767).

Op het einde van het Oud Regiem werd er hier dus nog natuursteen gedolven, zeer waarschijnlijk in de nabijheid van het uitgestrekt Galgeveld, want het hof «den Roetaert» lag er niet ver af, wat lager in de Lange Vierstraat (de huidige Vuurstraat te Vorst).

Doorgaans mochten de steenhouwers over een perceel grond beschikken, zonder tussenkomst van de pachter der landerijen, om

er aarde en steen op te stapelen «mits voor iedere te gebruycken roede erde soo danige modique somme als sij (de verhuurster) met hem dienswegens sal connen conveniere».

In sommige pachtvoorwaarden met de steenhouwers werd er «ondersproken dat tvoirsc. Goidshuyse *ende die ghene die van sgoidshuyswegen in den voirsc. steenpoel wercken*, zullen mogen met hueren wagene ende peerden gaen varen ende keeren op ende over tvoirsc. lant, daert nyet besaeyt en es, alzoec dickmale als huer believen sal ter minster schaden, sonder den voirsc. pachter taensien oft recompensie dairaff te dorven» (Pachtbrief K.A., Abdij Vorst, jaar 1546, reg. 7131, blz. 2). Dergelijke vermelding ook in 1567 (K.A., Abdij Vorst, nr. 7132, blz. 125).

Op de vraag of de scheysputten te Vorst al dan niet bestendige uitbatingen waren schijnt men wel negatief te mogen antwoorden. In de meeste gevallen hing dit natuurlijk af van de lokale bouwtoestanden of van exportmogelijkheden. Men vergete echter niet dat de ontginning van diepe lagen steenblokken gedurende handenarbeid van grondwerkers vergde, voor het verplaatsen van zand en aarde. Op het voorplan rees er dan de kwestie van het bekostigen van vele daguren voor deze arbeiders en het spreekt vanzelf dat de werknemer zich niet kon blootstellen om deze kosten op zich te nemen, zelfs wanneer hij het op eigen krachten wilde uitvoeren, zonder de zekerheid te hebben dat er bestellingen voor een en ander bouwwerk mochten verwacht worden. Dat er in het winterseizoen ook gemakkelijker, en bijgevolg tegen betere voorwaarden, grondwerkers beschikbaar waren, is een tweede feit dat in aanmerking komt voor een sporadische uitbating in onze scheysputten.

Alles samengenomen blijkt uit voorgaande, zeker wel onvolledige gegevens, dat er op de hoogvlakte van het grondgebied menige zandsteengroeven ontgonnen werden, meestal langs weerszijden van de Heirbaan van Brussel naar Stalle, de zeer oude «Heuvelheirbaan», zoals L. Verniers ze noemt, ook tegen de bovenste rechterzijde van de steenweg op Brussel. Het is normaal dat men ze zocht te exploiteren bezijden de oudste verkeersbanen, t.t.z. op plaatsen waar de vervoermogelijkheden niet al te lastig waren.

IV. RIJKE ZANDSTEENLAGEN. HUN ECONOMISCHE BETEKENIS

Als men het onderstaand verslag in acht neemt kan men ten slotte verzekeren dat de schichten zandsteen in de bodem van de Vorstse hoogvlakte breed verspreid lagen en dat ze tamelijk wel voorzien waren.

Het gaat hier over een mededeling van een geleerde Engelse geoloog, sir Charles Lyell (1797-1875) die in de omstreken van Brussel in het midden van vorige eeuw op studiereis was.

«Met kapitein Le Hon onderzocht ik te Vorst, zegt sir Charles Lyell (4), een natuurlijke sectie van de ondergrond in een holle weg tegen het buitenverblijf van de heer Mosselman (dit is zeer waarschijnlijk de huidige Mysteriesstraat tegen het Dudenpark). Wij merkten op een korte afstand al de stratificaties, vanaf de laagste bedding Numulieten tot aan de Lakeniaanse zanden inclus.

In het onderste deel, tegen de weg, merkten wij *verscheidene lagen stenen* op waar inprentingen van Cardium, Cythera en andere schelpen in voorkwamen die schichten Numulieten schenen te ondersteunen. De Numulieten Planulatus verspreiden zich op een dikte van ongeveer 10 voet zand gedeeltelijk groenachtige, met in het midden massieve lagen samengehoopte Numulieten. Op dit hoger vlak zijn de kalkachtige zanden duidelijk zichtbaar. De schicht Numulieten Loevigatus is door een stratificatie van 70 voet dik gescheiden van de onderste zand- en steenachtige aanslibbingen die N. Planulatus bevatten. Al de lagen zijn bijzonder afhellend en liggen op een steilere hoek dan om het even welke andere die ik te Brussel opmerkte» (zie verwijzing 4).

Dat er dikke lagen zandsteen aanwezig waren, zowat overal in de ondergrond van het hoge gedeelte van het grondgebied, is dan een feit.

De steen kon niet zo erg diep liggen. Hij kwam in onze omgeving zo overvloedig voor dat Alf. Wauters in het laatste kwartaal van vorige eeuw schreef: Aux environs de Bruxelles la pierre à bâtir se trouvait en grande abondance et l'on n'avait autrefois qu'à fouiller le sol dans certaines communes pour se procurer d'excellents matériaux (Annales soc. d'archéol. de Brux. dl. II).

Voormelde geschreven inlichtingen wijzen op bescheiden ondernemingen van 3 à 4 steenhouwers - denkelijk met hun gezellen - doch dit zijn toestanden meestal uit de zeventiende en achttiende eeuw, toen de baksteen al meer en meer de gunst in het bouwbedrijf had verkregen, en weliswaar gemakkelijker, zonder te hoge handenarbeid, kon geproduceerd en verwerkt worden. Hij kon vrij dikwijls in de nabijheid zelf van de bouwwerf vervaardigd worden.

Men schijnt evenwel te mogen aannemen dat de belangrijke bestellingen, meestal voor geestelijke gebouwen, in de middeleeuwen heel wat activiteit in onze steengroeven zal meegebracht hebben. Voor de abdij van Affligem bij voorbeeld, die sinds 1152 de exploitatie had van een kalkzandsteengroef te Meldert, werd er lange jaren druk gearbeid.

(4) Sir Charles Lyell, aanvankelijk advokaat, werd in 1832 gelast met de cursus van Geologie in het Koninklijk College van Londen. Deze cursus werd gepubliceerd in 1833 (Principes van Geologie). Hij had geweldig succes (geciteerd door H. Vander Goten en J.P. Vokaer in hun interessant natuurkundig werk: Le Parc Duden à Forest, blz. 3).

«Deze onderneming was zo belangrijk, dat zij ook bouw-materiaal leverde te Antwerpen, te Mechelen en in andere steden in de omgeving. Het aantal grondbewerkers, steenhouwers en beeldhouwers, die zich in de nabijheid gevestigd hadden, was er zo groot, dat de plaats het aanzicht had van een stad en dat Brussel en Aalst met moeite konden beletten dat er een vrije markt zou opgericht worden.» (Dr. Vande Walle, a.w. blz. 61.)

Wij weten anderzijds dat in de middeleeuwen de gehouwen «Brabantse steen» vooral deze met een zeer harde kern, zoals de onze, van een zekere faam genoot in de vreemde voor het bouwen van de toenmalige kunstwerken. In zijn zo belangwekkend en gedocumenteerd werk «Het Bouwbedrijf in de Lage Landen, tijdens de Middeleeuwen (Antwerpen, 1959) vermeldt Dr. A.L.J. Vande Walle:

«In 1491 vinden wij dat er «brabandistone of brabantse steen» (5) aangeschaft werd voor de kerk van St.-Mary-at-Hill, Engeland, en ook dat de zandsteengroeven van Vorst insgelijks steen naar Engeland uitvoerden: Driehonderd «white-forestoon of Brabant» worden in 1444 bestemd voor de London Bridge (a.w., blz. 64).

Dat er lokale kalkzandsteen naar het buitenland kon uitgevoerd worden mag, op economisch gebied, niet onopgemerkt voorbijgaan. Het feit wijst op het delven in onze streken van tamelijk grote hoeveelheden witte bouwsteen en wellicht ook op de degelijke kwaliteit van het geput bouwmetaal.

Is het nu mogelijk, aan de hand van de ingewonnen inlichtingen en van de overgebleven sporen bij de nog bestaande gebouwen, zich de omvang voor te stellen van de zandsteennijverheid te Vorst? Bij gebrek aan volledige gegevens is dit moeilijk aan te tonen. Het opbouwen van de parochie- en de abdijkerk, de uitbreiding van de abdijgebouwen in de vroege middeleeuwen en het optrekken van enkele burgerhuizen waren in die tijd het voornaamste lokaal afzetgebied van bouwsteen. Doch veelal bestaat er twijfel nopens het tijdstip zelf van de opbouw der voornaamste gebouwen (de geestelijke) en in de vijftiende eeuw kwam de benutting van baksteen, vervaardigd door de abdij, met leem uit haar «careelweyde», het gebruik van natuursteen in ruime mate beïnvloeden.

Wij herinneren, echter pro memoria, aan enige datums die door de geschreven bronnen overgeleverd worden: 1241, de abdijkerk te Vorst; 1444, de London-bridge (Engeland); 1633, bogen en welfsels van drie bruggen achter 't Benediktinessenklooster te Vorst; 1763, het modelpachthof «den Roetaert» te Vorst.

Het valt op dat voor deze werken de stevigheid, hoofdzaak diende te zijn. En beperken we ons dan verder tot enige nog

(5) Volgens Dr. Vande Walle wordt als «Brabantse steen» de Brusseliaanse kalkzandsteen aangeduid uit de groeven uit de streek van Brussel en Waals Brabant (a.w., blz. 58).

zichtbare sporen van zandsteen aan oude gebouwen en inrichtingen:

Aan de parochiekerk St.-Dionysius (waarvan totnogtoe de datum van opbouw niet gekend is) is er o.i. lokale zandsteen te bespeuren, onder meer aan het buitengedeelte van de Sint-Alenakapel, aan het koor en in het onderste gedeelte van de toren. Het apparaat is er kleiner dan deze van de Dilbeekse steen en minder fijn afgewerkt.

In de abdij, die na gedeeltelijke vernieling heropgebouwd werd in 1764, en waarvan de abdijkerk sindsdien gesloopt werd, is het moeilijker de in lokale zandsteen heropgetrokken gedeelten te vereenzelvigen, omdat het overgebleven materiaal met andere natuursteen gemengd werd. In dit opzicht hoeft gezegd dat men vroeger zeer spaarzaam omging met natuursteen. Deze werd meer malen opnieuw gebruikt, na iedere afbraak.

Citeren wij ook nog de St.-Dionysiusfontein (gerestaureerd omstreeks 1950), een steunmuurtje in de Luikstraat aan het Tehuis voor ouden van dagen, zekere nog bestaande delen van de omheiningsmuur van de abdij, tegen de huidige Abdissen- en de Faradaystraat, enz.

Bij de lekegebouwen waren in de ons nog bekende, nu verdwenen burgerhuizen alleen de fondamenteen en de onderbouw in natuursteen, terwijl men de lemen hutten op een rij ruwe zandsteen bouwde.

Voor andere meer recente gebouwen was de baksteen met rijen kalkzandsteen doorstrept, b.v. voor het verdwenen kasteel «den Wijngaerd», dat dagtekende van het begin der XIXe eeuw; hiervan getuigde de bouwkundige A. Schayes: «C'est un heureux mélange de la pierre et de la brique». Zo is ook het nog bestaande meiershuis Lanné (1774) opgetrokken.

Stippen wij nog aan dat uit de smallere blokstenen witte kasseistenen gehouwen werden, nog een voorbeeld van de hardheid van de lokale zandsteen. Met deze soort stenen is een deel van de ingang van het Benediktinessenklooster op het St.-Dionysiusplein geplaveid, alsmede een weg in het Dudenpark boven het voetbalveld van de «Union St.-Gilloise».

Het is ook opmerkenswaardig dat een stevige steunmuur in ruwe zandsteen tegen de Mysteriesstraat de zuidelijke grens vormt van het Dudenpark en dat de noordelijke grens van dit park (hoek Brusselse st. en Massenet-laan) van een vier meter hoge steunmuur in bloksteen voorzien werd.

Eindelijk werd er af en toe nog buisvormige harde natuursteen «zavelsteen of scheurresteen» geheten, die sporadisch in de Lakeniaanse schichten van kwarts- of kiezelachtig zand voorkomt, gebruikt bij de opbouw van sommige huisjes. Een typisch voorbeeld hiervan was het verdwenen «scheurrekasteeltje» vroeger gelegen tegen de Statiestraat, waar nu de II Britse Legerlaan is doorgetrokken. Andere huisjes werden in de vorige eeuw gedeeltelijk met dit materiaal opgetrokken (zie foto).

Verdwenen huisje in de Zijdenweverijstraat te Vorst, gedeeltelijk opgebouwd met «zavel- of scheurresteen». foto 1948.

Men ziet dat het delven van witte steen te Vorst ettelijke sporen naliet en niet gauw uit de herinnering zal verdwijnen.

Een gelukkig toeval kwam hieraan nog bijdragen.

Toen het Gemeentebestuur vóór enkele jaren met de aanleg van het sportcentrum in de vroegere «zavelput» aanving, kwamen er bij de uitgravingswerken nog vele lagen zandsteen te voorschijn.

Het bestuur wist van deze massa ruw bouw materiaal een dankbaar gebruik te maken op de plaats zelf waar ze opgegraven werden. Zandsteen werd de bouwstof van verschillende bouwwerken: een steunmuur met treden tegen de Domeinlaan; twee lange rijen steunmuurtjes langsheen de toegangswegen van het voetbalveld «La Forestoise» met twee pilasters aan de ingang Rousseaulaan; treden bij tennis- basketpleinen, en andere nog, die op verschillende vlakken liggen en door rustieke trappen verbonden zijn.

In de meeste van deze muren zijn nissen voorzien, waarin 's zomers prachtige bloemen prijken. Vierkante stenen bloembakken werden in bloksteen opgemetst en bevatten verschillende soorten sierplanten.

De hoeveelheid gebruikte natuursteen is in het sportcentrum waarlijk verrassend. Men zou zeggen dat een aloude nijverheidstak zich hier aan onze verbeelding heeft willen opdringen.

HENRI HERDIES

Goetsenhoven

Over oostelijk Brabant, de streek tussen de twee Gete's waar Hageland en Haspengouw aan elkaar grenzen, zijn maar weinig geschiedkundige werken verschenen, en nog het minst over hun grensgemeenten. Nochtans is er wel een en ander dat belangstelling verdient, en waaruit onze mensen iets over hun voorouders en voorgangers kunnen leren. Een steentje daartoe bij te dragen is het doel van deze nota's. We heten ze nota's: er was inderdaad geen sprake van een geschiedenis van Goetsenhoven te schrijven!

Al wat vooruitgezet wordt, is verantwoord door het parochiaal archief van de Pastorie; bovendien werden andere aanvullende archiefbronnen geraadpleegd te Tienen, Leuven, Brussel, Zoutleeuw, Mechelen.

*

* * *

Goetsenhoven (hoewel niet onder die naam: daarover later), zowel als gans de omliggende streek, was bewoond onder het Romeins tijdperk. Er werden weinig of geen doelbewuste onderzoeken of opgravingen gedaan; doch de toevallige vondsten, het bestaan van Romeinse graven, het bestaan van een Romeinse weg (diverticulum van Orp naar Tienen), dit alles wijst erop dat hier werkelijk Romeinse nederzettingen bestaan hebben.

Vannérus vindt zelfs te Goetsenhoven een Romeins castrum terug, t.t.z. een versterking van de limes, die Keizer Juliaan de Afvallige in het midden der IVe eeuw liet aanleggen. Die limes was een verdedigingsnet lijk de Maginotlijn, gemaakt om de invallen en inwijkingen van de uit het noorden komende Franken te stuiten. De huidige nog bestaande naam Calster zou een overblijfsel zijn van de Romeinse naam «castrum». Deze versterking werd gehouden door een kleine militaire bezetting, en daarrond vestigden zich de Romeinen, die hier een villa of een uitbating hadden. Dit castrum moet zich ongeveer bevonden hebben op het hoogste punt van de gemeente: waarschijnlijk staat het Godshuis en de aanpalende woningen op zijn oud terrein. Moesten hier opgravingen kunnen gedaan worden, dan bestond er veel kans Romeinse oudheden te vinden.

Die limes was dus om zo te zeggen een grenslijn, die men ook in het Latijn een «marca» noemde. In dergelijke namen veranderde het volksgebruik dikwijls de *a*-klank in *e* (Dr. J. Lindemans, *passim*), en dan ontstond hieruit «meer». Nu vinden we te Goetsenhoven het toponiem «Meer» terug op twee plaatsen: een in het noorden, nl. het gehucht Meer, en een ten zuiden in de naam Merepoel. Die namen bestaan reeds in de oudste oorkonden! Het gehucht Meer heet dan: Marca en Alta Marca, in de Waals-Franse akten: Marque en Haute Marque.

Deze naam kan de oudste kern van Goetsenhoven aangeduid hebben; de huidige naam is inderdaad pas een laat-Frankische, zoals Raatshoven, Attenhoven en dgl.

Goetsenhoven, wanneer wij alle niet-wetenschappelijke verklaringen van kant laten, is de «boerderij van Goditso».

*

* *

De «Romeinse muur» heeft waarschijnlijk te Goetsenhoven geen dienst bewezen: de Salische Franken waren, meer naar het westen, het Kolenwoud omgetrokken, en op het einde der IVe en in het begin der Ve eeuw, waren Doornik en Kamerijk reeds de hoofdsteden van het westelijk Frankrijk. Deze Salische Franken zijn echter niet de voorouders der Goetsenhovenaren! Dr. J. Lindemans (Toponymische Verschijnselen) en Dr. J. van Ginneken beperken de kolonisatie der Salische Franken door een lijn die ten westen van Tienen loopt. De naam Goetsenhoven zou kenmerkend zijn voor afstamming van Ripuarische Franken! Deze kwamen over de Rijn en vielen België binnen in 338. Ze werden verslagen en teruggeworpen, in 406, 428 en 433. In 440 hernieuwden ze hun pogingen, en na de dood van Aetius, laatste Romeinse prefekt van Gallië, namen ze onbetwist bezit van de Maasgouw, Haspengouw en Taxandrië.

De Romeinse bezetting van de limes zal van hieruit achteruit geweken zijn zonder strijd: vermoedelijk vertrokken met hen de bezitters der villa's, zodat de inwijkende Franken hun keuze konden doen in de ontgonnen velden, en een hoeve konden bezetten of bouwen. Te Goetsenhoven werden vier kernen gevormd: één te Meer, op de Romeinse weg, één onder de beschutting van het castrum; en één te Ast; te Ramshoven ook werd het terrein onder de Franken verdeeld. In deze vier centra zullen de eerste kapellen oprijzen.

Terwijl Clovis met zijn Salische Franken geheel Gallië veroverde, pasten de Ripuarische Franken zich aanstonds aan het heersend regime aan en onderhielden de Salische Wet, omdat het Rijkswet was. De Romeinse bestuurlijke verdelingen bleven ook behouden, maar kregen allengs nieuwe namen. Nieuwe overheden werden aangesteld: zo zijn de voorouders der Pepijnen vermoedelijk meiers geweest van Hasbania, met hun zetel te Neer- of Overhespen.

Onder de eerste Karolingers bleef die bestuurlijke regeling behouden, maar deze laatsten pasten daarenboven het regelmatig bestuurlijk bezoek van de «Missi dominici», de gezanten van den vorst, toe.

Goetsenhoven ligt op de grens van Haspengouw, doch hoorde tot het graafschap Brunenrode, waarvan het de uiterste grens vormde (Buvé heeft getracht de grenzen van dit graafschap vast te stellen, volgens de opgaven van Gilles d'Orval; hij plaatst

Goetsenhoven, zo niet geheel, dan toch grotendeels in dit graafschap.

Na het uiteenvallen van het rijk van Karel de Grote was heel die streek begrepen in de omvang van het Duitse Keizerrijk. Doch de Duitse keizers of koningen waren niet machtig genoeg om aan de landhonger van hun geburen weerstand te bieden, vooral niet aan de graven, later hertogen van Brabant. Daarom beleenden zij de Luikse Prins-Bisschop met bijna al de grensgoederen, overtuigd dat het Prinsbisdom, waar zij bij de benoemingen van de titularis tussenbeide kwamen, voor hen een waarborg van trouw zou zijn.

Nu, in de Xe en XIe eeuwen ontstonden te Luik de vele kapittels, die een voornamelijk rol in de geschiedenis van het Prinsbisdom gespeeld hebben. Elk kapittel werd door de Prins-Bisschop begiftigd met goederen en tienden; de kerkvorsten waren mild en in de geschiedenis der omliggende dorpen verschijnt van dan af het een of ander kapittel van Luik. Te Goetsenhoven kreeg het kapittel van St.-Denijs de kerk en de tienden van het dorp, en bovendien nog heel wat goederen in het omliggende, tot Zoutleeuw toe.

Wereldlijke heren hadden hier ook bezittingen: o.a. het Huis van Heverlee en de graaf, later de hertog van Brabant. In de XIIIe eeuw vormde Heverlee een leengoed te Goetsenhoven voor een tak van zijn familie: zo ontstond de Heerlijkheid (ze was korte tijd een baronie) van Goetsenhoven. Na anderhalve eeuw werd de heerlijkheid die niet uit zoveel goederen bestond verkocht. Het zijn verschillende takken van het huis de Merode die het langst heer van Goetsenhoven geweest zijn. Ze hadden de middelbare en lage justitie; Leuven had het hoog gerecht.

Zo kwam het ook dat Goetsenhoven twee schepenbanken had: een Luikse en een Leuvense. Bovendien stelde het Kapittel van St.-Denijs ook een meier en schepenen aan. De verleden akten werden trouw ingeschreven in de schepenrollen. Voor het bestuur van het dorp werd een meier en een secretaris benoemd.

Op bestuurlijk gebied lag Goetsenhoven in de Meierij van de Gete; voor het geestelijke hing het of van de Dekenij Zoutleeuw, tot de inrichting van de nieuwe bisdommen in 1559: van dan af maakte Goetsenhoven deel uit van het Aartsbisdom Mechelen, Dekenij Tienen.

Goetsenhoven is altijd geweest een landbouwgemeente die van ouds her gewerkt heeft op vruchtbare grond. Om de drie jaar lag elk veld braak. Men bebouwde koren, tarwe en gerst. Grote winningen hielden er kudde schapen op na; en er was ook een gemeentelijke varkenshoeder. Bossen waren er nog veel: langzamerhand werden ze gerooid tot labeurgrond, maar we zullen nog eeuwenlang de sporen terugvinden van de uitlopers van het kolenwoud.

Op de grens van machtige geburen gelegen, onderging Goetsenhoven daar de nadelige gevolgen van, vooral in de middel-

eeuwen, toen de heren, ook om kleine oorzaken, in oorlog gingen. Vooral het gehucht Meer, aan de grote weg gelegen, had er veel onder te lijden. De inwoners zochten hun heil in de vlucht, en waren te vol vrees om terug te komen. De Seyn schrijft in enkele woorden: «Goetsenhoven leed aanzienlijk door de inval van 1507. Bij de aanval op Tienen in 1604 door de muitende soldaten werd de pastorie afgebrand. Het jaar 1635 was rampspoedig: in die tijd was de ellende verschrikkelijk te Goetsenhoven: het aantal ploegen was geslonken van 100 tot 16 of 17! Later had de plaats nog veel te lijden van de oorlogen, namelijk in 1696 en in 1705, de dag waarop de Frans-Spaanse lijnen ingebeukt werden door generaal Marlborough.

De statistieken geven cijfers op die tot nadenken stemmen: de haardtellingen luiden voor 1374: 311 huizen en 3 te Meer; in 1464 waren er maar 153; in 1472: 140, en in 1492 nog slechts 45! In 1526 waren er 125 haarden; dit getal daalde in 1656 tot 33 en in 1686 tot 26!

De lijsten van de «communicanten» (d.i. de parochianen die hun Pasen hielden) zijn niet minder betekenisvol. Gedurende gans de XVIIe eeuw blijft het aantal beneden de tweehonderd; slechts in de jaren 1617, 1634 en 1672 wordt 200 bereikt. Vanaf 1731 stijgt het aantal voortdurend en in 1784 is er een totaal van 475. Wil men het benaderend cijfer der inwoners bekomen, dient men het getal haarden te vermenigvuldigen met vijf; of bij het aantal communicanten de twee derden van het bewust cijfer bij te tellen.

*

* * *

Wanneer werd Goetsenhoven gekerstend? Hoe oud is de parochie?

Wauters zegt dat de parochie in 1139 van de Dekenij Zoutleeuw afhing. We weten dat ze toebehoorde aan het kapittel van St.-Denijs te Luik. Jammer genoeg is er geen Luiks kapittel dat zo weinig bestudeerd werd als het St.-Denijskapittel.

In 982 gaf Otto III aan Notger een charter van bevestiging van goederen, waaronder het Graafschap Brunengeruz of Brunenrode. Deze Prins-Bisschop bouwde de St.-Denijskerk en stichtte er twintig kanonikaten; in 989 maakte hij er dertig van, die hij begiftigde met goederen, waaronder de villa Goetsenhoven.

Was er toen reeds een kerk? of een parochie?

Zeer waarschijnlijk: we vinden er alle kenmerken die tekenend zijn voor de oudheid van een parochie.

Te Goetsenhoven was er geen kasteel of kasteelheer: de kerk was geen kastraal eigendom; het was een vrije kerk, die bestond lang voor het Huis van Heverlee er, voor een van haar afstammelingen, een heerlijkheid vormde.

Het was een «gehele» kerk; tot haar competentie behoorden de «gehele» tienden. Een eigenaardige bijzonderheid: van de

competentie der kerk waren: de gehele tienden, grote en smalle, van het gehucht Meer; de tienden, in het overige deel der gemeente, werden geïnd door St.-Denijs.

Het is uitgemaakt, door de studiën over het oude parochie-
wezen, (Dr. J. Verbesselt, *passim*; de Moreau; Mgr. Simenon; Laenen; Brassine, e.a.), dat «de kerken die als patroon hebben o.a. St.-Laurentius, op zijn minst dagtekenen uit het Karolingisch tijdperk», dat de kerken met o.a. St.-Laurentius als titularis, behoren tot een periode gaande van de VIe tot de VIIIe eeuw. Welnu, St.-Laurentius is titularis der kerk van Goetsenhoven.

Een capitulaire van Lodewijk de Vrome (818-819, c. 10) schrijft voor, dat iedere kerk moet beschikken over een «mansus integra», d.i. over ongeveer twaalf bunder labeurgrond, een curtis, nl. een huis met hof en afhankelijkheden, vier laten voor het bebouwen van het bedrijf, een kerkhof, de tienden en de offeranden. De twaalf bunder kerkgoed vindt men terug vanaf de oudste documenten tot aan de Franse Revolutie.

Volgens Dr. J. Verbesselt wordt aangezien als een verwijzing naar Frankische oorsprong het bestaan in de XIe eeuw van een Collegium presbyterorum of Fraternitas. Te Goetsenhoven is in de XVe eeuw de Confraternitas of Broederschap van de St.-Laureis, een collegium presbyterorum bekend. Mogen we veronderstellen, - bewijzen kunnen we niet omdat de documenten niet hoger op klimmen, - dat die Fraternitas reeds eeuwen vroeger bestond?

Goetsenhoven lag in de invloedssfeer van St.-Truiden en Landen. Landen was, vanaf de zesde eeuw, een centrum van de kristelijke godsdienst, bakermat van de Pippiniden. Dezen hadden betrekkingen met de grote missiebisshopen en monniken, die toen België doorkruisten. Om slechts te gewagen van St.-Amandus: we weten dat hij in 640 te Landen was. Welnu, indien hij ook contact had met de H. Ermesindis, te Meldert (bij Tienen), dan valt het niet te betwijfelen dat hij de wegen van Goetsenhoven bewandeld heeft. En zijn niet Servatius, Lambertus, Eligius, en Trudo over de Romeinse baan getrokken, en hebben ze er niet gepredikt en bekeerd? Te Meer, te Ramshoven? We zien te Landen de eerste grote kerk oprijzen omstreeks 650; te Orp, te Hakendover, een weinig later. Zou het vermetel zijn te veronderstellen dat te Goetsenhoven de eerste bedehuizen opgetrokken werden op het einde der VIIe of in het begin der VIIIe eeuw?

Op het gehucht Meer stond een kapel, toegewijd aan St.-Petrus, bediend door een rector, die ook genoot van het beneficium van St.-Petrus. Er lag een kerkhof rond de kapel, waarop begraven werd tot ongeveer 1725; één enkele maal vinden we een allusie op een oude doopvont. Geen het minste spoor werd gevonden van een mogelijke oude parochie. Opmerkelijk is het feit dat de tienden, de ongedeelde tienden van Meer, ter competentie stonden van de «persona» van Goetsenhoven. Nabij

de kapel werden in 1140 de Norbertijnerzusters verplaatst van het dubbelklooster van Heilisseem. Buiten het hoogaltaar stond er nog een altaar van O.-L.-Vrouw. De dedicatie van de kapel werd gevierd 's zondags na St.-Paulusbekering.

Op het gehucht Ast, zelfde toestand: een kapel met oud kerkhof, maar waar men zeker in 1400 geen teraardebestellingen meer deed. Het hoogaltaar was een beneficiealtaar van O.-L.-Vrouw; rechts stond er nog een altaar van O.-L.-Vrouw, geheten «van de tweede stichting», en links het beneficiealtaar van de HH. Gertrudis en Genoveva. De dedicatie werd gevierd op H. Drievuldigheidsdag.

Waar hij handelt over soortgelijke kapellen zegt Kan. Van de Weerd: «Deze kapellen, onafhankelijk van de parochiekerk, met oud kerkhof, moeten theoretisch gesproken opklimmen tot vóór de parochie-inrichting, dus tot vóór 800; eens het tiendestelsel in voege zijnde, met de voorrechten aan de parochiekerk verleend, was het oprichten van zulke kapellen niet meer mogelijk; vooral stond de parochiekerk nooit het begrafenisrecht af.... Het is opvallend dat al deze kapellen voorzien waren van een beneficie....».

De beste uitleg, dunkt ons, voor de oorsprong van de parochie Goetsenhoven is deze: in de tweede helft der VIIe eeuw, en in het begin der VIIIe, werd het geloof gepredikt in de gemeente. Er zal spoedig een priester ter plaatse geweest zijn: St.-Amandus, in zijn brief aan de Paus, klaagt niet over gebrek aan priesters, maar wel over hun verstandelijk en zedelijk gehalte. De eerste priester, die vast ter plaatse bleef, zal zich te Meer gevestigd hebben, en misschien tegelijkertijd de kapellen van het centrum, van Ast en van Ramshoven bediend hebben. Wanneer, omstreeks 800, de parochies gevormd werden, verkreeg hij de tienden van Meer. De omstandigheden brachten mee dat de verplaatsing van zijn zetel naar het centrum nodig werd: de kapel van Calster werd de hoofdkerk van de parochie.

We mogen niet hopen dat er veel zou bewaard geweest zijn van die eerste inrichtingen: om maar van een oorzaak te wagen: er waren de invallen der Noormannen: in 882 plunderden ze gans Haspengouw; ze vernielden o.a. St.-Truiden, waar de H. Libertus door hen gedood werd en in 884 werden de streken van Leuven en Tienen verwoest. In 892 werden ze eindelijk verslagen te Leuven.

De Capitularen verboden kerkelijke diensten uit te oefenen in private woningen; de eerste missionarissen hebben dus hun eerste bedehuizen opgebouwd in het materiaal van die tijd: hout en leem.

De H. Beda geeft een beschrijving van het bouwen van zo een primitief kerkje van onze voorouders:

«Als men een kerk van hout wilde bouwen, legde men eerst in rechthoekige vorm zware eiken balken op de grond, zodat zij daarin een stevige grondslag vormden. In het midden waren

deze balken over hun hele lengte diep doorgroefd, dus van een gleuf voorzien. In deze gleuf plaatste men naast elkaar, op ongeveer een duim afstand, over de helft doorgesneden en van onder aangepunte eikenstammen, wier platte zijde naar binnen en ruwe zijde naar buiten was gekeerd. Die stammen waren ook van boven aangepunt: hierop werden eiken balken gelegd, die op gelijke wijze als de onderste doorgroefd waren. Op deze wijze werden de wanden door de onderste en bovenste balkenlaag vastgemaakt. De boomstammen echter die de smallere zijwanden vormden, klonnen trapsgewijze naar het midden en werden eveneens door twee balken bevestigd, die over hunne lengte van een gleuf voorzien waren, in het midden van iedere zijmuur tegen elkander stootten en daar verbonden werden. Het dak werd gevormd door eiken planken. De duimbrede tussenruimten der muren, waardoor het licht kon dringen, waren meestal met stro dichtgestopt of met huiden bedekt, zodat de tocht niet hinderen kon. Om er het duister te verdrijven, hingen talrijke lampen van het dak naar beneden.»

Dr. J. Verbesselt (passim) vat dat alles kernachtig samen in deze woorden: «Wanneer het kristendom zich verspreidde, waren de meeste dorpskernen reeds zo goed als gevormd. De Frankische kolonisten hadden ofwel de oude centra overgenomen, ofwel de akkergrond in velden ingedeeld, en deze laatste in percelen, gewoonlijk zeer lang maar smal...».

«Een capitulare van 819 leert ons hoe de ontginners van een bepaalde plaats hun krachten verenigden om, onder toezicht van hun bisschop of hun graaf, een kerk op te richten; dit kon slechts een vrije of een vicuskerk zijn» (te Goetsenhoven was het een vrije kerk).

«Wanneer nu, vanaf de VIIIe eeuw, de parochie tot stand kwam, was er geen plaats meer op den «dries»; dus werd de kerk gebouwd bezijden, en niet op den besten grond. Vandaar dat vele kerken b.v. op een heuvel gelegen zijn, soms ook met het oog op een goede verdediging in tijden van nood».

Is dat bijna niet de beschrijving van de kerk van Goetsenhoven?

Het kerkgebouw is Romaans, en dagtekent, naar de specialisten, van de XIIe-XIIIe eeuw. Het is dus zeker niet de «oudste» kerk. De voorgaande stond evenwel zo goed als zeker op dezelfde plaats. Bij eventuele opgravingen in de kerk, zouden er vermoedelijk resten te vinden zijn van de voorgaande bouw, misschien ook een Romaanse; hieronder kunnen de sporen zitten van een veel kleinere, voor-Romaanse, vierkante kerk.

De parochie Goetsenhoven mag zich met alle waarschijnlijkheid verheugen over een twaalfhonderdjarig bestaan.

MICH. APPERMANS

Meiseniersrechten

In het Register van oorkonden door de hertogen van Brabant verleend en samengebracht in een lijvig boekdeel rond 1500, inventarisnummer 8 van de Rekenkamer, vonden wij een belangrijke schepenbrief van Grimbergen van 14 april 1499, waarin «in properen persoonen gecompareert sijn groote menichte van volle meyssenierslieden der heren van Grymberghen, in diversche plaetsen geseten, afficerende ende verclaerende bij heuren eede de artikelen navolgende waerachtich wesende».

De brief is geadresseerd «sonderlinghe aen den eerweerdigen wijsen voorsienigen heren der Kamere van der Rekeningen ons geneden heren hertogen Philippus in Brabant».

Verschenen te Grimbergen:

— Ierst een geheeten Claus Goossens, wonende te Sinte Mertens Lenneke int lant van Gaesbeke, dat hij te Mechelen toll vrij gegaen ende gekeert heeft soe wanneer hij zijnen meysseniersbrief liet sien ende bracht voren ende vuerde zout ute.

— Ende een geheeten Henric van Assche, wonende te Liezele, dat hij met zijnen goede tollvrij gegaen ende gekeert heeft te Bergen opten zoem met zjnre comerschappen van huyen daer hij met omginck als meisseniersman der heren van Grymbergen. Ingelic te Antwerpen ende te Mechelen.

— *Marck Willems*, wonende ten Grooten Bygaerden, dat hij te *Mechelen* int kerreken quytgegaen heeft van *pertgelde* als hij thoende zijnen meysseniersbrief, geleden omtrent twee jaer. Ende dat andere hem daer na niet en eyschten.

— *Henrich Brelant*, wonende te *Wemmele*, dat hij te *Mechelen*, quytgegaen heeft van *pertgelde* tot noch toe als hij thuende zijnen meysseniersbrief.

— *Peeter van der Elst*, anders geheten *lymberch*, dat hij te *Mechelen* toll heeft moeten geven, ende nadien hij hadde zijnen meisseniersbrief, gaven hem de tolleners zjn gelt wederom.

— Een geheeten *Gieljs Puttaert*, wonende *ter Nat*, dat hij omtrent twee oft drie jaeren geleden te *Bruessel* verkens vercocht heeft ende dat hem alsdoen daeraf toll geheyscht was ende dat hij seyde dat hij was meisseniersman der heren van Grymbergen ende de borgemeester doen zijnde hem sejde soe voert hij zijnen brief hadde dat hij niet geven en soude Ende alsoe en gaf hij niet, ende dat zjn wijf hadde vercocht te *Bruessel* int voirleden jaer een stuck lovens lakens ende dat zij daer af hadde moeten toll geven. Hij dat aenhorende thuende zijnen meisseniersbrief ende de borgemeester dede hem terstont wedergeven zjn gelt.

— *Gieljs de Hast*, wonende int lant van Gaesbeke, dat hij te *Bruessel* opt *lakenbuys* tollvrij gegeven heeft als hij thuende zijnen meysseniersbrief.

— *Joes de Toldre*, anders *Rest*, dat hij alomme met vadre geweest heeft opt verniert *lakenbuys* ende alomme daer hij als

meisseniersman quytgegaen heeft van tolle over vijftich jaet.

— *Jan Ophalnen*, wonende inde prochie van *Conynckenborch* dat hij als meisseniersman van tolle te *Bruessel* vrijgegaen heeft, geleden nu omtrent vastenavont als hij zynen meisseniersbrief thuende.

— *Peeter vander Elst*, wonende te *Wemmele*, dat hij over veertich jaer te *Bruessel* een *peert* gecocht hadde in zyns vaders plecht, wesende, ende wondene hem toll doen geven, ende thuede alsaen zyns vaders meisseniersbrief ende ginc daer mit quyt.

— *Henrich de Sot*, wonende indē prochie van *Dielbeke*, dat hij als meisseniersman der heren van Grimbergen te *Antwerpen* tollvrij gegaen heeft ende gekeert als hij daer *peerde* cochte.

— *Anthonis Boeyens*, wonende te *Lenneke*, dat hij ende zyn vader als meisseniersmannen te *Bruessel* van tolle quytgegaen hebben. Daer questie om was tusschen ende de scoenmakere, geheeten *Heyn Lap*, die *pertgelt* hebben woude. Ende zyn vader van *pertgelde* niet en gaf.

— *Jan Verschueren*, anders *Costere*, wonende te *Meysse*, die heeft hen vercleert dat hem dicwils *pertgelt* es geheyst geweest in *Bruessel*. Maer en heves niet willen geven, noch en gaf.

Een groote menichte uytten lande van Gaesbeke, meyssenierslieden, die met getalle niet getelt en waeren, hebben alle gemeenlic gehouden ende geaffirmeert bij huere eede dat zij te *Bruessel* gheenen toll en gaven. Deselve geheele schaere, die te *Grymbergen* waeren uytten lande van Gaesbeke, hebben alle oic eendrechtelijc bij huere eede geaffirmeert dat zij als meysseniersliede der heren van *Grymbergen* vrij sijn van *corweyden* aender heren van Gaesbeke ende van *afflive*.

Ende dat men in allen rechtveerdigen zaken schuldich es der waerheyt getuyge te ghevene, soo wanneer men des versocht wordt, soo hebben wij scepenen vs. ten wettigen versoeck ende begeerte der heren drossaten van *Grymbergen* van wegen der heren vs. ende der selver heren meysseniers, lude in getuygenisse der waerheyt onsen gemeynen regel van onsen scependomme deesen letteren doen aenhangen. Gedaen int jaer ons liefs heren, als men screef dusent vierhondert negen ende negentich naer ordonnancie ende costume van scamere inden hove van *Brabant*. Opten XIII dach in april. Aldus geteckent.

Deze brief toont aan dat men in de jaren 1500 in de steden voorzeker moeilijkheden heeft gemaakt omtrent het vrijdom van tollten tegenover de meisseniers uit *Grimbergen* en *Gaasbeek*. Dit moet ons niet verwonderen, maar zaaks is dat de meisseniers, beschermd door de schepenen van de heren van *Grimbergen*, zich niet goedschiks hebben laten doen.

Van veel groter belang is de draagwijdde van het meisseniersrecht. Tot heden wisten wij daaromtrent zeer weinig. Men wist dat ze voorrechten genoten, maar vermoedde dat in de 16e eeuw er niet veel meer was van overgebleven en het eerder

tot een platonisch voorrecht was herleid geworden. Uit deze schepenbrief leren wij meteen dat de privilegiën van de meisseniers verder strekten dan tot heden met nauwkeurigheid was geweten.

Uit deze brief mogen wij met zekerheid afleiden dat de meisseniers van Grimbergen en Gaasbeek op gelijke voet stonden met de Sint-Peetersmannen van Leuven, en zelfs in zekere opzichten mogen vergeleken worden met de poorters uit vrijheden zoals Asse en Merchtem.

Om die reden moet het ons niet zodanig verwonderen dat de ingezetenen van het Land van Grimbergen en Gaasbeek nooit verzocht hebben om het poorterschap. Hun meisseniersbrieven hadden een gelijke waarde van de poortersbrieven.

Het vrijdom van tolrecht omvatte verscheidene punten uit het vrijheidsrecht. Uit deze nota's vernemen wij dat ze vrij waren in alle steden en vrijheden van Brabant, Limburg en zelfs in Henegouwen (o.a. Bergen) van het *marktrecht*. Voorbeelden worden aangehaald van vrijdom van tol op de *veemarkten* - verkoop van paarden en varkens in de *lakenballen*. Deze behoorden tot de voornaamste privilegiën van de steden en vrijheden, verleend in de 12e en 13e eeuw door de hertogen van Brabant. Ook de meisseniers genoten hiervan. Bovendien genoten de meisseniers van het vrijdom van korweiden, van de dode hand en alle domaniale verplichtingen, zoals wij die kennen in de leen- en laathoven.

Een andere belangrijke vaststelling in deze schepenbrieven toont ons de grote spreiding van de meisseniersmannen. Zij komen niet alleen uit het Land van Grimbergen, maar zelfs van ver daarbuiten. Volgens deze schepenbrief woonden er in Groot-Bijgaarden, Wemmel, ter Nat, Dilbeek, Lennik, Meise, maar zelfs te *Conynckenberch*.

Besluiten wij: deze schepenbrief is een belangrijke bijdrage tot de kennis van het rechtsstatuut van de meisseniers van Grimbergen (1).

*

*

*

Uit de rekeningen van de Rentmeester van Overzenne in de meierij Merchtem in het jaar 1413 konden wij betreffende de meisseniers nog andere interessante gegevens opdiepen.

Het geval van Joese van Kerckhove van Brüssegem, meissenier van de heer van Grimbergen leert ons dat als meissenier hij slechts te Grimbergen kon gedaagd en gevonnisd worden door de drossaard van de heer. Wanneer hij te gelijk poorter was van een vrijheid, in dit geval van Merchtem, kon hij wanneer hij er beroep op deed, slechts door de schepenen van de Vrijheid bereikt worden. Wij lezen ook in het verslag van de Rentmeester van Overzenne dat zelfs deze laatste als vertegenwoordiger van

(1) RAB, Rekenkamer, nr. 8; f° 357 r°-v^o, 158r.

de hertog niet mocht «wisen» en alleen de schepenen van Merchtem dit recht hadden. Daarenboven kon de schuldige zelfs niet voor de Amman van Brussel gebracht worden, daar de schepenen van Merchtem Leuven als hoofd hadden.

Joes van Kerckhove kon aldus op verscheidene manieren er van onder knippen. Bovendien blijkt uit dit stuk: dat het poorterschap boven het meisenierschap stond.

Ziehier hoe de zaak verliep.

«Joes van Kerckhove tot Brueseghem onder den here van Grymberghen ende meysnirman van Grymbergen die aldaer ghecalingiert was van den drossart van Grimbergen als dat hij op een dobbelspel gheleent hadde 6 scilde om die bate van 12 grote en nam daer af pande. Ende Joos werd te recht gestelt van den drossart vs. als onderdaen van tmeisenierscap, maar was poorter te Merchtem.» De meier van Brussegem droeg daarom de zaak over aan de Rentmeester van Overzenne. Deze wisde den Joesen ende stelde hem in de Vroente te Merchtem. Toen hij in de Vroente zat «eistten de schepene van Merchtem» hem van den Rentmeester om hunnen poorter te hebben volgens hun poortrecht. De Rentmeester excuseerde zich en droeg de zaak aan de Kanselier over zeggende «dat al sulke saken niet ter seynen recht stonde ende hoerde toe der hogeren heerlijkheit myner heren van Brabant. Alsoe bleef Joese vs. een maent lanc in de Vroente zittende sonder uut der poort te mogen. Des quamen Joes vriende met raede van scepenen van Merchtene tot Loven, als aen die maekte heeft. Aldaer so claeghden si over den Rentmeester dat hi Jose noch vonnis en zoude willen doen». Deze werd door de schepenen van de stad met twee brieven ontboden en moest «tot Lovene comen ende aldaer bliven tot dat pointinghe gemaect ware biden commoneyemeesters ende scepenen van Lovene». Joese werd veroordeeld «te gelden den cost vander Vroente ende 20 cronen». Waarvan de meier van Brussegem om Joes te helpen vangen «kreeg 1 croon en zijne gesellen die hielpen vangen van datsi verdroncken hadden 1 croon».

Een ander geval uit «diversche avonturen» door de Rentmeester van Overzenne genoteert bevestigt het voorgaande. Het meisenierschap onttrekt de betrokkene aan de vervolging van de hogere ambtenaren van de hertog, zowel de hoofdmeier en de rentmeester. Hij kan alleen vervolgd worden door zijn eigen hoofd, de drossaard van Grimbergen. Zelfs wanneer o.a. in dit geval zijn goed in beslag wordt genomen kan hij zich door zijn meisenierschap onttrekken aan vervolging van hogerhand. Dit is een zeer belangrijk voorrecht. Aldus kan de veroordeelde zelf ontsnappen en werd zijn knecht, die geen meissenier was, veroordeeld.

«In de prochie van Wolverthem. Hermans goet van der Scueren wert beslagen voer overbroke ende hi besendde hem met meysenierscape van Grymbergen. Ende doen quam sijn knecht erven opt selve goet. Ende de Rentmeester dede vangen, omdat hi behaelt gaet aenveert hadde ende hi coes genade voir recht

ende wert gepoint om 8 sc. gr.»
Anno 1412 (2).

*
*

De hoofdmeiers hadden evenmin recht om meisseniers te dagen als getuigen, zelfs niet in gewone burgerlijke aangelegenheden. Dit stellen wij vast uit de rekeningen van de hoofdmeier van Merchtem op 27 november 1469.

Ongeveer alle mannelijke inwoners van Buggenhout worden door de meier als getuigen opgeroepen om de grenzen van het rechtsgebied van de meier te Buggenhout vast te stellen. 22 getuigen verschijnen. Hij vermeldt echter afzonderlijk de namen van de ingezetenen van Buggenhout, die hij uit dien hoofde niet kon oproepen. Het zijn er 31. Dus waren er meer meisseniers in het dorp dan onderdanen van de hertog. Wij laten hun namen hier volgen, daar zij voor de familiegeschiedenis van de streek van belang kunnen zijn.

Jan de Vetter, meier te Buggenhout van de heer van Grimbergen.

Jan Blanckaert	Gillys de Wulf
Philips Blanckaert	Symon van Praet
Geert van Praet	Pauwele Fransse
Daneel van Gucht	Eewaert Vryn
Jan van Gucht	Jan Cammerman
Jan de Smedt	Jan Heymans
Jan van Cloot	Heynric Heymans
Peter van Asbroeck	Heynric Blanckaert
Jan van Praet	Laureys van Gerde
Heinrick van der Cammen	Gillys Meerts
Daen Vryn	Wouter Boschman
Daneel Vryn	Gillys Frieman
Henric Vryn	Willem de Moor (3).
Peter van Gucht	

*
*

Uit de hier aangehaalde feiten blijkt maar al te duidelijk hoe belangrijk het meissenierschap in de landen van Grimbergen en Gaasbeek was. Het was dus tot in de 16e eeuw geen zuivere eretitel, maar een werkelijke geprivilegieerde stand op dezelfde basis van het poorterschap geschoeid, met dien verstande dat dit laatste steeds voorrang behield.

J. VERBESSELT

(2) Rekenkamer Brussel, nr. 4733.

(3) Rekenkamer Brussel, nr. 12768.

Verslag over de Gouwdag op 1 mei 1960

Ieder jaar biedt de gouwdag gelegenheid tot kennismaking met een Brabants gewest: landschap, pachthoven en monumenten van kerkelijke en burgerlijke bouwkunst zijn zo vele motieven die ons dan telken male aangenaam boeien.

Dit jaar maakten een tachtigtal leden, onder de bevoegde en geestdriftige leiding van Dr. R. Billiet, Ir. P. Lindemans en Prof. Dr. F. van Molle, een heerlijke tocht in Zuid-West-Brabant met zijn prachtig heuvelend landschap; zijn met meidoorn omhaagde en met wilgen beplante weiden; zijn uitgestrekte, vruchtbare dorpskouters; zijn ver uiteenliggende pachthoven van het gesloten, kwadraatvormig type; zijn grote en bescheiden dorpskerken, zeer bezienswaardig wat betreft architectuur en meubilair; met zijn vermaarde bedevaartkapellen ten slotte.

De bezochte streek, met Herne als uitverkoren centrum, wordt door de Romeinse heerweg Bavai-Asse doorkruist. Plaatsnamen op *-ingen* komen vrij talrijk voor; enkele, zoals *Grimminge*, *Buvingen* en *Relingen* onder Pepingen, gaan op *-ingahem*-namen terug en waren oorspronkelijk met een groot hof uit de Saalfrankische landname (ca. 370-400) verbonden; de meeste nochtans zijn primitieve *-ingas*-namen, die veelal met een straatgehucht verbonden zijn: *Gemelingen* en *Houdelingen* te Galmaarden, *Moeringen*, *Repingen* en *Spouwelingen* te Vollezele, *Beringen* te Pepingen, *Mottingen* te Tollembeek, *Hellingen* te Herne, *Plutsingen* te Heikruis, *Hundelingen* te Bogaarden, en ten slotte *Herfelingen* en *Bellingen*. Deze plaatsen hebben hun oorsprong te danken aan groepen Saksers die Karel de Grote, omstreeks 800, tijdens en vooral na zijn veldtochten tegen dit volk, naar deze streek overbracht om op die wijze hun opstanden te breken. Deze nederzettingen hadden plaats, door bemiddeling van de hier gezagvoerende abdijen, in hofsteden aan een straat (straatgehucht), waaraan de bewoners een naam op *-ingas* gaven (1).

In de vroege middeleeuwen hadden grote abdijen hier uitgestrekte goederen in bezit. Tot het domein van *St.-Geertruide van Nijvel* behoorde Pepingen met de latere afhankelijkheden, Beringen, Beert, Bellingen, Bogaarden en Leerbeek, waarvan men mag aannemen dat ze oorspronkelijk, in de 7e eeuw, aan de hofmeiers uit het geslacht der Pepijnen toebehoorden, en door een zelfde gift aan de abdij werden geschonken. Het goed van *St.-Woutruid van Bergen* strekte zich uit over de domeinen Halle, Kester, en Herne, welk laatste Tollembeek en St.-Pieters-Kapelle omvatte. Deze drie domeinen behoorden tot het patrimonium van de stichtster zelf en werden door haar omstreeks het midden van de 7e eeuw aan de abdij geschonken. Heikruis ten

(1) J. LINDEMANS, Een Saksische Vestiging in Brabant? *ESB*, jg. 1948, blz. 1-7.

slotte wordt reeds in het oudste Polypticon (868) van de abdijs van *St.-Amands Elnone te Lobbes* vernoemd (2).

Toen de grote kerkelijke domeinen in de loop van de 10e en 11e eeuw door lekeheren ingepalmd werden, zogezegd om ze te beschermen, legde de graaf van Leuven de hand op het domein van Nijvel, die van Bergen op het domein van St.-Woutruid. Deze laatste moet, hetzij met geweld, hetzij door een of ander akkoord, de parochie Pepingen met Bellingen in zijn bezit gekregen hebben, vermits we ze later bij Henegouwen ingedeeld vinden.

Het geslacht dat in deze streek, in het begin van de feodale periode, op de voorgrond geraakte, was dit der heren van Edingen. Dezen waren door de graven van Bergen met Henegouwse domeinen beleend. De grondheerlijkheid over negen Brabantse dorpen verkregen zij door het huwelijk van Gozewijn van Edingen met Gilletta, de erfdochter van de Brusselse kasteleinen, aan wie de graven van Leuven ze in leen geschonken hadden, als wereldlijke voogden van de abdijs Nijvel. Zo ontstond alhier een vrij ingewikkelde grenstoestand met Brabantse enclaves in Henegouwen en omgekeerd. Bogaarden en Beert waren zulke exclaves van Brabant in Henegouwen, vermits Halle, Pepingen, Bellingen, Heikruis, Bierk bij dit laatste behoorden tot het einde van het Oude Regime (3).

Wij herinneren aan deze gegevens omdat zij als het ware de geschiedkundige achtergrond vormen van feiten of omstandigheden die, gedurende het bezoek, verklaard werden.

Het eerste oponthoud op onze tocht gold BEERT, welke plaats vermeld staat als *Biritgia*, in een oorkonde van 966, onder de toenmalige bezittingen van het kapittel van Nijvel. De naam zou betekenen «bronrijke plaats» wat met de werkelijkheid kan stroken, vermits op een tiental plaatsen kleine beekjes ontspringen. De kerk, die toegewijd is aan O.-L.-Vrouw, was aanvankelijk een borchtkerk (4). Blijkens een gedenksteen in de noordermuur werd ze in 1787 herbouwd. Het meubilair dagtekent van de 18e eeuw en is afkomstig uit de oude kerk en uit kloosters die op het einde van de 18e eeuw werden afgeschaft: zo komt de communiciebank, in Lodewijk XV-stijl, uit het St.-Elisabeth-gasthuis te Brussel; de twee zijaltaren uit het Rode Klooster, waarvan de patroonheilige, St.-Augustinus, nog op een van deze altaren wordt vereerd.

Op de weg naar Pepingen viel nabij het kasteel van Puttenberg, behorende aan de familie Camberlyn, het mooie Hof te Puttenberg op dat deel uitmaakte van de heerlijkheid ter Meeren.

(2) J. VERBESSELT, Grote domeinen en borchten in Brabant, *ESB*, jg. 1953, blz. 70, 72.

(3) J. LINDEMANS, Toponymie van Bogaarden, *ESB*, jg. 1951, blz. 371

(4) J. LINDEMANS, Toponymie van Beert, *ESB*, jg. 1936, blz. 252-283.

De kerk te PEPINGEN is toegewijd aan St.-Maarten. Het onderste gedeelte van de vierkante westertoren, gebouwd uit groene Lembeekse steen, in onregelmatig verband, dagtekent waarschijnlijk van de Romaanse periode. De andere gedeelten van het gebouw vertonen gotische stijlkenmerken die ook inwendig tot uiting komen, o.a. in de zuilen, waarop neergedrukte scheibogen uit het einde van de 15e eeuw neerkomen. Het meubilair stamt grotendeels van de 18e eeuw. Onze aandacht werd gevestigd op een kruisafneming in het hoogaltaar; een rechtopstaande St.-Anna ten drieën van omstreeks 1500; de preekstoel gejaarmerkt 1750 met onder de kuip Mozes die de tafelen der wet houdt en ten slotte een grafmonument, waarop Pierre d'Herbais in gezelschap van zijn gade, Haenderin d'Immersel en een ander personage, geknield en met gevouwen handen werden afgebeeld. De houding van deze beelden en de siermotieven op het monument, zijn kenmerkend voor de renaissance, zodat dit beeldhouwwerk wel eens ten onrechte aan Jan Moone wordt toegeschreven.

Van Pepingen reden we naar BELLINGEN, welk dorp een paar weken te voren met het hoog bezoek van Zijne Majesteit Koning Boudewijn, werd vereerd. Op grond van de historische topografie, zou het zijn oorsprong te danken hebben aan een kleine groep Saksers, *Bellingas* geheten, die zich hier omstreeks het jaar 800 op bevel van Karel de Grote waren komen vestigen. De O.-L.-Vrouwkerk werd in 1184 aan de abdij Cantimpré geschonken. Deze had hier een priorij, welke de abt met zijn kloostergemeenschap in 1580 betrok, toen de abdij door de Franse legers in puin was gelegd. Zo kreeg de priorij tot 1677, toen de abt naar het herstelde Cantimpré weerkeerde, de rang van abdij. Nadien leidde de kleine communiteit te Bellingen nog een bescheiden bestaan tot de afschaffing in 1797. Aan deze abdij heeft de kleine dorpsgemeenschap, die in 1949 amper 677 zielen telde, zijn ruime parochiekerk te danken (5).

Op de weg naar BOGAARDEN werden vele pachthoven door de reisgidsen aangewezen, onder meer het *Hof ter Kammen*, eertijds de zetel van een heerlijkheid van ca. 126 bunder; het *Hof Ten Bos*, het grootste van de streek, dat in de 19e eeuw nog ongeveer 50 ha groot was; het *Hof ten Heufken*, met ongeveer 38 bunder land, weide en bos, vroeger eigendom van de Priorij Bellingen; het *Hof te Boutersbrugge*, eveneens de zetel van een heerlijkheid, waar tot in de 14e eeuw een omwalde burcht (motte) stond met neerhof, kam, vijvers en ongeveer 50 bunder land, bossen en meersen (6).

Steeds verder ging de tocht over HEIKRUIS (7) waar gewezen werd op het *Hof te Tasseniers*.

(5) J. LINDEMANS, Toponymie van Bellingen, ESB, jg. 1951, blz. 96-115.

(6) J. LINDEMANS, Toponymie van Bogaarden, ESB, jg. 1951, blz. 369-389.

(7) C. LEURS, Nota's over Westbrabantse kerken, Heikruis, ESB, jg. 1953, blz. 317-318.

Eindpunt van onze voormiddagtocht was HERNE. Bij de St.-Pieterskerk werden we door de Z.E.H. J. De Man, Pastoor-Deken, vriendelijk onthaald. Het bedehuis staat op een kleine afstand van de primitieve prae-Romeinse dorpsdies, waarmee het door de «kerkstraat» verbonden is. De machtige toren door vier hoektorentjes geflankeerd, de middenbeuk van de 11e of 12e eeuw, de twee zijbeuken en het vlak afgesloten koor zijn opgetrokken uit natuursteen van de streek. De grote, onregelmatige blokken in het onderste gedeelte van de toren getuigen nog voor het werk van een bouwmeester uit de Romaanse periode. Het koor is gebouwd in de 14e-eeuwse Scheldegotiek. In 1149 werd de kerk aan het St.-Aubertusklooster te Kamerijk geschonken. Drie eeuwen later werd ze door de bliksem getroffen; de herstelling was het werk van Gillis van den Bossche of Egidius Joes, architect van de St.-Goedelekerk te Brussel, die hier in de Kartuizerij heeft verbleven. In 1580 kende de kerk de weën van de beeldstormerij. Luidens een inscriptie op een balk afkomstig uit de oude toren werd ze, in 1598 door Antonius De Pouillon, abt van het St.-Aubertusklooster, hersteld. De jongste grondige restauratie geschiedde in 1923-24. Binnen in de kerk vielen op: een biechtstoel, een communiebank en lambrizeringen in Lodewijk XV-stijl; drie fraaie houten beelden: een 18e-eeuwse O.L.-Vrouw, St.-Jan de Doper en het beeld van een onbekend heilige; verder een 16e-eeuws triomfkruis, een St.-Anna ten drieën uit dezelfde periode en koperen kandelaars uit de 17e eeuw. Enkele schilderijen waren voor restauratie naar Mechelen overgebracht.

Na dit bezoek ging de wandeling naar het gemeentehuis, waar ons vanwege het gemeentebestuur een stijlvolle ontvangst te beurt viel. De heer M. Bombaert, burgemeester, heette ons hartelijk welkom, sprak in aanmoedigende bewoordingen zijn bewondering uit over de culturele werking van ons genootschap en zegde ons zijn daadwerkelijke steun toe, door het gemeentelijk archief ter beschikking te stellen van allen, die de geschiedenis van Herne en omgeving wensden te bestuderen. Op de akademische zitting, welke het gemeentebestuur met zijn geëerde aanwezigheid opluisterde, hield Dr. R. Billiet, afkomstig uit deze gemeente, een boeiend referaat over de geschiedenis van Herne, waarvan de tekst in het tijdschrift (jg. 1960, blz. 191-202) werd afgedrukt.

Na afloop van deze vergadering hebben we in de Katholieke Kring, in een gezellig samenzijn, onze hongerige magen gestild en van de lekkere mattetaarten gesmuld, terwijl de plaatselijke schuttersgilde ons met een romer wijn trakteerde.

De namiddagtocht ving aan met een bezoek aan de overblijfselen van het oudste Kartuizerklooster in de Nederlanden. Prof. Dr. F. van Molle schetste het ontstaan en de uitbreiding van deze kloosterorde, die in 1084 door de H. Bruno van Keulen

nabij de Grande-Chartreuse te Grenoble werd gesticht. In afzonderlijke cellen leidden de monniken een contemplatief leven en komen, behalve op zon- en feestdagen, enkel voor het nacht-officie, de H. Mis en vespers in de kapel samen. In 1314 vestigde de orde haar eerste huis in België, nl. te Herne, op een plaats waar reeds in 1148 een kapel ter ere van O.-L.-Vrouw wordt vermeld. Hieraan had het klooster zijn naam «De Kapelle» te danken. Onze middeleeuwse mystieker, Jan van Ruusbroec, en een zoon van Rogier van der Weyden hebben er verbleven. Na Herne vestigde de orde zich ook te Brugge (1318), Zelem, Gent en Scheut (1453). In 1783 werd ze door Jozef II afgeschaft. Manuscripten afkomstig uit het klooster te Herne berusten thans in de Koninklijke Bibliotheek, en koorbanken en lambrizeringen versieren de kerk te Bever bij Edingen. Enkel een woonhuis en een grote schuur zijn overgebleven van het klooster, dat binnen zijn omheining 7 ha groot was. In de gevel aan de straatzijde staat het beeld van de H. Bruno in een nis. De ingang deur aan de achterkant is omlijst met een renaissanceboog die het inschrift «Anno 1716» draagt en boven de inrijpoort van de oude schuur leest men het chronogram «Post Casum Decor». De bereidwillige bewoner, een neef van K.L. Wayenbergh die eertijds enkele lezenswaardige bijdragen over de Kartuis in ons tijdschrift publiceerde (8), verleende onze groep toegang tot deze gebouwen en toonde een oud manuscript dat met een plattegrond van het klooster is verlucht.

Vanuit Herne ging de tocht verder via VOLLEZELE (in 1147 *Volensele*, d.i. een geschikte plaats voor paardenfokkerij), waar het *Hof te Rijnsberg* aangewezen werd, naar TOLLEMBEEK. Hier bezochten we de *St.-Lenaartskapel*, waar een begankenis bestaat tegen beenziekten en reumatiek en Lievevrouwebeeldjes van Halle als ex-voto worden geofferd. De kapel werd in 1761 gebouwd door de heer Coppens die op 't Hof Tasseniers te Galmaarden verbleef (9).

Te GALMAARDEN werd de *St.-Pauwelkapel* bezocht. Volgens de overlevering en een der oudste opgetekende wonderbare genezingen, in 1505, zou de relikwie van het H. Kruis, die thans in de St.-Pieterskerk wordt bewaard, tot in het begin van de 16e eeuw in deze afgelegen kapel berust hebben. In de middeleeuwen had ze haar eigen priester en haar eigen kerkhof en zou dus mogelijk een afzonderlijke parochie geweest zijn. De put nabij de kapel, wellicht een borre door onze heidense voorouders vereerd en door de eerste geloofsboden gekerstend, wordt nog bezocht en het water ervan «voor de ogen» meer bepaald

(8) K.L. WAYENBERGH, Een ketter in 't kartuizerklooster «De Kapelle» te Herne, 1529, *ES*, 1913, blz. 33-35.

(9) R. DE ROECK, Over Bedevaarten in Z.-W.-Brabant en nog wat, *ESB*, jg. 1952, blz. 275.

voor «den brand op de ogen» gebruikt (10).

In de kapel bewonderden we een 16e-eeuwse Christus in het graf en vooral een laatgotische predikstoel, die enige vormovereenkomst vertoont met de kansel van Alseberg, thans in de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis. Tot behoud van dit bescheiden doch waardevol kunsthistorisch meubilair, zij het ons geoorloofd de aandacht van de Commissie voor Monumenten en Landschappen te vestigen op de gehavende toestand, waarin het dak van deze kapel verkeert.

Te GERAARDSBERGEN bestegen we de *Oudenberg*, op 112 m boven de zeespiegel, vanwaar een weids panorama van de Dendervallei zich voor onze blikken ontvouwde. De oorspronkelijke benaming van deze berg luidde *Wodinberg*. Hier kwamen onze heidense voorouders hun godheid vereren en met grote luister het wederkeren van de lente vieren, door het aanleggen van grote vreugdevuren of door het werpen van brandende fakels door de lucht; de druïden brachten hier hun offers aan de geest der ontwakende natuur. De jaarlijkse feesten van het *Tonnenbrand* en de *Krakelingenwerp*, die reeds in de stadsrekeningen van 1397 worden vermeld, zijn eeuwenoude overblijfsels van deze heidense ceremoniën (11). Op deze berg staat thans de kapel van O.-L.-Vrouw van den Oudenberg, die door de paters Jozefieten wordt bediend en in deze tijd van het jaar een druk bezocht bedevaartoord is.

Wegens het gevorderd uur hebben beheerder en voorzitter, op de flank van deze historische heuvel het einde van de goud-dag aangekondigd en alle deelnemers een veilige thuiskomst en een tot weerziens toegewenst.

P. CNOPS

(10) R. DE ROECK, De St.-Paulusviering te Galmaarden, *ES*, 1914, blz. 53-64; P. LINDEMANS, Brabantse Beëwogen en volksdevoties, Galmaarden, *ESB*, 1948, blz. 405-408.

(11) R. DE ROECK, Over vuur en vlam, stalkaars of dwaallicht en nog wat, *ESB*, jg. 1955, blz. 249; - Volksgebruiken in Zuid-West-Brabant, Walmen branden, *ESB*, jg. 1951, blz. 186.

NECROLOGIE

Wij ontvingen bericht van het overlijden van ons medelid de hr. O. F. A. Van Keer, geneesheer, ere reserve-majoor (Wieze 25 april 1897 - Denderleeuw 6 februari 1961).

Brabantse woorden

404. FLIDDEREN

Flidderen is in de grond «(vlug) bewegen» en de idee heeft zich in verschillende richtingen kunnen ontwikkelen; zo zijn ontstaan de betekenissen 1) lopen; 2) zich opschikken en 3) fluisteren, liefkozen, vleien. Voor deze laatste betekenis geldt ook het synoniem *flodderen*.

Het materiaal luidt:

(Leuven) Wanneer iemand zich in een gezelschap verveelt of het er voor hem wat onbehaaglijk wordt, dan poogt hij bij de eerste gelegenheid «weg te flidder», anders gezegd «er van onder te trekke of te slibbere», «er stillekes oeët te moeëze». Is de strategische terugtocht geslaagd, dan is de klassieke uitroep van tevredenheid: «Lot ze moe doen, ik ben de pòëp oeët». Soms komt er volgens de omstandigheden nog bij: «Woere me da doe nâ pezewevers» ofwel «Et begost doe ewa wèrem te weudde»; de handelwijze is niet zo moedig, maar ze is voorzichtig en ze wordt geïllustreerd in onze geschiedenis: «Vee oeët, zâ den Turk, en a gink loeëpe». - A.M.

Flidderen betekent te Rotselaar het nld. fladderen, bv. in: een licht kleedje of een lint fliddert. - G.L.V.

Te Herne is *flidderen*: stiekem en vlug weglopen (*er van-door flidderen*). - R.B. Deze vindplaatsen (Leuven, Rotselaar en Herne) breng ik samen, omdat hun betekenis praktisch toch dezelfde is, nl. bewegen, lopen. - *Flidern* bestaat ook in het Rijnlands, zelfde betekenis: schnell fahren.

In de tweede plaats kon *flidderen* zijn: zich opschikken. Het wordt omschreven als: zich lichtzinnig opschikken en de tijd verspillen met feestjes en praatpartijtjes af te lopen (Tuerlinckx, Hagelands); zij die dit doet is een *flidder*, *fliddergat* of *flidderkont* (= een lichtzinnig meisje), ib.

De Leuvense *flidderét* is een meisje dat graag *fliddert* (= vrijt); een *jong flidderétteke* is een behaagziek meisje dat zich graag op straat vertoont, synoniem: een *fliddermarjan* (L. Goemans, Leuvens Taaleigen).

Wat bij ons *marjan* heet, is in het Rijnlands Lieschen; *Fliderlischen* is een «schlankes, herausgeputztes, viel herumstreifendes Mädchen».

Zeer dicht bij deze tweede betekenis staat de idee van *flidderen* in het oudhgd. «vleien, liefkozen» en in het mhd. «giche-len, fluisteren». Hierbij hoort het Duits *Flitterwochen* (= wittebroodsweken), dat in het vroegnhd. omschreven wordt door *Kusswoche* of *Küssmonat* en in het westfaals door *stutenweken* (Stuten = Weissbrot). Het valt nog te bezien of het Engels *honeymoon* (en het Zweeds *honungsveckea*) niet een volkse vorming is uit een oudgerm. woord dat eenvoudig betekent: maand

waarin het huwelijk gebeurde. In ieder geval is *honeymoon* te vergelijken met Fra. *lune de miel*, It. *luna di miele*.

Naast *flidderen* bestaat de vorm *fledderen* (*fleren*); hij werd opgegeven voor Dworp, Rode en Ruisbroek, synoniem is *borstelen*, betekenis: vleien, - J.V., en eveneens voor Evere met de verklaring: *fledderen* is vleien, minder met woorden, meer met liefkozingen; afleidingen: *ne fleddereer*, *een fledderés*, - P.C.

Fledderen (*fleiren*) luidde bij Schuermans reeds: *strelen*, vleien; een *fleer* (= *fleres* of *flodderes*) was een vleister.

Flodderen is: flauw aanhankelijk zijn, syn.: *fletsen*; ook in de afleiding 't is *ne floddereer* (Testelt), - A.W.; *flodderen* = liefkozen; *hij wordt graag geflodderd*; *de flodderaar* is een flauw doend persoon, liefkozer (Herne), - R.B.

Ook bij Schuermans is *flodderen* = veel bijeen zijn, vriendschap betonen, *strelen*; *een flodderkous* = een flemend meisje, ib. - Zelfde betekenis bij Tuerlinckx, waar tevens *flodderweer* (= onvast weer) en *flodderwind* voorkomen. L. Goemans bevestigt voor het Leuvens de bet.: *flemen*, liefkozen; *flodder* = *flemer*;

Het geciteerd synoniem *fletsen* is reeds mnl., terwijl *flemen* nog niet werd opgenomen bij Kiliaen; waarschijnlijk kwam het laatste in de plaats van het bij Kiliaen voorkomende *fleeuwen*, *vleeuwen*, d.i. vleien (vgl. wvla. *schremen* naast *schreeuwen*).

Fladderen, fledderen (*fleren*), flidderen en flodderen behoren tot dezelfde stam. De betekenissen staan dicht bij mekaar; *Fliddermarjan* en *Fliderlischen* werden reeds geciteerd; men voegde hierbij ook nog het Rijnlands *Flidermaul* (= ein Narr, der oft ohne Grund lacht). Men denke aan *flodder(eer)*, *flodderkous* en het Rijnl. *Flodderkub*, *Flodderkunt*, *Floddermaul* (= Schwatzebase, Schwatze Maul); *Floddersack* = Mann, der unnütze Arbeit verrichtet; Mädchen, das sich auf der Strasse herumtreibt). En het Rijnl. heeft daarenboven *Fladerbalg* (= Schwatze Maul), *Fladerhannes*, *-jann*, *-janes*, enz.

405. BAARD

Er zijn heel wat samenstellingen met *-baard*, soms in letterlijke, meestal in figuurlijke betekenis. In het laatste geval is het woord dan bijna een suffiks geworden: het procédé is niet zo jong. In Leuvens archief noteerde ik a* 1433 Egidius dictus *Roetbaert* filius Johannis dicti *Roetbaert*: de eerste naamdrager droeg hier wel zeker ook een rode baard; maar a^o 1429 staat vermeld Cornelij *Suyckebaert* (Bierbeek) en uit dit of uit dergelijke gevallen kan ontstaan *-baert* = een persoon, in ons geval: hij die met suiker aan zijn baard loopt; daarna: iemand die al te graag wat zoets eet, een «zoetmondje».

Baard moet ten andere niet steeds een echte baard zijn of iemand aanduiden die een baard heeft; het kan ook betekenen: iets dat, gelijk een baard, rond de mond en op de kin kleeft.

Men vgl. het Antwerps *kuist uwen baard af. Ge hèt nen baard van pruimespijs aan uwe mond.*

Het materiaal luidt:

(Leuven): *ne loeëzenboed* (= een slecht verzorgde baard); - de *flèboed* alias *fletsenboed* werd door Tom Frandels perfect getypeerd in een opstel in zijn reeks Leuvense Bloemlezing. We zullen dan maar liever niet achter het net vissen en ons beperken bij de bepaling: troetelkindje, «lievekinneke». - A.M.

(Rotselaar): *fleerbaard*, gewoonlijk als verkleinwoord gebruikt *e flèrbeuke* = vleier; - *e ga:tebeuke* is een puntig baardje, een sik. - G.L.V.

(Diest): de *lellebaard* is het kind dat zijn ouders streelt en vleit. - L.B.

(Willebroek): *luizenbooad*, *rattenboad* = lelijke baard. - G.S.

(Alseberg): *geitenbaard* = lang, smal baardje; - *luizenbaard* = ruig, ongekamd, onverzorgd. - C.T.

(Gent): *bokkebaort*, ook *gietebaort* (= geitebaard) = puntbaard; persoon die een puntbaard draagt. Op de lagere school heb ik een onderwijzer gehad aan wie wij de bijnaam *dem bokkebaort* gaven. - Men zegt ook *bokkenbaort* voor: bakkebaard.

Boksbaort is een plant die groeit in de weiden en vooral in de meersen (*Tragopogon pratensis*, L.); ze wordt ook *gietebaort*, *jozefsblomme* of *morgensterre* genoemd.

Donderbaort is huislook of jovisbaard.

Lekkebaort is synoniem van lekkerbek = een smulpaap; vandaar het wkw. *leккеboarden* of *lekkerbekken* = watertanden: *iemant doen lekkerboarden*.

Vuilbaort = een vuilaard, een zedeloze manspersoon, ook *vuilzak* of *vuillap*.

Luizenbaort = niet verzorgde baard of iemand die zo een naam draagt.

Snotbaort = een snotjong (in alle betekenissen). Men zegt meer een *snotneuze*, ook een *snotmuile*, een *snotvijnke*. - *Zwijg, snotbaort, en moei è* (= u) *mee è* (=uw) *zaaken*. - F.v.Es.

L.D.

NIEUWE VRAGEN

435. Hoe zegt men «rood, bezeerd door de kou, de hitte, het schuren van de kleren» (*verateld*, enz.)? - 436. Zijn u kinderrijmpjes bekend waarin de vingers en de duim een rol spelen en een naam dragen (bv. de duim = *duimelot*; middenvinger = *lange Jaak*, enz.)? - 437. Is u het w. *flok bekend*; betekenis? - 438. Welke liefkozende benamingen voor kinderen kent u (bv. *mijn boeleke*, *moederke*, enz.)? - 439. Zijn u schoenmakerstermen bekend (instrumenten, materiaal, activiteiten)?

Brabantse kroniek

OUDE GEBOUWEN

Leuven

De Leuvenaars hebben de indruk dat hun vroede vaders zich niet al te veel kopzorg maken over het behoud van het kunstpatrimonium van hun stad. Van jaar tot jaar verdwijnen interessante gevels, merkwaardige gebouwen vervallen zonder dat van hogerhand ingegrepen wordt. Enkele voorbeelden.

In de Predikherenstraat staat het huis van Guido Morillon, secretaris van Karel V. Het torentje vertoont een barst, die het ergste doet vrezen.

Het patriciërshuis van jonker van Tuiden, dat in ankers het jaartal 1648 draagt, is zo vervallen, dat het ons niet zou verwonderen het binnen afzienbare tijd als onbewoonbaar te zien verklaren. Waarom staat het ook in de Penitintinenstraat! Het gerucht doet de ronde dat het lokaal Patria op de Tiense straat tot afbraak gedoemd zou zijn. Hierdoor zouden een paar mooie Barokgevels verdwijnen.

Wie door de Minderbroedersstraat wandelt, zal aan de linkerkant, even voorbij de Waaistraat, een prachtige puntgevel bemerken. Het is deze van het oud refugehuis van de abdij van Park. De vervallen toestand laat veronderstellen dat gevaar voor afbraak niet uitgesloten is.

Het ergste geval is nochtans de Sint-Jacobskerk. Er bestaat gevaar voor instorting van de Romaanse toren, de enige die we nog bezitten. Sedert 1959 is de kerk door een schutsel in twee verdeeld om te beletten dat het publiek zich op de gevaarlijke plaatsen zou begeven. We geven toe dat met de restauratie grote bedragen gemoeid zullen zijn, maar men vond wel miljoenen voor het aanleggen van een sportcentrum, dat toch ook maar een gedeelte van de bevolking interesseert.

A. Meulemans

Wat geschiedt er met de laatste overblijfselen van de abdij van Dielegem?

Het zij mij gegund langs deze weg even de aandacht te vestigen op de erbarmelijke staat waarin het prelaathuis van de abdij van Dielegem verkeert. Ondanks een besluit van het gemeentebestuur van Jette om over te gaan tot de restauratie van dit gebouw, dat terecht mag beschouwd worden als een belangrijke geschiedkundige getuige van het oude Brabant, blijven de natuurkrachten de toestand beheersen. Men treft niet eens de meest elementaire voorzorgsmaatregelen. Hopelijk zal de toekomst even neerkijken op deze eeuwenoude abdij die eens de roem en de grootheid van ons gewest was!

OPROEP

Het oudheidkundig genootschap «ROMANA» (zetel: L. de Brouckèrelaan 35, Ganshoren) richt een oproep tot alle geschieden oudheidkundige kringen opdat men zo spoedig mogelijk tot een daadwerkelijke samenwerking zou komen. Talrijke problemen zouden dank zij een wederzijdse verstandhouding kunnen opgelost worden. Derhalve is ROMANA van oordeel dat het uitwisselen van publikaties en het inzetten van een gemeenschappelijke aktie reeds heel wat verbetering op dit terrein zou teweegbrengen.

F. Van Bellingen, Jette

DE SPARREN VAN WARDISSENS TE OPWIJK

Door het rechtekken en betonen van de Nieuwstraat te Opwijk (van het dorp tot het Plezantenhof aan de Dendermondse steenweg) verdwenen o.m. ook de twee prachtige reuzensparren van Wardissens, tegenover de gemeentelijke Jongensschool van Nijverseel. Het gebouw van Wardissens moet nog een van de aloude kleine plaatselijke brouwerijen geweest zijn. Uit de nevenwoning stamt de smedersfamilie De Vos, die een paar geslachten lang te Asse, het smedersambt beoefende.

Die twee dikke, goed onderhouden sparren vormden een sierlijke ingang naar de woning toe. Spijtig dat de moderne verkeerswegen ook dit landelijk schoon opslochten. De sparrenhagen, soms opgetuigd met sierlijke figuren, verdwijnen al meer en meer. Denk maar aan de mooie sparrenafsluiting van de lusttuin van Lindemans. Over de sparrenhaag van het Molenhuis (Lindemolen) te Nijverseel zullen wij het later eens hebben.

Wie weet nog van die geknipte sierhagen of siersparren staan? Dit onderwerp ware een studie waard.

DE MOLEN VAN DE BISSCHOP TE ASSE

De kinderen De Bisschop te Walfergem hebben hun «goed» verkocht. Bij dit «goed» hoort de onttakelde stenen molen, uitgevend op de Zitterstraat, en staande op grond van de C.O.O. van Mechelen. Wat gaat er met die stenen reus gebeuren? We hebben nog getracht van dit gebouw met aanhankelijkheden een soort attractie - café-restaurant - te doen maken, rustiek ingericht, naar de normen van onze tijd. Op die wijze zou de molen als gebouw blijven bestaan, daar hij, ons dunkens althans, voor klassering niet in aanmerking komt. Maar de mens moet redden wat er te redden valt.

Er zijn nog heelwat zulke stenen molens. Zo ook te Zellik, aan «den Bol». Een slimme handigaard kan zo'n gebouwen omtoveren tot een renderende uitbating. Natuurlijk moet een molen die het klasseren waard is, gerespekteerd worden en niet omgevoerd tot een «biermolen».

DE STELTENLOPERS VAN MERCHTEM

Een folkloregroep moet geen eeuwen oud zijn om folklore te zijn. De steltenlopers van Merchtem zijn daarvan een bewijs. Verleden jaar gaven wij in dit maandblad een lang artikel over het ontstaan van de Merchtemse steltenlopers (Maurtis Sacrénummer).

Zo'n levende folklore moet aangemoedigd en desnoods gemeentelijk gesteund. Zij brengt leven in de brouwerij (ook in de werkelijke zin van het woord). Onlangs betaalde deze groep haar miljoenste aan een autobusuitbater die regelmatig de steltenlopers in binnen- en buitenland vervoerde. Dat geldt blijft in de gemeente.

We zullen nog eens een openluchtspel moeten schrijven, uitsluitend voor de steltenlopers van Merchtem. Dat gebeurt weleens bij een of ander jubileum, waarop dan de steltenlopers van Namen, van de Landes in Frankrijk, van Kent in Engeland... kunnen uitgenodigd worden. Een tentoonstelling van materiaal, foto's, artikels en trofeeën zou wel eens de moeite waard zijn.

E. Van den Broeck

GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIGE KRING VAN HALLE

G. Renson, voorzitter van de Kring, gaf ons een overzicht van de activiteiten van de Kring.

Op vrijdag 10 november 1960 sprak Prof. Dr. Van Nuffel over «Gaasbeek, centrum van Europeanisme in de 19e eeuw».

Dinsdag, 11 januari 1961 onderhield J. Van Schepdael de leden over «Wat weten wij over de bevolking van Halle en omgeving vóór de komst van Julius Caesar?»

Vrijdag, 17 maart 1961 volgde een causerie van Lic. R. Degeeter over «De Vlaamse Volkssage».

Op zaterdag 19 april volgt het onderwerp «De terrassen in de Zenne» door Drs. P. Walschot.

De Kring hoopt nog dit jaar een reeks bijdragen over Halle en omgeving te publiceren.

Deze werkzame Kring telt 85 leden en hoopt dit jaar zelfs de honderd te overschrijden. In het zomerseizoen doen ze regelmatig uitstappen. Voor dit jaar werd een bezoek aan het Bijloke-museum te Gent gepland.

Wij verheugen ons over de flinke werking van de Kring van Halle, die een voorbeeld is voor vele zusterverenigingen.

OVERIJSE

De tentoonstelling over Heemkunde en schilderwerken van Overijse werd zaterdag 15 april geopend. Ze blijft toegankelijk gedurende 14 dagen. Wij wensen het gemeentebestuur en de inrichters veel succes toe.

J.V.

- Fr. MAES, *Wezembeek-Oppem vroeger en nu*, 60 F (voor de leden: 40 F).
 Fr. MAES, *Kortenberg, zijn Abdij, zijn oude woningen*, 50 F; voor de leden: 35 F. — *Idem*, *Oude woningen te Zaventem*, 40 F; voor de leden: 30 F. — *Idem*, *Omheen de kerk van Teruuren*, 40 F; voor de leden: 30 F. — *Idem*, *Meerbeek en zijn verleden*, 51 blz., ill., 50 F; voor de leden: 35 F.
 A. TOLLEBEEK, *Het klooster van de Berg Sion te Brussel*, 68 blz., 60 F; voor de leden: 40 F.

IV. Iconografie van Vlaams-Brabant, door A. VERBOUWE.

1. *Kanton Aarschot* (uitverkocht). — 2. *Kanton Diest* (uitverkocht). — 3. *Kanton Assche*, 72 blz., ill. 75 F (voor de leden: 50 F) — 4. *Kanton Wolvertem*, 92 blz., ill., 90 F (voor de leden: 60 F). — 5. *Kanton Tienen*, 53 blz., ill. 75 F (voor de leden: 50 F). — 6. *Kanton Vilvoorde*, 136 blz., ill. 135 F (voor de leden: 90 F). — 7. *Kanton Zoutleeuw*, 37 blz., ill. 60 F (voor de leden: 40 F). — 8. *Kanton St.-Kwintens-Lennik*, 52 blz., ill. 75 F (voor de leden: 50 F).
 W. VAN DEN STEENE, *Iconografie van het Belgisch Parlementsgebouw*, ill. 60 F; voor de leden: 40 F.

V. Toponymie van Vlaams-Brabant.

- De volgende werken zijn te bestellen op het Instituut voor VI. Naamkunde, E. van Evenstraat 10a, Leuven (postrekening nr. 162.831, H.J. van de Wijer, Leuven):
 J. LINDEMANS, *Westbrabantse plaatsnamen: Baardegem, Beersel, Beert, Beigem, Bekkerzeel, Drogenbosch, Bellingen, Borchtlombeek*, elk deeltje: 35 F.
 J. LINDEMANS en C. THEYS, *Toponymie van Dworp*, 80 F. — J. LINDEMANS, *Toponymie van Asse*: 150 F. — Ed. DEWOLFS, *Top. van Tienen*: 60 F. — J. LINDEMANS, *De Franckische Kolonisatie in Brabant*: 50 F. — J. LINDEMANS, *Een Saksische vesting in Brabant*: 20 F.

VI. Brabantse Anthroponymie.

- J. LINDEMANS, *Brabantse persoonsnamen in de XIIIe en XIVe eeuw*, 60 F. — L. DE MAN, *Vondelingen en hun naamgeving*, 60 F. — Te bestellen, mits betaling van het bedrag, op het Instituut voor VI. Naamkunde (p. rek. nr. 162.831, H. J. van de Wijer, Leuven).

VII. Brabantse Heraldiek.

- J. MELKENBEECK, *De Gemeentewapens van Vlaamsch-Brabant*, 48 blz. ill. (1947), 60 F (voor de leden: 40 F). — *Idem*, *Emblemen van de landbouw en het bedrijfsleven in de heraldiek*, ill. 14 blz., 30 F; voor de leden: 20 F.

VIII. Oude Brabantse Geslachten.

(De met * aangeduide deeltjes zijn uitverkocht)

1. *Pipenpoy*, 60 F — *2. *van Overstracten*. — *3. *Wambacq*. — *4. *Goossens*. — *5. *van Ginderachter*. — *6. *Covens*. — *7. *de Riddere*. — *8. *Meerte*. — *9. *Pasteels*, 5 F — *10. *van der Hasselt*. — *11. *De Keyser*. — *12. *Van Bever*. — 13. *van den Heuvel*, 5 F. — *14. *Stroobant*. — 15. *van Mulders* en 16. *'t Sas*, samen 15 F. — *17. *De Smedt*. — *18. *van Ophem*. — 19. *de Hertoghe*, 10 F. — 20. *Rogghe*, 5 F. — *21. *Vereertbrugge*, 15 F. — 22. *Van den Nieuwenhove*, 20 F. — 23. *de Kempeneer*, 20 F. — 24. *Stuckens*, 20 F. — 25. *Lindemans*, 40 F. — 26. *De Smeth*, 40 F. — 27. *Van Nuffel*, 40 F. — 28. *Van Lierde*, 20 F. — 29. *Van Wayenbergh*, 30 F. — 30. *De Boeck*, 30 F. — 31. *van der Meeren*, 40 F. — 32. *Van der Elst* en 33. *Walckiers*, samen 40 F. — 34. *Evenepoel*, 30 F. — 35. *Stallaert*, 30 F. — 36. *van den Bossche*, 40 F. — 37. en 38. *van Marselaer en De Rijcke*, 39. *Paridaens*, 30 F.
 Jan LINDEMANS, *Van Meiseniersbloed*, 252 blz., 270 F; — voor de leden: 180 F.
 Leo LINDEMANS, *De voorouders van Jan III, hertog van Brabant*, 40 blz., 50 F; voor de leden: 30 F.
 A. MALCORPS, *Duizend Van Beethovens*, 110 F; — voor de leden: 80 F.

IX. Folklore en Varia.

- ALBUM Dr. JAN LINDEMANS. Ingen. 300 F; geb: 375 F; voor de leden resp. 200 en 250 F.
 Henri PAUWELS, *De Vlaamsch-Brabander*, 20 F.
 Jan LINDEMANS, *O.-L.-Vrouw in 't Hammeken (Zemst)*, 20 F.
 Pieter CNOPS, *Mariaverering te Evere*, 30 F.
 A. VAN HAGELAND, *Folkloristische Mengelingen uit het Hageland*, 20 F.

C. THEYS: < DE GESCHIEDENIS VAN ALSEMBERG >

540 blz. - 250 fr.

INHOUD VAN DEZE AFLEVERING

J. VERBESSELT, Mansionarii, Meiseniers of Kossaten?	93-103
P. LINDEMANS, Brouwerijen en brouwers van Oud-Brussel (vervolg)	104-111
R. MORREN, De kruis-bolboog te Tienen	112-116
A. MEULEMANS, Het smēdenambacht te Leuven	117-124
J. COOLS, Bijdrage tot de geschiedenis van Vrouwenpark (vervolg)	125-133
A. VAN HAGELAND, Raadsels en spreekwoorden	134-136
J. SPANHOVE, De pastoors van Kobbegem uit de 17e en 18e eeuw	137-139
H. HERDIES, De voormalige scheysputten van kalkzandsteen te Vorst-Brussel	140-152
M. APPERMANS, Goetsenhoven	153-159
J. VERBESSELT, Meiseniersrechten	160-164
P. CNOPS, Verslag over de Gouwdag op 1 mei 1960	165-170
<i>Brabantse woorden</i>	171-173
<i>Nieuwe vragen</i>	173
<i>Brabantse kroniek</i>	174-176
<i>Necrologie</i>	170
<i>Uit oude papieren :</i>	
A.M., Over het onderhouden van zon- en feestdagen	111
A.M., Een officiële dansmeester te Leuven	116
C.T., Wansmakelijk geval en laffe moord in 1763	124
H.H., Aardbeving in 1580 in het Brusselse	133
A.M., Als ieder voor zijn deur kuist...	133

BOEKHANDEL

Wij vestigen er de aandacht van de leden op dat voortaan alle bestellingen van vroegere jaargangen van het Tijdschrift en alle andere uitgaven van het Genootschap moeten gedaan worden bij de Algemeen Beheerder, *J. Verbesselt*, Ransbeekstraat, Neder-Over-Heembeek. De betaling wordt VOORAFgaandelijk gedaan op postrekening nr. 5170.40 van het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant, Brussel.